

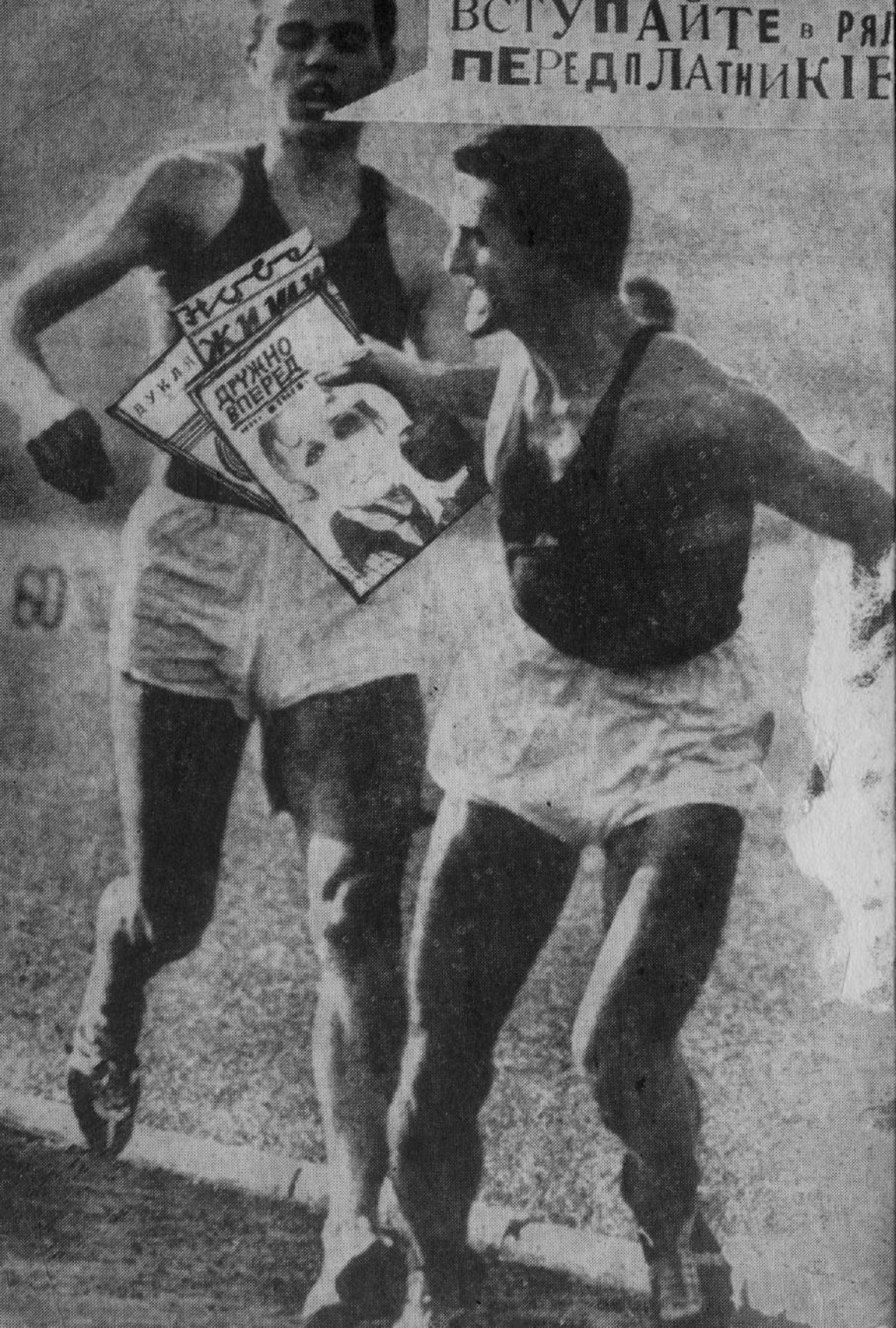
НАРОДНЫЙ

КАЛЕНДАР

1970

ВСТУПАЙТЕ в РЯД
ПЕРЕДПЛАТНИКОВ

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР

1970

ЦК Культурного союзу
українських трудящих
Київ

СІЧЕНЬ

JANUÁR

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. Ч. Новий рік
2. П. Олександра
3. С. Данило
4. Н. Драгослав

- 19 Ч Боніфатій
- 20 П Ігнатій
- 21 С Юліан
- 22 Н Перед Різдовм

5. П. Андреа
6. В. Антонія
7. С. Богуслава
8. Ч. Северин
9. П. Олексій
10. С. Даша
11. Н. Мальвина

- 23 П Климент
- 24 В Навечір'я Різдва
- 25 С Різдво Г. Н. І. Хр.
- 26 Ч Собор Пр. Богородиці
- 27 П Стефан
- 28 С 20 тисяч муч. в Н.
- 29 Н Н. по Різдві

12. П. Ернест
13. В. Ростислав
14. С. Радован
15. Ч. Доброслав
16. П. Христина
17. С. Наталка
18. Н. Богдана

- 30 П Анісія
- 31 В Меланія
- 1 С Обрізання Г. Іс. Св. Василія
- 2 Ч Сільвестер
- 3 П Малахій
- 4 С Собор св. Апостолів
- 5 Н Навечір'я Богоявлення

19. П. Драгомира
20. В. Далибор
21. С. Вікентій
22. Ч. Зора
23. П. Милош
24. С. Тимофій
25. Н. Гейза

- 6 П Богоявлення
- 7 В Собор св. Ів. Хр.
- 8 С Юлій і Еміліан
- 9 Ч Поліевкт
- 10 П Григорій
- 11 С Теодосій
- 12 Н По Богоявленню

26. П. Тамара
27. В. Богуш
28. С. Альфонз
29. Ч. Гашпар
30. П. Ема
31. С. Емиль

- 13 П Єрмілія
- 14 В Отці на Сінаї
- 15 С Павла і Івана
- 16 Ч Мощі св. Петра
- 17 П Антоній Вел.
- 18 С Атанасій і Кирило

ЛЮТИЙ

FEBRUÁR

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. Н. Тетяна

19 Н 31 Макарій

2. П. Еріка

20 П Лев

3. В. Блажей

21 В Максим

4. С. Всроніка

22 С Тимотей

5. Ч. Агата

23 Ч Климент

6. П. Дорота

24 П Ксеня

7. С. Ванда

25 С Григорій Бог.

8. Н. Зоя

26 Н Ксенофонт

9. П. Зденко

27 П Моцї св. Ів. Золотоустого

10. В. Габрієла

28 В Єфрем

11. С. Децидерій

29 С Моцї св. Ігнатія

12. Ч. Перла

30 Ч Три святителі

13. П. Арпад

31 П Кирило і Іван

14. С. Валентин

1 С Трифон

15. Н. Православ

2 Н Стрітєння, Митарь

16. П. Юліяна

3 П Симеона й Анни

17. В. Милослава

4 В Ісідор

18. С. Яромир

5 С Агафій

19. Ч. Власта

6 Ч Вукол

20. П. Лівія

7 П Партеній й Лука

21. С. Елеонора

8 С Теодор

22. Н. Етєла

9 Н Блудний Син

23. П. Роман

10 П Харалампій

24. В. Матій

11 В Власій

25. С. День перемоги чєл.
трудового народу

12 С Мєлетій

26. Ч. Віктор

13 Ч Мартініян

27. П. Олександр

14 П Смерть св. Кирила

28. С. Златиця

15 С Онїсим

БЕРЕЗЕНЬ

MAREC

НОВИЙ СТИЛЬ

1. Н. Альбін
2. П. Анежка
3. В. Богумил
4. С. Казімир
5. Ч. Фрідріх
6. П. Радослав
7. С. Томаш
8. Н. Міжнародний день жінок

9. П. Франтішка
10. В. Бранислав
11. С. Ангела
12. Ч. Григорій
13. П. Властимил
14. С. Матильда
15. Н. Н. Світлана

16. П. Болеслав
17. В. Любиця
18. С. Едуард
19. Ч. Йосиф
20. П. Витязослав
21. С. Благослав
22. Н. Бенядик

23. П. Адріян
24. В. Габрієл
25. С. Марія
26. Ч. Емануїль
27. П. Алена
28. С. Соня
29. Н. Великодня неділя

30. П. Великодній понеділок
31. В. Бенямін

СТАРИЙ СТИЛЬ

- 16 Н М'ясопустна
- 17 П Теодор
- 18 В Теодора Тир.
- 19 С Агрип
- 20 Ч Лев
- 21 П Тимотей й Євстахій
- 22 С Мощ. Євгеній
- 23 Н Сиропустна

- 24 П Ів. Хрестителя
- 25 В Тарасій
- 26 С Порфірій
- 27 Ч Прокопій
- 28 П Василій п.
- 1 С Євдокій
- 2 Н Перша посту. Теодор

- 3 П Евтропій
- 4 В Гарасим
- 5 С Конон
- 6 Ч 42 мч. у Аморії
- 7 П Василій свцм.
- 8 С Теофілакт
- 9 Н Друга посту. 40 мч.

- 10 П Конрад
- 11 В Софроній
- 12 С Теофан
- 13 Ч Мощ. Никифора
- 14 П Венедикт
- 15 С Агапій
- 16 Н Третя посту. Савина

- 17 П Олексій
- 18 В Кирило

КВІТЕНЬ

APRIL

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. С. Юго
2. Ч. Зіта
3. П. Ріхард
4. С. Леонард
5. **Н. Мирослав**

- 19 С Хризонт і Дарія
- 20 Ч Отці вбиті в Саві
- 21 П Яків
- 22 С Василій
- 23 **Н Четверта посту**

6. П. Ірина
7. В. Зольтан
8. С. Альберт
9. Ч. Милена
10. П. Ігор
11. С. Юліус
12. **Н. Естера**

- 24 П Захарій
- 25 В Благовіщення
- 26 С Гаврііл
- 27 Ч Матрона
- 28 П Іларіон і Стефан
- 29 С Марко і Кирило
- 30 **Н П'ята посту**

13. П. Алеш
14. В. Кветослав
15. С. Федір
16. Ч. Даниця
17. П. Рудольф
18. С. Валер
19. **Н. Єва**

- 31 П Інатій
- 1 В Марія Ег.
- 2 С Тит
- 3 Ч Никита
- 4 П Йосиф і Георгій
- 5 С Теодул
- 6 **Н Цвітня. Георгій**

20. П. Марцел
21. В. Ервін
22. С. Славомир
23. Ч. Войтех
24. П. Юрій
25. С. Марек
26. **Н. Ярослава**

- 7 П Георгій
- 8 В Іродіон
- 9 С Євсикій
- 10 Ч Терентій і Помпій
- 11 П Антіп
- 12 С Василій
- 13 **Н Воскресіння Г. Н. Іс.**

27. П. Ярослав
28. В. Ярмила
29. С. Леа
30. Ч. Анастасія

- 14 **П Світлий понеділок**
- 15 **В Світлий вівторок**
- 16 С Агафія
- 17 Ч Симеон і Акакій

ТРАВЕНЬ

М А Ј

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

-
1. П. Свято праці
 2. С. Жигмунд
 3. Н. Галина

-
- 18 П Іван
 - 19 С Іван ст.
 - 20 Н Неділя Томина

-
4. П. Флоріан
 5. В. Празьке повстання
 6. С. Герміна
 7. Ч. Моніка
 8. П. Інгрид
 9. С. Державне свято ЧССР
 10. Н. Вікторія

-
- 21 П Януарій
 - 22 В Теодор
 - 23 С Юрій
 - 24 Ч Сава
 - 25 П Марко
 - 26 С Василій
 - 27 Н Неділя Мироносиць

-
11. П. Блажена
 12. В. Панкрац
 13. С. Сервац
 14. Ч. Боніфас
 15. П. Софія
 16. С. Свєтозар
 17. Н. Гізела

-
- 28 П Ясон
 - 29 В Мучениці в Кизі
 - 30 С Яків
 - 1 Ч Єремій
 - 2 П Атанасій Вел.
 - 3 С Теодосій
 - 4 Н Неділя Розслабленого

-
18. П. Віола
 19. В. Ганна
 20. С. Іванна
 21. Ч. Зінаїда
 22. П. Юлія
 23. С. Жельмира
 24. Н. Елла

-
- 5 П Ірина
 - 6 В Йов
 - 7 С Об'явлення св. Хреста
 - 8 Ч Іван
 - 9 П Мощ. св. Ніколая
 - 10 С Симон
 - 11 Н Неділя Самаряни

-
25. П. Урбан
 26. В. Душан
 27. С. Івета
 28. Ч. Вільям
 29. П. Вільма
 30. С. Фердинанд
 31. Н. Івона

-
- 12 П Мощ. св. Івана
 - 13 В Глікерій
 - 14 С Ісидор
 - 15 Ч Пахомій
 - 16 П Теодор
 - 17 С Андронік
 - 18 Н Неділя Сліпонародженого
-

ЧЕРВЕНЬ

J U N

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. П. Міжнародний день дітей
2. В. Ксенія
3. С. Кароліна
4. Ч. Ленка
5. П. Лавра
6. С. Норберт
7. Н. Роберт

- 19 П Патрикій
- 20 В Талалей
- 21 С Костянтина й Олени
- 22 Ч Вознесіння
- 23 П Михаїл
- 24 С Симеон
- 25 Н Св. Отців

8. П. Медард
9. В. Станіслава
10. С. Маргарита
11. Ч. Доброслава
12. П. Златко
13. С. Антон
14. Н. Василь

- 26 П Карпій
- 27 В Терапонт
- 28 С Никита
- 29 Ч Теодосій
- 30 П Ісак
- 31 С Ермій
- 1 Н Сошествіє св. Духа

15. П. Віг
16. В. Бланка
17. С. Адольф
18. Ч. Вратислав
19. П. Альфред
20. С. Валерія
21. Н. Алойз

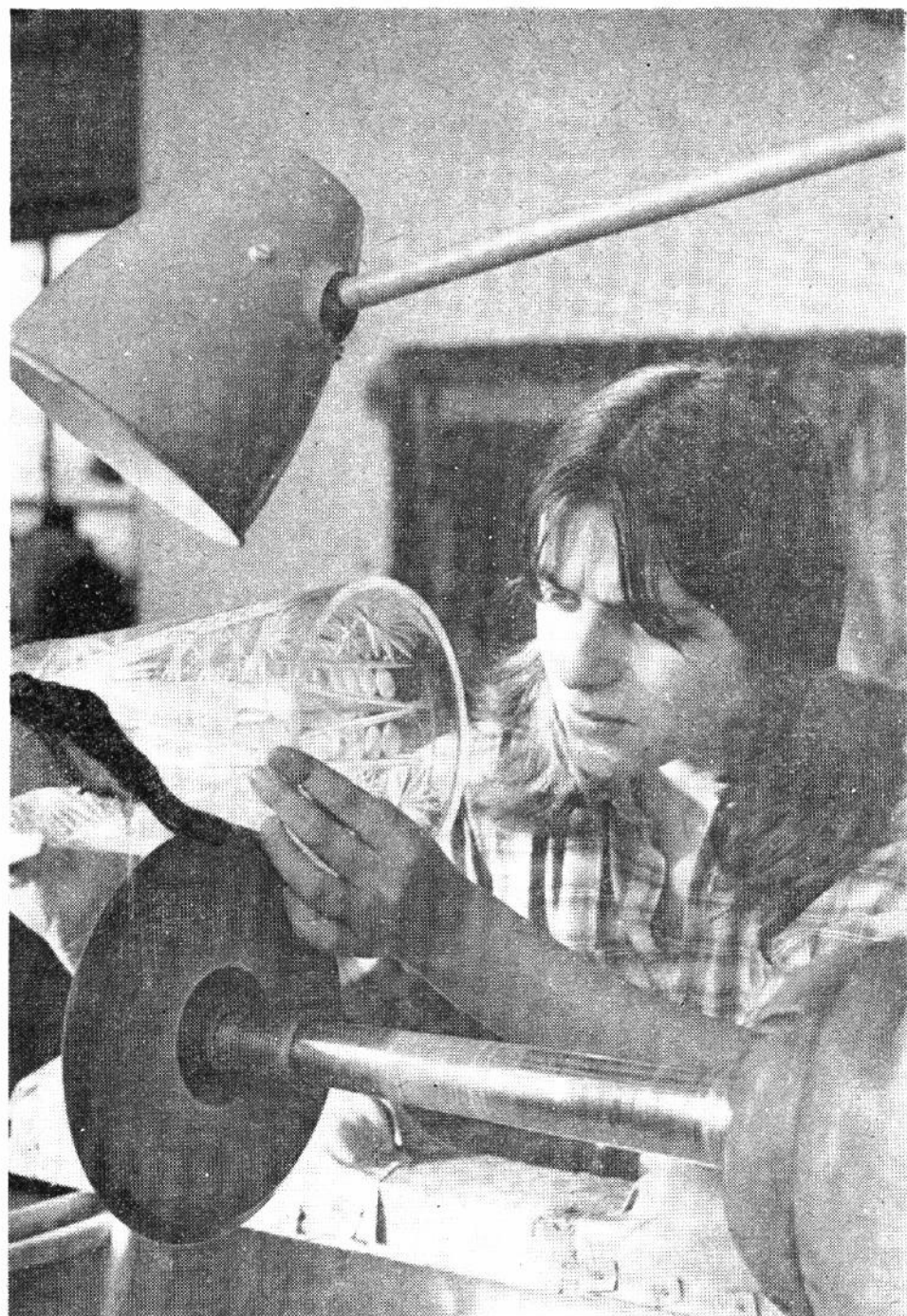
- 2 П Пресвята Трійця
- 3 В Лукіян
- 4 С Митрофан
- 5 Ч Доротей
- 6 П Висаріон, Іларіон
- 7 С Теодот
- 8 Н Всіх святих

22. П. Павлина
23. В. Сидонія
24. С. Іван
25. Ч. Тадеуш
26. П. Адріана
27. С. Ладислав
28. Н. Беата

- 9 П Кирило
- 10 В Тимотей
- 11 С Варфоломій, Варнава
- 12 Ч Онуфрій
- 13 П Акилін
- 14 С Єлісей
- 15 Н Н 2. Єронім

29. П. Петра і Павла
30. В. Меланія

- 16 П Тихон
- 17 В Мануїл

ЛИПЕНЬ

JUL

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. С. Любор
2. Ч. Берта
3. П. Милослан
4. С. Прокіп
5. Н. Кирила і Мефодія

- 18 С Леонтій
- 19 Ч Юда Тад.
- 20 П Мефолій
- 21 С Юліян
- 22 Н Н. 3. Євзевій

6. П. Майстер Ян Гус
7. В. Оливер
8. С. Іван
9. Ч. Луїза
10. П. Амалія
11. С. Милота
12. Н. Ніна

- 23 П Агриппин
- 24 В Різд. Івана Хр.
- 25 С Февронії
- 26 Ч Давид
- 27 П Самсон
- 28 С Моц. Кирила й Йоана
- 29 Н Н. 4. Петра, Павла

13. П. Маргита
14. В. Каміл
15. С. Генріх
16. Ч. Драгомир
17. П. Богуслав
18. С. Каміла
19. Н. Душана

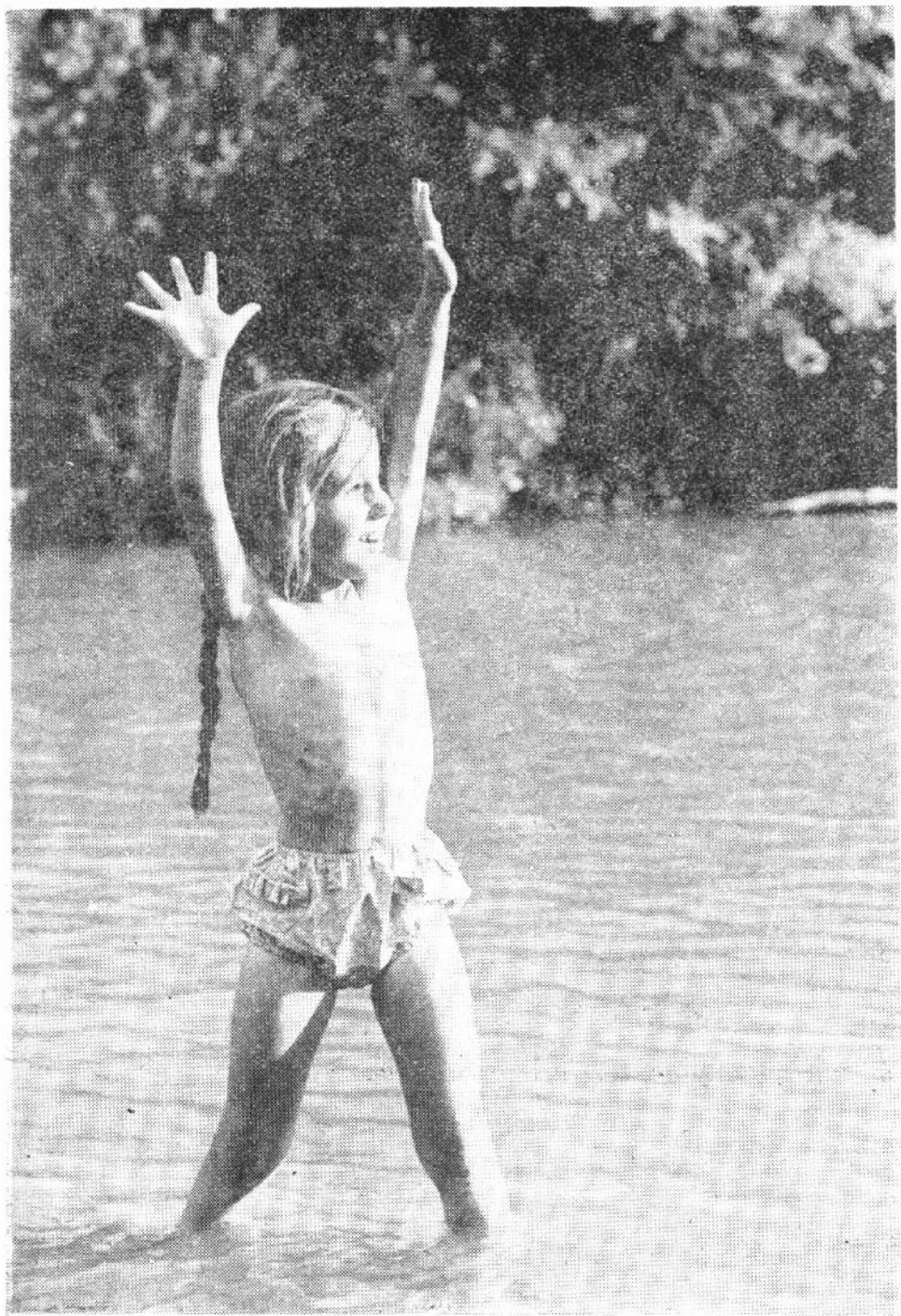
- 30 П Собор св. Апостолів
- 1 В Косми й Даміана
- 2 С Ризи Пр. Богородиці
- 3 Ч Якінт
- 4 П Андрій, Марта
- 5 С Атанасій
- 6 Н Н. 5. Сісоа

20. П. Ілья
21. В. Даніел
22. С. Магда
23. Ч. Ольга
24. П. Володимир
25. С. Якуб
26. Н. Анна

- 7 П Тома, Акакій
- 8 В Проколій
- 9 С Панкратій
- 10 Ч Антоній
- 11 П Ольга, Єфімія
- 12 С Проклій, Іларіон
- 13 Н Н. Є. Собор Гавріїла

27. П. Божена
28. В. Криштоф
29. С. Марта
30. Ч. Лібуша
31. П. Ігнац

- 14 П Акілія
- 15 В Володимир
- 16 С Антиноген
- 17 Ч Марина
- 18 П Єміліян, Якінт

СЕРПЕНЬ

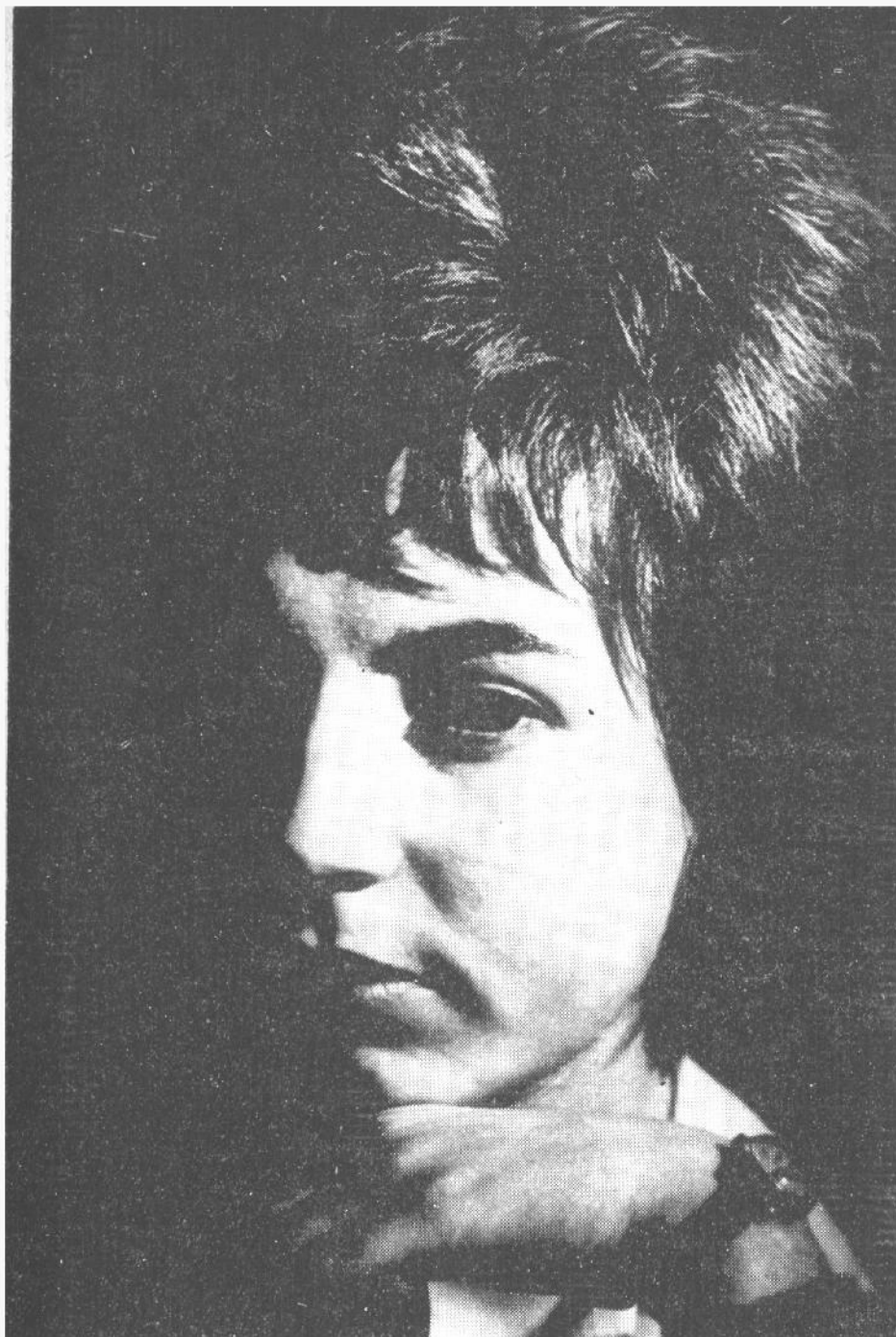
AUGUST

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. С. Любослав	19 С Макрина
2. Н. Густав	20 Н Н. 7. Ілія
3. П. Стефан	21 П Симеон
4. В. Домінік	22 В Марії, Маргарети
5. С. Гортенсія	23 С Бориса й Гліба
6. Ч. Йозефіна	24 Ч Теофіл, Трофім
7. П. Стефанія	25 П Успення св. Анни
8. С. Оскар	26 С Єрмолай
9. Н. Любомира	27 Н Н. 8. Пантелеймон
10. П. Вавринєць	28 П Прохор, Христина
11. В. Сузана	29 В Калінік
12. С. Дарина	30 С Сила
13. Ч. Любомир	31 Ч Євдокій
14. П. Моймир	1 П Проісх. св. Хреста
15. С. Марцела	2 С Моц. св. Стефана
16. Н. Магдалина	3 Н Н. 9. Ісаак, Далматій
17. П. Милиця	4 П Євдокія
18. В. Олена	5 В Євсигній
19. С. Лідія	6 С Преображення Г. Н. Іс.
20. Ч. Анабела	7 Ч Дометій
21. П. Яна	8 П Еміліян
22. С. Тихомир	9 С Матій
23. Н. Філіп	10 Н Н. 10 Лаврентій
24. П. Варфоломій	11 П Евплій
25. В. Людовіг	12 В Фотій, Анікита
26. С. Самуїл	13 С Максим
27. Ч. Сільвія	14 Ч Міхей
28. П. Августин	15 П Успення ПДБ.
29. С. Словацьке народне повстання	16 С Діоміда
30. Н. Розалія	17 Н Н. 11. Мирон
31. П. Нора	18 П Флор

ВЕРЕСЕНЬ

SEPTEMBER

НОВИЙ СТИЛЬ

1. В. Драгослава
2. С. Бронислава
3. Ч. Отокар
4. П. Розалія
5. С. Регіна
6. Н. Алиця

7. П. Маріянна
8. В. Міріам
9. С. Мартина
10. Ч. Олег
11. П. Бистрик
12. С. Марія
13. Н. Цтібор

14. П. Людомил
15. В. Йолана
16. С. Людмила
17. Ч. Олімпія
18. П. Євгенія
19. С. Кирило
20. Н. Любослава

21. П. Матуш
22. В. Гертруда
23. С. Зденка
24. Ч. Любош
25. П. Владислав
26. С. Едита
27. Н. Кіпріян

28. П. Вацлав
29. В. Михайло
30. С. Яролим

СТАРИЙ СТИЛЬ

- 19 В Андрій
- 20 С Самуїл
- 21 Ч Тадей
- 22 П Агатонік
- 23 С Луп
- 24 Н Н. 12. Евтихій

- 25 П Вартоломей
- 26 В Адріан, Наталія
- 27 С Пімен
- 28 Ч Мойсей
- 29 П Главосіки І. Хрест.
- 30 С Олександр
- 31 Н Н. 13. Пояса ПДМ.

- 1 П Марфа. Начало Інд.
- 2 В Мамант
- 3 С Антим, Теоктист
- 4 Ч Вавило
- 5 П Захарій й Єлісавета
- 6 С Евдоксія
- 7 Н Н. 14. Созонт

- 8 П Різдво ПДМ.
- 9 В Йоаким і Анна
- 10 С Мінодор, Ніфодор
- 11 Ч Теодора
- 12 П Автонома
- 13 С Корнілія
- 14 Н Н. 15. Воздвиження св. Хр.

- 15 П Никита
- 16 В Єфімія
- 17 С Віра, Надія, Любон

ЖОВТЕНЬ

OKTÓBER

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. Ч. Арнольд
2. П. Левослав
3. С. Стела
4. Н. **Франтішек**

- 18 Ч Євмен
- 19 П Трофим
- 20 С Євстахій, Гафія
- 21 Н Н. 16. **Кондрата**

5. П. Віра
6. В. Наталія
7. С. Елішка
8. Ч. Бригіта
9. П. Діонісій
10. С. Славоміра
11. Н. **Валентина**

- 22 П Фока
- 23 В Зачаття Ів. Хр.
- 24 С Текла
- 25 Ч Єфросінія
- 26 П Івана Бог.
- 27 С Калістрат
- 28 Н Н. 17. **Харитон**

12. П. Максиміліян
13. В. Коломан
14. С. Борис
15. Ч. Терезія
16. П. Володимира
17. С. Гедвіга
18. Н. **Лука**

- 29 П Кіріак
- 30 В Григорій
- 1 С **Покров, Мар'яна.**
- 2 Ч Кіпріян
- 3 П Діонісій
- 4 С Єротей
- 5 Н Н. 18. **Харитина**

19. П. Христіян
20. В. Венделін
21. С. Уршуля
22. Ч. Сергій
23. П. Алойзія
24. С. Кветослава
25. Н. **Аврел**

- 6 П Тома
- 7 В Сергій
- 8 С Пелагія
- 9 Ч Яків
- 10 П Євламій
- 11 С Філіп, Теофан
- 12 Н Н. 19. **Христа Царя**

26. П. Димитро
27. В. Сабина
28. С. Оголошення
самостійності ЧСР
29. Ч. Клара
30. П. Симеон
31. С. **Аврелія**

- 13 П Карп
- 14 В Параска
- 15 С Євтимій
- 16 Ч Лонгин
- 17 П Озій
- 18 В **Лука**

ЛИСТОПАД

NOVEMBER

НОВИЙ СТИЛЬ

СТАРИЙ СТИЛЬ

1. Н. Дениса

19 Н Н. 20. Йойл

2. П. Пам'ятка вмерлих

20 П Артемій

3. В. Іда

21 В Іларіон

4. С. Карло

22 С Аверкій

5. Ч. Імрих

23 Ч Яков

6. П. Рената

24 П Арет

7. С. Велика Жовтнева соц.
революція

25 С Маркіян

8. Н. Богумир

26 Н Н. 21. Димитрій

9. П. Теодор

27 П Нестор

10. В. Тибор

28 В Параска

11. С. Мартин

29 С Анастасія

12. Ч. Святополк

30 Ч Зіновій й Зіновія

13. П. Станислав

31 П Стахій, Амплій

14. С. Ірма

1 С Косма, Даміян

15. Н. Леопольд

2 Н Н. 22. Акиндина

16. П. Агнеса

3 П П. Аксипсим, Йосиф

17. В. Міжнародний день
студентів

4 В Йоанікій

18. С. Євгеній

5 С Галактіон

19. Ч. Альжбета

6 Ч Павло

20. П. Фелікс

7 П Єрона

21. С. Елвіра

8 С Михайл

22. Н. Цецілія

9 Н Н. 23. Порфірій

23. П. Клімент

10 П Єраста

24. В. Емілія

11 В Мина

25. С. Катерина

12 С Йосафата ЧСВВ.

26. Ч. Корнел

13 Ч Іван Зол.

27. П. Мілан

14 П Філіпа

28. С. Генрієта

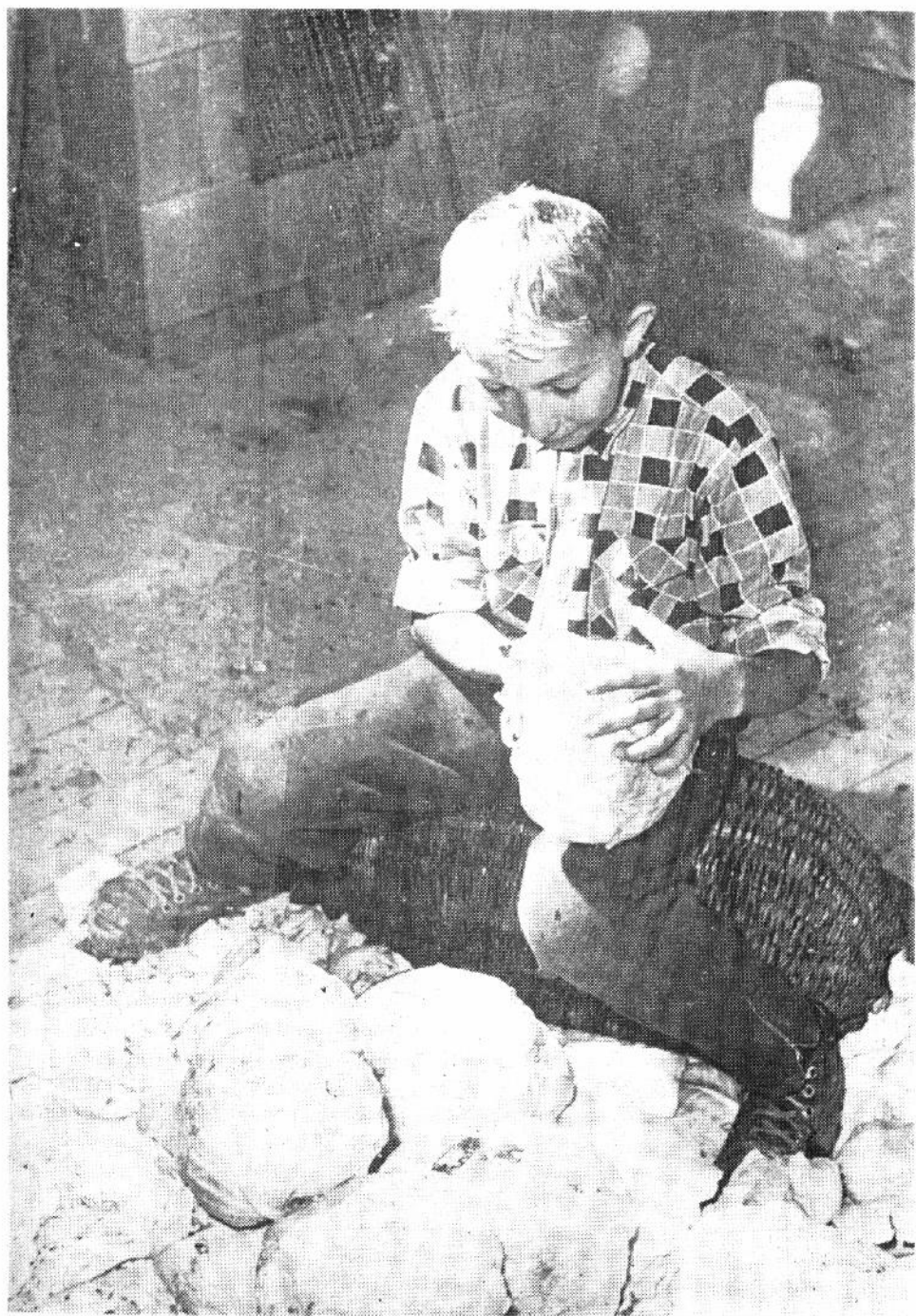
15 С Самон, Гурій

29. Н. Вратко

16 Н Н. 24. Матій

30. П. Андрій

17 П Григорій

ГРУДЕНЬ

DECEMBER

НОВИЙ СТИЛЬ

1. В. Едмунд
2. С. Бібіяна
3. Ч. Ольдріх
4. П. Варвара
5. С. Ото
6. Н. Микола

7. П. Амвросій
8. В. Марина
9. С. Ізабела
10. Ч. Радуз
11. П. Дана
12. С. Отілія
13. Н. Люція

14. П. Бранислава
15. В. Івиця
16. С. Альбіна
17. Ч. Корнелія
18. П. Славка
19. С. Юдіта
20. Н. Дагмар

21. П. Богдан
22. В. Аделія
23. С. Надія
24. Ч. Адам і Єва
25. П. Перший день різдва
26. С. Другий день різдва
27. Н. Милина

28. П. Богумила
29. В. Мілада
30. С. Давид
31. Ч. Сільвестер

СТАРИЙ СТИЛЬ

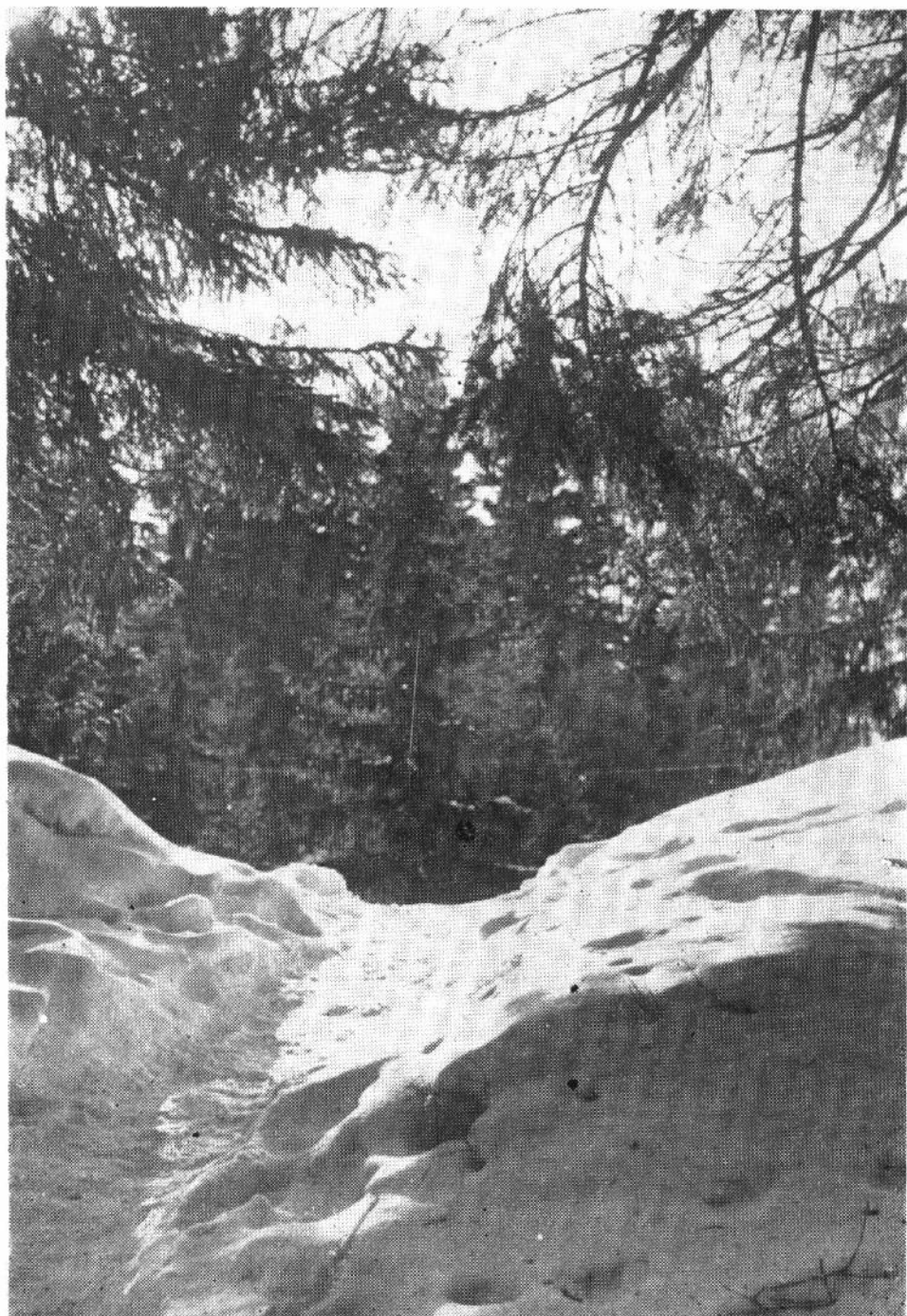
- 18 В Платон, Роман
- 19 С Авдій, Варлаам
- 20 Ч Григорій, Проклій
- 21 П Введення в храм ПДМ
- 22 С Филимона
- 23 Н Н. 25. Григорія

- 24 П Катерина
- 25 В Климент, Петро
- 26 С Аліпій
- 27 Ч Яків
- 28 П Степан
- 29 С Парамонт, Філумен
- 30 Н Н. 26. Андрій

- 1 П Наум
- 2 В Авакум
- 3 С Софоній
- 4 Ч Дамаскин, Варвара
- 5 П Сава
- 6 С Микола
- 7 Н Н. 27. Амбросій

- 8 П Патапій
- 9 В Непорочне Зачаття
- 10 С Мина
- 11 Ч Даниїл
- 12 П Спирідіон
- 13 С Євстратій
- 14 Н Нед. Праотців

- 15 П Єлевтерії
- 16 В Аггей
- 17 С Даниїл
- 18 Ч Севастіян

БІЛЬШЕ

Читаючи в пресі і слухаючи по радіо нашу публіцистику за останні роки, без перебільшення можна сказати, що вона переповнена неймовірними скаргами, наріканнями, підозріваннями, обвинуваченнями і т. п. Людина має таке враження, якби з одного боку барикади стояли найщиріші друзі народу, які живуть його проблемами, боліють його труднощами, мають найліпші ліки для хвороб, якими хворіє населення, але не можуть допомогти йому, бо з другого боку барикади стоять люди, які теж видають себе за друзів народу, але які лише те роблять, щоб не допустити жодної допомоги населенню. Найвоно, мовляв, спокійно вимирає чи зникає! Так, часто у нас можна почути, що ми вмираємо (не фізично, звичайно, а національно!), що інтелігенція не подає, не хоче або не може подати руку допомоги власному населенню.

З великої кількості різних поглядів, які, на думку їх авторів, характеризують наші національні хвороби, можна витипувати слідуючі основні:

— що українське населення Східної Словаччини в період будівництва соціалізму настільки деформувалося, що в сучасному періоді воно на краю свого заникнення,

— що Культурний союз українських трудящих — це нічого іншого, як організація бюрократів, яка за весь час свого існування те й роби-

ла, що допомагала деформувати національний організм населення,

— що за останніх двадцять років тут не зазначено майже жодного культурного розвитку, а, навпаки, і те, що було, то пропало,

— що інтелігенція одорвалася од народу,

— що ніхто не робить нічого, щоб народ любив свою культуру, свою мову, свою книжку, свою школу і т. д.

Можна було б навести і інші думки, але досить і тих, щоб зрозуміти, якої страшної ваги і значення мають ті обвинувачення.

Я далекий від того, щоб знижувати значення тих проблем, які виникли в нашому національному житті, щоб твердити, що їх немає, але не можу погодитися з песимістичними твердженнями про занепад чи вимирання нашої національності.

Відомо, наприклад, що коли здоровій людині постійно і систематично твердити, що вона безнадійно хвора, що немає таких ліків, які б допомогли їй, то вона стане настільки депримованою, почне халіти, сили почнуть залишати її і кінець неминучий.

Мені здається, що цю життєву практику, вже не раз перевірену і підтверджену, в певних варіантах можна перенести і на суспільне і національне життя людей. Видиться мені також, що основні недуги, основні симптоми наших національ-

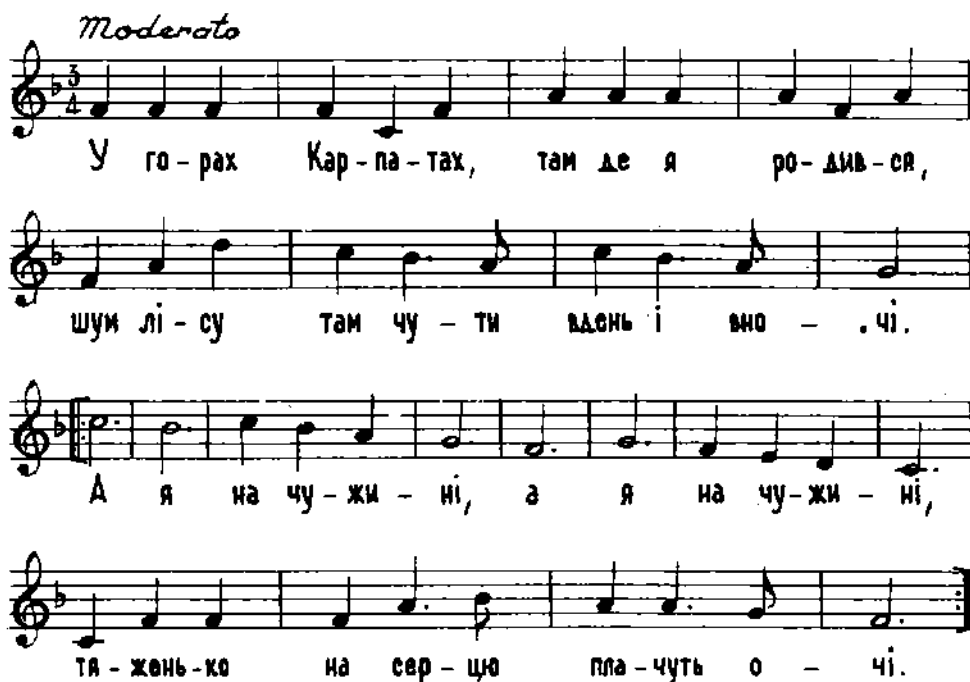
ОПТИМІЗМУ!

них, та й не тільки національних хвороб, витиповані, в основному правильно. Ми, як національність, в основному, знаємо де нас тисне і що нас тисне. Але і наперекір численним концепціям, поглядам, дискусіям про те, як лікувати наші хвороби, ми ще, здається мені, не доробилися до того, щоб ясно знати, з якого кінця починати лікувати ці хвороби, і чи ті ліки, які пропонуються, будуть діючими і допоможуть нам виздоровіти.

Для того, щоб од слів приступити до діла, од бесід про наші хвороби приступити до їх активного лікування, треба нам насамперед позбутися чорного песимізму, безнадійності, позбутися зневіри про те, що ми безнадійно хворі. А можна і треба починати робити це не з постійного омелювання наших хиб і недосконалостей, не з постійного роз'ятрювання наших надуманих і дійсних хвороб, а, навпаки, на боротьбу з хворобами озброїтися здоровими прикладами з нашого власного життя, минулого і сучасного, піднімати на боже світло здорові сили в нашому національному організмі, дати простір і повні права на життя якраз тим силам, тим тенденціям і людям, в яких є запорука здорового, національно життєздатного соціалістичного розвитку. А це вимагає не нарікати, не скаржитися без кінця, а працювати кожний день, кожний час. В праці з людьми здобувати ві-

ру в життя людей, політично і національно здорових і свідомих людей організувати так, щоб саме ті здорові сили мали переважаючий вплив в нашій громадськості, між широкими верствами населення. Роботу між людьми треба поставити на таку основу, щоб щоденною працею зламати, перебороти власний песимізм, власну зневіру у майбутнє. Народ чи національність живе, розвивається, творить, набирає сил з власної потенції, з власних джерел життя. А та сила була і є в гущі кожного народу чи національності, вона закладена в свідомості кожного з нас. Треба тільки знати і розумно розкривати, пробуджувати ті сили. Треба нам навчитися реально дивитися на наше власне життя, на наші власні проблеми, навчитися відчувати себе не богом забутою національністю, що часто без жодних на це підстав говоримо нашим людям, а, навпаки, пробуджувати в свідомості наших людей віру і переконання, що ми не самі, не сироти, а складова частина чогось більшого, чогось великого і сильного, з багатоманітністю культурою і традиціями, сильного своїм духом і своєю правдою, а значить, і з великими перспективами до майбутнього.

Ніхто не боронить нам розгортати подібну роботу. Навпаки, для такої роботи у нас є всі дані: і політична ситуація, і людські резерви, і матеріальні можливості.

У горах Карпатах

У горах Карпатах,
 Там де я родився,
 Шум лісу там чути
 Вдень і вночі.

А я на чужині,
 А я на чужині,
 Тяженько на серцю —
 Плачуть очі.

Лемківщино мати,
 Чудові Карпати,
 Тяжко на чужині привикати.

Бо серце ридає,
 Забути не дає,
 Про рідні гори споминає.
 2 рази.

2 рази.

Гори, ліси, стежки,
 Зелені поточки,
 Я гордо славлюся вами всюди.

Квітний дуг — гірська краса,
 Гарний спів соловейка,
 Природа карпатська незабутня.

2 рази.

ОДНАКОВОЮ МІРКОЮ

Двадцять п'ять років минає з того часу, коли настав той довгожданий день, якого давно в історії людства не чекав весь світ з таким нетерпінням і жадобою. Перед двадцяти п'яти роками настав той радісний травень, та квітучо-рясна весна, коли раптом замовкли зловіщі мелодії концерту зброї, коли припинилось безжалісне й цинічне вбивання людиною людини, коли під тиском воїнів Країни Рад навстіж відчинились ворота на огорожах з колючим дротом бухенвальдів, маутхаузенів, орієнбургів та дахауів, коли перестав клубитись дим з коминів Освенціма, де в камерах смерті виродки людства в попіл перетворювали сотні тисяч людських тіл.

Все те страхітливе й жахливе раптом припинилось після п'ятилітніх безкраїх мук і страждань, бо час приніс травень сорок п'ятого, дев'яте травня — День визволення, момент остаточного зірвання оков.

День цей безмежною радістю охопив серця всіх чесних громадян визволеної, нової народно-демократичної батьківщини. Раділи чехи і словаки, ликували угорці і поляки, теплом волі пройнялись серця віками затурканих русинів-українців. Тепер не було й найменших причин для того, щоб неспритворливу й щирю радість нас, русинів-українців, хтось і якось зменшував, коли ми на олтар визволення спільної батьківщини дали цінний і належний свій внесок. Від підуральського Бузулука скрізь рясний олов'яний дощ під звуки смертоносних вибухів снарядів під Києвом, Білою Церквою, Жашковом і на Дуклі аж по Прагу пліч-о-пліч з чехами і словаками, поруч з радянськими бійцями і русини-українці пройшли бурю страхіття війни та, наносячи фашистській гідрі нищівного удару, на закритавлених багнетах несли волю своїм рідним в поневоленій вітчизні.

Відважні й чесні патріоти русини-українці не бракували теж у вогні спалахнувшої Банської Бистриці, де й у вільній радіостанції звернення до громадян передавала наша людина, покійний вже Михайло Лугош. Проявили вони безмежну любов до рідної землі і в партизанських загонах по всій Словаччині, і парадесантниками — по Чехії і Моравії. Після вступу на нашу територію вони добровільно поповнювали лави Радянської Армії. Свідомо життя жертвували в підпільних групах та й скрізь добровільно попадали туди, де смерть зазірала в очі, де кувалась воля, де завзято готувалось визволення народів і національних меншостей спільної батьківщини — Чехословаччини.

Після довголітніх страждань, мрій і надій, нарешті й для русинів-українців настала вільна весна, надійшли дні впорядкування свого життя, пішли дні натхненого будівництва та загладжування слідів і загоювання ран війни, настав момент стати справжніми людьми — рівноправними, вільними й повноцінними громадянами визволеної вітчизни.

Русини-українці серцевучо сприймали той незаперечний сумний факт, що саме їхні райони найбільш нищівно позначила війна, що в перші післявоєнні роки доля загнала їх в землянки, що нестача й голод стали їх супровідниками. Але перемогла в них моральна сила, бо бачили перед собою благородну мету: побудову суспільства без експлуатації, демократію, рівноправність. Отак і було за що докладати рук до діла, до побудови нового ладу, рідної культури.

Запалу, натхнення, прагнень і мрій в нових умовах було без краю. Та невдовзі як болюче ставало для русинів-українців, коли намічені ідеали й надії стали блідніти та розвіюватись, коли наявна дійсність стала поступово викривлятися та деформуватись. Коли вони стали на самих собі відчувати, що і у відбудові їх зруйнованих жител місце знаходить спекуляція. Та ще більше розвіювання їх ідеалів принесли наступні роки. Роки експериментування, саме на українському населенні Східної Словаччини.

Деформатори здійснювання ідеалів і прагнень вигадали для русинів-українців релігійне впорядкування, придумали для них заміну і скасування прадідівського віросповідання і декретне запровадження нової віри. Дорого обійшовся для русинів-українців цей експеримент: сотні інтелігенції було виведено з будівничого процесу, селянство відчуло наявне посягання на його сумління, на вільну думку.

Далі слідувало нове здивування, пішов новий експеримент, знову таки на русинах-українцях — спекулятивні комісіональні записи дітей у школу, мовляв, вибирай, русине, чи хочеш, щоб твоя дитина навчалась на мові своєї матері, або інакше... А згодом без будь-якої потрібної підготовки ті самі експериментатори декретом вирішили провести зміну мови навчання в школах та примусово присвоїти населенню досі незвичний термін національної належності — «українець», не беручи до уваги синонімість і однозначність назв «русин» чи «руснак» і «українець».

Селянським масам немало лиха завдали теж деформовані способи запровадження колективного господарства, які зокрема в Східнословачському краї мали найродючіший ґрунт. Тут мали вільний прохід насилля, грубість та оголошування дрібних селян за куркулів та їх вивожування.

Ті самі п'ятдесяті роки й іншими способами дуже жалюгідно відбилися на житті русинів-українців. Деформатори вишукували причини для ого-

лошування керівних чи громадських діячів українськими буржуазними націоналістами, для посадження численних інтелігентів за ґрати в'язниць, для адміністративного скасування Української народної ради Пряшівщини та Союзу молоді Карпат, для переведення сотень хороших і досвідчених педагогів на мануальні роботи чи на захід Словаччини і для встановлення на їх місця скороспечених, некваліфікованих учителів, що шкідливо позначилось на вихованні наших дітей і так далі, і тому подібне.

Всі такі методи реалізації постанов і рішень, безсоромне перекручування дійсності, насильництво, грубість, свавілля, різні шкідливі акції, адміністративне й грубе втручання до справ довели наше населення до буквального побаламучення й повної дезорієнтації. Дійшло навіть до такого стану, що обманюваний та ображуваний русин-українець навіть став відрікатись від своєї національності, від тієї національності, яку при різних режимах століттями свято зберігав.

Однак час і розвиток дій принесли, що поряд з чехами і словаками та разом з іншими національними меншостями, теж русини-українці отримали можливість насправді вільного життя, для виправлення попередніх помилок та кривд, змогу сміливо висловлюватись до вирішування власних справ, до своєї долі, свого майбуття. А ще до того, що по праву належить кожному громадянину в нашій спільній батьківщині, в тій батьківщині, за яку в найскрутніші моменти свідомо вносили свою жертву за її визволення та за побудову соціалістичного ладу у спільній вітчизні — соціалістичній Чехословаччині.

-
- Молоді добре керівництво — єдиний під небом шлях до поліпшення діл людських.
 - Навчання молоді най проходить на мові рідній!
 - Навчання шкільне най для всіх буде, — і буде дано задармо.
 - Хто хоче зіпсувати громаду, най ліквідує порядок.
 - Метою людського суспільства є загальний мир і безпека, а благо народу має бути найвищим законом будь-якої республіки і будь-якого королівства.
 - В державі най не терпиться ніхто непрацюючий, а особливо той, хто би чесним трудом не живив себе і членів своєї родини.
 - Корчки, пиварні, шинки, винарні най не будуть ніколи терпимі.
 - Не вистачить знати недоліки і хотіти їх виправити: необхідно також замислюватись над заведенням ліпших порядків; мало допоможе спостерігати безладдя в ділах державних, якщо не знаєш дороги до заведення кращого порядку в усьому і не прикладеш руки до діла.
 - Від усіх вершителей діл людських, а саме від політиків, вимагається, щоб самі по собі були прями, мудрі, благочестиві і пильні.

Я. А. КОМЕНСЬКИЙ

ЛЕНІН

близький

і дорогий

Володимир Ілліч Ленін... Нема на землі такого кутика, де б не знали його імені. Ленін близький і дорогий простим трудівникам, а вчені і політики, хоч вони навіть і не признають ленінське вчення, приносять данину поваги його творцеві. Ученому, революціонерові, політикові, державному діячу, надиво скромному і людяному в своїй величі.

Сто років минуло з того часу, як весняним днем 10 (22) квітня 1870 року у невеликому провінціальному містечку у Симбірську (нині Ульяновськ) на березі великої руської ріки Волги народилася людина, якій було суджено відіграти виняткову роль не тільки в судбах Росії, але і залишити незгладимий слід в історії всього людства. Ленін, ріс і виховувався в дуже дружній, освіченій і передовій за своїми переконаннями сім'ї. Всі діти Ульянових брали участь у російському революційному русі. Старший брат Володимира Ілліча Олександр, студент Петербурзького університету, був членом народницької організації і за участь у підготовці замаху на царя Олександра III був страчений у 1887 році. Анна Іллічна Ульянова-Слизарова писала про своїх братів: «Олександр Ілліч загинув як герой, і кров його сьйвом революційного пожару освітила путь його молодшого брата Володимира». Трагічна смерть Олександра застала молодого Володю Ульянова ще глибше задуматись над долею Росії, над шляхами, які приведуть до позбавлення від царського поміщицького і капіталістичного гніту.

Вирішивши твердо присвятити себе революційній боротьбі, він прагнув вивчати суспільні науки. «Тепер, — говорив він, — такий час, потрібно вивчати науки права і політичну економію». У тому ж 1887 році Володимир Ілліч стає студентом юридичного факультету Казанського університету, де одержав своє перше бойове хрещення: за участь в студентських заворушеннях проти реакційного університетського уставу і свавілля поліції він був арештований, а потім виключений з університету і висланий з Казані.

80-і роки минулого століття в Росії — це не тільки час жорстокої реакції, але і період, коли в результаті розвитку капіталізму росте і формується російський робітничий клас, який ще не усвідомив своєї сили, але який

ДО
СТОЛІТТЯ
З ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ

вже вступає в боротьбу з поміщицько-буржуазним ладом. Народництво ще постійно держало під своїм ідейним впливом революційно настроєну інтелігенцію, але все частіше її погляди поверталися до соціалдемократії, до марксизму. Після повернення із заслання молодий Ульянов стає членом одного із марксистських гуртків, старанно вивчає капітал Маркса, де Маркс глибоко проаналізував протиріччя капіталістичного суспільства, довів неминучість його загибелі і перемоги соціалізму. Ленін був повністю захоплений ідеями Маркса, логікою і глибиною його наукових висновків, продумував зміст його вчення стосовно до соціально-економічних умов Росії і завдань російського робітничого руху. У російському робітничому класі він бачив єдино послідовну революційну силу, здібну визволити себе і весь народ од самодержавства, од капіталістичного гніту.

З трудом добившись дозволу здати екстерно екзамени за університетський курс у Петербурзькому університеті, Ленін після одержання диплому юриста працює певний час як адвокат у Самарському окружному суді. Його підзахисними були в основному селяни-бідняки. Одночасно Ленін активно працює у нелегальних марксистських гуртках. Його реферати і виступи були направлені на критику народницької ідеології, на захист марксизму. Однак Леніну тісно було в Самарі, далеко від центрів пролетарського руху. Тому в 1893 році він переїжджає в Петербург, політичний центр Росії, який згодом став під керівництвом утвореної Леніним партії коліскою пролетарської революції.

Тяжкий був шлях професіонального революціонера в царській Росії. Не вистачало засобів. Ленін знаходився під таємним наглядом поліції. У цілях конспірації йому часто доводилося змінювати квартири. У різних робочих гуртках Леніна пізнали під різними іменами. Восени 1895 року Ленінові і його товаришам, російським революціонерам-марксистам вдалося виконати перше велике завдання: об'єднати розпорошені марксистські гуртки Петербурга в єдину політичну організацію — Союз боротьби за визволення робітничого класу, який був зародком пролетарської партії в Росії. Одно-

часно Ленін продовжує теоретичну роботу, збирає матеріал для своєї книги «Розвиток капіталізму в Росії». Однак арешти, тюрми, заслання, нелегке життя політичного емігранта були у царській Росії долею тих, хто встав на боротьбу проти існуючих порядків. У грудні 1895 року Ленін разом з групою товаришів був арештований, а в лютому 1897 року був засланий у Східний Сибір, в село, яке тепер стало всім відомим, Шушенське, де уже перед Леніним жили в засланні представники старших поколінь російського революційно-визвольного руху — дворяни-декабристи і різночинці.

Ленін і на засланні не переставав утримувати зв'язки з робітничим рухом і соціальною демократією, допомагав товаришам, які знаходилися на волі, своїми порадами, займався теоретичною розробкою марксизму в нових умовах, коли капіталізм переріс в свою найвищу стадію — імперіалізм, виступав проти противників марксизму в Росії і в міжнародному робітничому русі. Він краще за інших революційних діячів зрозумів, що на рубежі XIX—XX ст. історія поставила перед молодим російським пролетаріатом велике завдання — розрушення чудовища царизму, який був тоді опорою європейської реакції. З почуттям гордості Ленін писав, що російська нація також створила революційний клас і довела, що вона «здібна дати людству великі зразки боротьби за свободу і соціалізм». Ленін вважав, що політична роль російського робітничого класу буде набагато більшою, як його чисельність, як його доля в загальній масі населення країни; що союз пролетаріату з трудовим селянством є основною умовою перемоги демократичної і соціалістичної революції.

І в умовах наступаючої революції Ленін, вірний своїм словам «Дайте нам організацію революціонерів — і ми перевернемо Росію!», беззастанно об'єднував ряди російських марксистів, що у 1903 році організувалися в нову бойову партію, яка і всупереч всім труднощам, перешкодам і тимчасовим неспіхам привела народ до перемоги соціалістичної революції, до створення першої у світі держави, де владу до рук взяли робітники і селяни. Ленін, визнаний вождь більшовицької партії і всього народу, став на чолі молодої радянської республіки в перші найтрудніші роки її існування. Ним були складені її перші документи, які відображали думки, мрії і сподівання мільйонів. За словами Маркса, мислителі минулого лише різним способом пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб перетворити його. Роботу по створенню нового світу почав радянський народ у винятково тяжких умовах. Російський царизм, поміщики і капіталісти залишили народу небагату спадщину. Війна привела Росію до економічної катастрофи. І політична обстановка була складна. У всіх кінцях Росії піднімала голову контрреволюція, яка не безпідставно розраховувала на допомогу з-за кордону. І всередині самої партії і її керівництва не переставали дискусії і спори про конкретні шляхи розвитку нового суспільства. У цих умовах Ленін довів, що він не тільки геніальний теоретик, але і великий практик, керівник, який бачив не тільки далеко вперед, але і умів оцінювати моментальну обстановку і її зміни, не боявся дивитися правді в очі, не видавав поразку за перемогу, не боявся одказатися од своїх попередніх поглядів, які життя не виправдало. Ленін не боявся опонентури і боротьби поглядів, але, з другого боку, будучи твердо переконаним у своїй правді, умів передати свою впевненість товаришам. Ленін підкреслював необхідність демократії,

але і дисципліни та єдності в рядах партії, яка лише в таких умовах могла бути керівною силою нового суспільства.

Тільки 6 років прожив Ленін після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. За той час країна успішно відстояла свою свободу і незалежність, обновила розрушене війною господарство, робила перші кроки у будівництві соціалістичного суспільства. Як втілення ленінської національної політики виник Союз Радянських Соціалістичних Республік. Ленін не дочекався повного здійснення своїх ідей. Шлях, який пройшла Радянська країна за 50 років свого існування, був складним, не без помилок і деформацій. Але лише той, хто не хоче бачити правди, може говорити сьогодні про «відсталість» Радянської країни. Навіть злісні противники комунізму змушені признати визначні успіхи Радянського Союзу в області економіки, техніки, науки, культури і його величезний вплив на міжнародні відносини.

Столітній ювілей від дня народження Леніна дає нам нагоду ще раз задуматися над величчям особи Леніна і його справи. У зверненні ЦК РКПб «До партії. До всіх трудящих» у день смерті Леніна прекрасними і сильними словами нарисований його образ:

«Ніколи ще після Маркса історія великого визвольного руху пролетаріату не висувала такої гігантської фігури, як наш покійний вождь, учитель, друг. Все, що є в пролетаріаті воістину великого і героїчного, — безстрашний розум, залізна, незламна, все перемагаюча воля, священна ненависть, ненависть до смерті, до рабства і гніту, революційна пристрасть, яка рухає горами, безмежна віра у творчі сили мас, величезний організаційний геній, — все це знайшло своє величне втілення в Ленінові, ім'я якого стало символом нового світу від заходу до сходу, від півдня до півночі...»

З ЛЕНІНИМ

Дім Леніна в Горках. Ось в ньому і я.
А вождь — ніби тільки-но вийшов.
— Турботи, і справи: щодня до Кремля
Потік не кінчається, більше.
Люди ідуть. З єдиним бажанням —
Побачить вождя. У хвилину мовчання.

Немає його. А доріжки в садку
Тримаять в собі його кроки.
І лава ще тепла, де він в холодку
Тому уже тридцять п'ять років
Сплів і писав рядки осяйні.

Так сумно в цей травень вслухатись мені.
А він розгари́всь, як Росії літча,
Яке по кімнатах мого Ілліча
Водило мене. І дітонис тих днів,
В промінні червонім, гортало мені.

Ленін тепер у мільйони разів
Помножився серед нас.
Ленін тепер у мільйони разів
Потрібніший повсякчас.
Ним повні усі живодайні хвилі
І вітер що дме у прогресу вітрила.
Ленін —
Це правда.
Це сила!

9 ТРАВНЯ

● 22 червня 1941 року о 4-й годині ранку фашистська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз. Почалась Велика Вітчизняна війна радянського народу проти фашистських загарбників.

● Спочатку ворог мав тимчасову перевагу. Чисельність збройних сил гітлерівської Німеччини становила 8.500 тисяч чоловік, а у Радянського Союзу — 4.207 тисяч чоловік.

● Фашистська Німеччина направила проти Радянського Союзу величезну армію — 190 озброєних новітньою технікою дивізій, 5 тисяч першокласних літаків, 9 тисяч танків, 32 тисячі гармат. Це становило понад 70 процентів усіх збройних сил країн фашистського блоку.

● Вже в перші дні рушився нацистський план «блискавичної» війни. У відповідь на заклик партії мільйони трудящих влились до лав Червоної Армії і Військово-Морського флоту. Тільки в 1941 році партія послала в армію і флот понад мільйон комуністів і понад два мільйони комсомольців. Під кінець війни в армії і флоті було майже 60 процентів всього складу партії.

● В тилу у ворога діяло понад 800 підпільних партійних і близько 300 комсомольських комітетів, тисячі первинних організацій і близько 3.500 партизанських загонів і груп.

● На Україні в роки війни налічувалось понад 100 тисяч підпільників і близько 500 тисяч партизанів. Українські партизани знищили близько 465 тисяч фашистських солдатів і офіцерів, пустили під укіс 4.958 ворожих ешелонів з військами і бойовою технікою, знищили 1.566 танків і бронемашин, 211 літаків і багато іншої бойової техніки. Протягом війни партизани України відвертали на себе значні сили ворога — до 800 тисяч солдатів і офіцерів.

● Понад 20 мільйонів радянських людей загинуло на фронті, а також від бомб, розстріляно чи замучено фашистами в концтаборах. Фашисти перетворили на руїни понад 70 тисяч радянських міст, селищ і сіл, 32 тисячі промислових підприємств, 98 тисяч колгоспів, 1.876 радгоспів. Вони підірвали 65 тисяч кілометрів залізниць, вивели з ладу або вивезли 16 тисяч паровозів, 428 тисяч вагонів тощо. Всього ж матеріальні втрати Радянського Союзу становили 2

— ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

трильйони 600 мільярдів карбованців. Країна втратила близько третини національного багатства.

● Радянсько-німецький фронт протягом чотирьох років був найважливішим фронтом другої світової війни — на ньому діяло більше двох третин всіх збройних сил фашистського блоку. Радянські Збройні Сили за час війни знищили понад 600 дивізій, знищили і захопили 76 тисяч літаків, 48 тисяч танків, 167 тисяч гармат. На радянсько-німецькому фронті загинуло 10 мільйонів німців. Якщо врахувати, що загальні втрати фашистської Німеччини у другій сві-

товій війні становили 13,6 мільйона чоловік, близько 100 тисяч літаків, то буде цілком ясно, що саме Радянський Союз зламав хребет фашистському звіру.

● За подвиги і мужність, виявлені в боях з німецько-фашистськими загарбниками і японськими імперіалістами, орденами і медалями було нагороджено понад 7 мільйонів чоловік. Звання Героя Радянського Союзу одержали 11.603 чоловіка, серед них 76 жінок. Двічі удостоєні цієї великої честі 104 військовослужбовці і тричі — троє: Г. К. Жуков, І. М. Кожедуб, О. І. Покришкін.

Мініісторія НАЙБІЛЬШОЇ ВІЙНИ

1939 РІК

14 БЕРЕЗНЯ. Розбиття Чехословаччини і оголошення Словацького штату.

15 БЕРЕЗНЯ. Гітлер загарбав чеські країни і створив Протекторат Чехія і Моравія.

31 БЕРЕЗНЯ. Великобританія оголосила запоруки Польщі на випадок нападу на неї чужих військ.

13 КВІТНЯ. Італія зайняла Альбанію.

22 ТРАВНЯ. В Берліні підписано німецько-італійський союзний договір.

1 ВЕРЕСНЯ. Німецькі війська напали на Польщу.

3 ВЕРЕСНЯ. Великобританія і Франція оголосили Німеччині війну.

5 ВЕРЕСНЯ. Сполучені Штати Америки оголосили нейтралітет.

10 ВЕРЕСНЯ. Канада оголосила Німеччині війну.

28 ВЕРЕСНЯ. Варшава капітулювала.

В Москві підписано договір про границі між Німеччиною і СРСР на польській території.

Радянський Союз і Естонія заклали договір про взаємодопомогу.

3 ЖОВТНЯ. Французькі війська стяглися за Маджінотову лінію.

30 ЛИСТОПАДА. Президент Фінляндії оголосив воєнний стан з Радянським Союзом.

13 БЕРЕЗНЯ. Радянський Союз заключив мир з Фінляндією.

9 КВІТНЯ. Німці почали окупувати Данію і зробили інвазію в Норвегію.

11 КВІТНЯ. Британські воєнні частини почали інвазію в Норвегії.

10 ТРАВНЯ. Почалась німецька атака на Голландію, Бельгію і Люксембург.

16 ТРАВНЯ. Голландська армія капітулювала.

Німці пробилися через Маджінотову лінію.

27 ТРАВНЯ. Бельгійська армія капітулювала.

28 ТРАВНЯ. Британські війська почали евакуюватися з французької пристані Дункерк.

5 ЧЕРВНЯ. Німецькі війська почали атаку проти Франції.

10 ЧЕРВНЯ. Італія оголосила війну Франції і Великобританії.

14 ЧЕРВНЯ. Німецькі війська зайняли Париж.

21 ЧЕРВНЯ. В лісі біля Компіньє німці передали представникам Франції умови перемир'я, які Франція підписала другого дня.

28 ЧЕРВНЯ. Радянська Армія вступила в Бессарабію і північну Буковину.

9 ЛИПНЯ. В Лондоні створено тимчасовий чехословацький уряд.

19 ЛИПНЯ. Гітлер у своїй промові перед

20 ГРУДНЯ. Британський уряд схвалив Чехословацький національний комітет в закордонні.

депутатами Рейху спонукує мир Великобританії.

21 ЛИПНЯ. Естонія, Литва і Латвія стають складовою частиною Радянського Союзу.

4 СЕРПНЯ. Італійські війська напали на Британську Сомалію.

13 СЕРПНЯ. Над Великобританією почалися бої авіації.

17 СЕРПНЯ. Німеччина оголосила тотальну блокаду Англії.

30 СЕРПНЯ. Держави Осі вирішили у Відні про нові границі між Румунією і Угорщиною. Трансильванію приєднали до Угорщини.

27 ВЕРЕСНЯ. В Берліні підписано пакт між Німеччиною, Італією і Японією, яким вони розділили собі сфери для впровадження «нових порядків».

7 ЖОВТНЯ. Німецькі війська вступили до Румунії.

28 ЖОВТНЯ. Італія напала на Грецію.

4 ЛИСТОПАДА. Британські війська зробили інвазію на Креті.

12 ЛИСТОПАДА. Молотов відвідав Берлін.

20 ЛИСТОПАДА. Угорщина приєдналась до пакту трьох держав.

23 ЛИСТОПАДА. Румунія приєдналась до пакту трьох великих держав.

24 ЛИСТОПАДА. Словаччина приєдналась до пакту трьох держав.

9 ГРУДНЯ. Британська армія почала атаку в Північній Африці.

1941 РІК

11 ЛЮТОГО. Німецькі війська зробили інвазію в Триполіс.

1 БЕРЕЗНЯ. Болгарія приєдналась до пакту трьох держав.

2 БЕРЕЗНЯ. Німецькі війська вступили в Болгарію.

16 БЕРЕЗНЯ. Британці знов визволяли Британську Сомалію.

6 КВІТНЯ. Німці почали загарбувати Югославію і Грецію.

11 КВІТНЯ. Німці зайняли Загреб і Хорватію оголосили самостійною країною.

13 КВІТНЯ. В Москві підписано пакт про ненапад між СРСР і Японією.

27 КВІТНЯ. Німецькі війська зайняли Афіни.

2 ТРАВНЯ. В Іраку спалахнуло повстання проти Великобританії і попросили Гітлера про допомогу.

4 ЧЕРВНЯ. Британські військові частини прийшли в Гренландію.

8 ЧЕРВНЯ. Британські військові частини вступили до Сирії і Лівану.

Сполучені Штати Америки зайняли французькі острови Мартинік і Кваделуп.

18 ЧЕРВНЯ. Німеччина і Турція підписали договір про дружбу.

22 ЧЕРВНЯ. Німецькі, фінляндські і румунські війська напали на Радянський Союз. Італія оголосила війну Радянському Союзу.

23 ЧЕРВНЯ. Уряд Словацького штату оголосив війну Радянському Союзу.

27 ЧЕРВНЯ. Угорщина оголосила війну Радянському Союзу.

7 ЛИПНЯ. Американські війська зробили інвазію на Ісланд.

12 ЛИПНЯ. СРСР і Великобританія підписали угоду про спільні військові акції проти Німеччини.

11 СЕРПНЯ. На нараді Черчіля з Рузвельтом підписано Атлантичну хартію.

25 СЕРПНЯ. Радянські і британські війська вступили в Іран.

2 ЖОВТНЯ. Німецькі війська почали атаку на Москву.

18 ЛИСТОПАДА. Британські війська почали контратаку в Лівії.

26 ЛИСТОПАДА. Радянські війська почали контратаку на Україні.

6 ГРУДНЯ. Радянські війська почали контрнаступ під Москвою.

Великобританія оголосила війну Фінляндії, Угорщині і Румунії.

7 ГРУДНЯ. Японці напали на американську базу Перл Арбур.

8 ГРУДНЯ. Сполучені Штати Америки і Великобританія оголосили війну Японії.

13 ГРУДНЯ. Червона Армія розбила німецькі війська під Москвою.

14 ГРУДНЯ. Румунія, Болгарія, Угорщина, Словаччина і Хорватія оголосили війну Сполученим Штатам Америки.

1942 РІК

1 СІЧНЯ. 28 союзних країн підписали у Вашингтоні декларацію, що не заключають з ворогом сепаратистичний договір.

26 СІЧНЯ. Американські війська зробили інвазію в північній Ірландії.

1 ЛЮТОГО. Німці призначили Квіслінга норвезьким прем'єр-міністром.

27 ТРАВНЯ. В Празі здійснено атентат на Гейдріха.

11 ЧЕРВНЯ. У Вашингтоні підписано угоду між СРСР і США про взаємодопомогу і домовлено відкрити другий фронт в 1942 році.

17 СЕРПНЯ. Німці почали наступ на Сталінград.

6 ЖОВТНЯ. СРСР, США і Великобританія підписали угоду про поставки зброї Радянському Союзу.

5 ЛИСТОПАДА. Війська США почали займати Сирію і Палестину.

9 ЛИСТОПАДА. Британські військові частини зробили інвазію в Алжирі.

11 ЛИСТОПАДА. Німецькі війська вторглися до неокупованої частини Франції.

1943 РІК

14 СІЧНЯ. Біля Касабланки зустрілися Рузвельт з Черчілем і опублікували комюніке, що від держав Осі приймуть лише безумовну капітуляцію.

26 СІЧНЯ. Червона Армія закінчила ліквідацію німецьких військ під Сталінградом.

28 СІЧНЯ. В Німеччині оголошено тотальну мобілізацію.

21 БЕРЕЗНЯ. Британські війська почали наступ в Тунісі.

12 ТРАВНЯ. Німецькі і італійські війська капітулювали в Тунісі.

8 ЧЕРВНЯ. Виконавчий комітет КІ видав повідомлення про розпусшення Комінтерну.

10 ЛИПНЯ. Американські і британські військові частини зробили інвазію на Сіцилію.

25 ЛИПНЯ. В Римі інтернували Муссоліні і Бадолію обрали новим прем'єр-міністром.

9 ВЕРЕСНЯ. Іран оголосив війну Німеччині.

12 ВЕРЕСНЯ. Німецькі парашутисти звільнили Муссоліні, який сформував в Італії народний фашистський уряд.

21 ВЕРЕСНЯ. Французькі війська зробили інвазію на Корсіці.

13 ЖОВТНЯ. Італійський уряд Бадолію оголосив війну Німеччині.

6 ЛИСТОПАДА. Радянські війська звільнили Київ.

28 ЛИСТОПАДА. В Тегерані почалась конференція Сталіна, Рузвельта і Черчіля, на якій було видано декларацію про спільні акції у війні проти Німеччини.

1 ГРУДНЯ. В Каїрі опублікували комюніке про зустріч Рузвельта, Черчіля і Чанкайші.

5 ГРУДНЯ. В Югославії створено Національний фронт визволення на чолі з Тіто.

1944 РІК

16 СІЧНЯ. Айзенхауер перебрав функцію головного командира союзними експедиційними силами.

27 СІЧНЯ. Червона Армія ліквідувала німецьке оточення Ленінграда.

19 БЕРЕЗНЯ. Німецькі війська зайняли Угорщину.

24 БЕРЕЗНЯ. Німецькі війська зайняли Румунію.

31 БЕРЕЗНЯ. Червона Армія вступила в Румунію.

8 КВІТНЯ. Червона Армія почала наступ на Крмкі.

14 ТРАВНЯ. Німці вистріляли перше Фау-1 на Лондон.

20 ЛИПНЯ. Німецький генералітет здійснив атентат на Гітлера.

3 СЕРПНЯ. Червона Армія переступила через Віслу.

23 серпня. В Румунії повалили Актонеску.

25 СЕРПНЯ. Французькі війська звільнили Париж і Версаль.

Румунія оголосила війну Німеччині.

29 СЕРПНЯ. Спалахнуло Словацьке народне повстання, німецькі війська прийшли на Словаччину.

31 СЕРПНЯ. Червона Армія вступила в Бухарест.

3 ВЕРЕСНЯ. Британські військові частини зайняли Брюссель.

5 ВЕРЕСНЯ. СРСР оголосив війну Болгарії.

8 ВЕРЕСНЯ. Болгарія оголосила війну Німеччині.

10 ВЕРЕСНЯ. Союзні війська зайняли Люксембург.

11 ВЕРЕСНЯ. Американська армія досягла границі Німеччини.

19 ВЕРЕСНЯ. В Москві підписано перемир'я між союзниками і Фінляндією.

1 ЖОВТНЯ. Фінляндські війська почали збройні акції проти Німеччини.

3 ЖОВТНЯ. Червона Армія переступила югославські границі.

6 ЖОВТНЯ. Перший чехословацький армійський корпус переступив чехословацькі границі на Дукаї.

13 ЖОВТНЯ. Німці евакуювали Афіни.

15 ЖОВТНЯ. Хорті припинив військові акції проти СРСР.

Німці арештували Хорті і на його місце призначили Саламі.

23 ЖОВТНЯ. Червона Армія перейшла через границі східної Пруссії.

8 ЛИСТОПАДА. Рузвельта вчетверте обрано президентом США.

21 ЛИСТОПАДА. Албійські партизани звільнили Тірану.

28 ЛИСТОПАДА. Угорщина оголосила війну Німеччині.

1945 РІК

3 СІЧНЯ. Контрнаступ союзних військ в Арденах.

12 СІЧНЯ. Почався великий радянський наступ на Віслі, а другого дня — у східній Пруссії.

18 СІЧНЯ. Червона Армія звільнила Варшаву.

4 ЛЮТОГО. На Ялті почалась конференція великої трійки — Сталіна, Рузвельта і Черчілля, на якій обговорювались головні питання, пов'язані з поразкою Німеччини і післявоєнним влаштуванням світу.

Союзні війська визволили Бельгію.

13 ЛЮТОГО. Червона Армія зайняла Відень.

25 КВІТНЯ. Радянські і американські війська зустрілись на Ельбі.

В Сан-Франціско почалися установчі збори Організації Об'єднаних націй.

28 КВІТНЯ. Італійські партизани страшили Муссоліні.

29 КВІТНЯ. Німецькі війська в Італії підписали безумовну капітуляцію.

30 КВІТНЯ. Гітлер покинув самогубством. Його наступником став Дешл.

2 ТРАВНЯ. Радянські війська зайняли Берлін.

5 ТРАВНЯ. В Празі спалахнуло повстання.

7 ТРАВНЯ. В Ремеші підписано безумовну капітуляцію німецьких військ.

8 ТРАВНЯ. В Берліні підписано безумовну капітуляцію німецьких військ.

9 ТРАВНЯ. Червона Армія визволила Прагу, чим закінчились воєнні операції в Європі.

8 СЕРПНЯ. Сполучені Штати Америки скинули атомну бомбу на Хіросіму.

9 СЕРПНЯ. Радянський Союз оголосив війну Японії.

2 ВЕРЕСНЯ. Японія підписала безумовну капітуляцію.

Доля родини Пугачова

10 січня 1775 року у Москві, на Болотній площі, було страчено керівника найбільшого антифеодального повстання селян і козаків Росії Омеляна Пугачова і чотирьох його найближчих соратників.

Царський уряд піддав найжорстокішим тортурам тисячі учасників селянської війни; одних знищили фізично, інших засудили до довічної каторги.

Будинок у Зимовийській станиці на Дону, в якому жив О. І. Пугачов, було спалено, а попіл розвіяно по вітру. Місце, де стояв будинок, обгородили і обкопали ровом: тут заборонили селитися. Але й цього карателям здалося мало. Незабаром зрівняли із землею всю Зимовийську станицю, а її жителів переселили на протилежний берег Дону, назвавши нове поселення Потокинською станицею.

Про все це було відомо давно, як і про те, що члени сім'ї Пугачова були ув'язнені. Останнім часом історикам вдалося знайти нові матеріали, які дають можливість досить докладно простежити дальшу долю родини Пугачова.

Царський уряд жорстоко розправився з усією родиною народного ватажка. Трох

його дітей — десятирічного Трохима, шестирічну Горпину і трирічну Христину, першу дружину — Софію і другу — Устину негайно взяли під варту і примушували бути присутніми при жорстоких езекуціях над Пугачовим та його соратниками. Та й з них самих знущалися, били, не давали їсти. Знали переслідувань й інші родичі Пугачова, зокрема його сестра, котра до кінця життя перебувала в ув'язненні (померла вона наприкінці 1833 р.).

Членів родини Пугачова тримали в Кексгольмській фортеці в нелюдських умовах, вони були приречені на нестерпне існування. На їх харчування виділяли грошей набагато менше, ніж для інших в'язнів, навіть менше, ніж запеклим карним злочинцям.

У Кексгольмській фортеці до цього часу збереглася так звана Пугачовська башта, де відбувала кару родина народного ватажка. Коли 1826 р. в Пугачовську башту кинули декабристів І. І. Горбачевського, М. І. Спіридонова та інших, вони застали ще живими обох дочок Пугачова. Вони просиділи там уже 52 роки. Життя їх так і скінчилося в тій башті.

Кажеш,

Такими і подібними словами виводили підбескидські мами своїх синів на грізну війну. Прощання серед війни і в зруйнованому краї було дуже болючим. Рекрут одяг на себе домоткану сорочку і родина зав'язала йому до клуночка якусь скромну страву. Та так, болючим було виводити сина і тому, бо часто ставалося, що таке прощання було останнє з родичами. Але що робити? Війна любить жертви, а хто відходив на війну мусив рахувати і з тою найнеприємнішою несподіванкою.

Михайло Виргала народився 20 березня 1924 року у селі Дубовій, Свидницького округу. Михайлик ріс, перетерпів різні хвороби, закінчив вісім класів обов'язкової початкової

школи. В часі, коли німці, мадяри, поляки і інші недоброзичливці розпинали республіку на хрест, почав вчитися газдувати. Михайло пережив організований авторитетний режим словацького штату, активну діяльність партизанів в нашому краї, роззброєння двох східнославацьких дивізій, порядки німців та майже п'ять місяців життя в зоні фронтової лінії. На початку 1945 року Дубова була визволена. Фронт посунувся на захід, а наші люди зістали мозолитися зі своєю бідною і очікували допомоги.

Через якийсь час Михайло довідався, що Чехословацький армійський корпус робить добровільний набір солдатів. Але тоді він ще не був ані солдатом. Коли молоді люди Дубової довідалися про можливість вступу в Червону Армію, то десятеро негайно зголосилися. В тому часі вже активно служила в Червоній Армії їх односельчанка Анна Крамар (від 15. I. --- 16. VI. 1945).

Між односельчанами-добровольцями знайшов своє певне місце і Михайло Виргала. Тиждень хибив Михайлові до 21 року, коли він разом з іншими добровольцями стояв на абсентирці в Гуменному. Взяли його і записали у 227 полк Червоної Армії і поехали в Раку, Повотарського повіту, Краківського воеводства (Польща). Тут він пройшов корот-

сину, же і ти йдеш?

кою військовою підготовкою і скоро пішов воювати під Моравську Остраву.

Михайлові обернулося на 22 рік. Докладав він всіх зусиль, щоб скоріше закінчилась війна, а з нею і страждання невинних людей. Були хвилини, коли його охоплював страх, головню тоді, коли бачив, як дорого треба платити людською кров'ю за кожний клаптик рідної землі. Але найчастіше він радів, що він селянський хлопець-русин активно допомагає бити фашистів і визволяти Словаччину та Чехію.

16 квітня 1945 року Михайлові Виргалі здавалось, що він вдруге народився... Санітари сказали йому, що мало хибило і осколок розрізав би йому голову. В головному госпіталі він багато роздумував про війну. Увечері, коли лігав спати, не забував згадати своїх родичів і родину в рідній Дубовій. Важко йому було на серці...

Наприкінці квітня Михайло повернувся до своїх бойових друзів-червоноармійців. В той час велика Армія напружувала всі сили свого організму, щоб здобути перемогу над фашизмом. Однак, коли вже свобода була дуже близько, нашого Михайла 1 травня 1945 року вдруге поранило в праву ногу біля Старої Белой. Знов віднесли його з поля бою, перев'язали рану і відправили

в тил для лікування. Через тиждень Михайло Виргала довідався, що не даремно два рази була проллія його кров. Війна в Європі закінчилась безумовною капітуляцією німців!

На початку вересня 1945 року Михайло Виргала повернувся в рідну Дубову і почав свою працю загоювати рани страшної війни. Пізніше в рідному селі допомагав він при колективізації, а зараз сумлінно працює на місцевому державному господарстві.

Михайло Виргала вислужив собі чин «фрейтора», Орден Слави третього ступеня та медаль «За відвагу».

-АК-

* * *

Час випередив самого себе!
Ми забули поняття про нього.
І все ще поспішаємо. Куди?
Догнати прогаяне?
Інженери будують ракети.
Космонавти здобувають космос,
Але ліку проти рака нема!
Зате є незлічена сила смертей,
Які покищо сковані
У товстому сталевому плащі бомб.
До коли?!

В. Гайний

Є великі спеціалісти і серед катів. Таким асом диверсій і терористичних актів міжнародного класу увійшов в історію вірний гітлерівський поплічник Отто Скорцені. Його біографія рясніє мерзотами по відношенню до численних народів світу і, насамперед, до людей Радянського Союзу. Фанатичний фашист, підступний і віроломний, хоробрий і винахідливий, дуже спритний майстер диверсійних операцій, Скорцені брав участь у таких справах, як вбивство австрійського канцлера у 1934 році, арешт президента і канцлера Австрії під час «аншлюса», численні терористичні акти по відношенню до радянських людей. Славу спеціаліста, який працює безпомилково і без промаху, Скорцені здобув остаточно після викрадення Муссоліні, що на кілька місяців подовжило криваву фашистську диктатуру.

До речі, Отто Скорцені процвітає і нині і навіть заробляє на своєму минулому. Колишній генерал-майор Ваффен-СС, командир «спецчастин» Гітлера, нацист, який обвинувачується в численних злочинах і переховується від суду у франкістській Іспанії, благополучно провів кілька днів на італійській землі. Військовий злочинець позував американським кінооператорам на місцях вчинених ним злочинів.

Цьому запеклому фашисту і було доручено свого часу диверсію, яка дістала назву «далекий приціл». Її метою було усунути Сталіна, Рузвельта і Черчілля, які повинні були зустрітися на нараді в Тегерані.

Привид поразки вже навис над головами гітлерівців. Плани блискавичної війни були зірвані, радянські війська впевнено повернули на захід. Ось тоді виникла змова, на яку верховоди гітлерівської Німеччини поклали великі надії — диверсія проти «Великої трійки»: Сталіна і Черчілля усунути, а Рузвельта викрасти і доставити в Німеччину, щоб потім поставити Америці певні умови.

«Велика трійка» — глави урядів СРСР, США і Великобританії — в глибокій таємниці домовлялися про зустріч. Передбачалося розв'язати дуже нелегке питання. Важко було знайти місце для зустрічі глав держав, розділених величезними відстанями. Світ охоплений війною, зустріч на такому рівні таїть у собі небезпеку. Ці обставини і визначили те, що найменші технічні деталі підготовки до зустрічі глав урядів з'ясовували особисто і тримали в суворій таємниці.

Як запобігли диверсії

До ретельно передуманого фашистського плану, що передбачав будь-які ускладнення і несподіванки, крім провалу, були підключені досвідчені військові розвідники. В Ірані фашистські агенти готували базу для дій диверсантів. Туди ж закинули під ім'ям шведського комерсанта «вірну людину» — представника військової розвідки Вальтера Шульца. Ось ця людина, яка заради виконання свого обов'язку була багато років позбавлена можливості жити в Радянському Союзі, спілкуватися з радянськими людьми, змушена була працювати під ім'ям сина і небожа гітлерівських прибічників — Шульців, допомогла своєчасно викрити і ліквідувати змову.

В уявленні гітлерівців Вальтер Шульц був бездоганним нацистом. Розумний і оригінальний план засилки радянського контррозвідника до німецького тилу забезпечив йому блискучу кар'єру у фашистській розвідці. Майор Вальтер Шульц, в чиєму походженні не сумнівалися навіть найбільш пильні гітлерівці, був насправді майором державної безпеки Радянського Союзу, сином комуніста, який загинув від руки класового ворога в перші роки революції, — Іллею Светловим. Оскільки він провів дитинство поблизу поселень німецьких колоністів у Криму, Ілля був дружний з родиною комуніста Шульца, який емігрував до Росії ще перед революцією. З його сином Фрідріхом, комсомольцем, людиною глибоко відданою своїй новій батьківщині, Ілля Светлов провів поряд всі дитячі роки. Ця обставина дозволила йому згодом влаштуватися під ім'ям Фрідріха в сім'ї його дяді Шульца у Німеччині.

Старий прибічник фашистів, один з перших гітлерівських прихильників, Шульц сподівався виховати з «небожа» такого ж вірного нациста. В Берлінському університеті, вивчаючи персидську мову, Вальтер Шульц — він же Ілля Светлов — за рекомендацією одного з засновників нацистської партії Гесса, вступив до цієї партії. Згодом його послали в Тегеран, щоб створити там німецьку агентурну мережу. Саме тому Вальтера Шульца підключили до операції «далекий приціл».

Багато надзвичайно небезпечних ситуацій було на шляху Іллі Светлова. Майже фантастично звучить тепер ця розповідь про радянську розвідку, але в ній все правда. Радянський розвідник виконав своє завдання. Гітлерівський план диверсії проти глав трьох урядів, які зібралися на Тегеранській конференції у 1943 році, провалився.

проти „Великої трійки“

ЧИ ДОПОМОЖЕ

Довголітній історичний розвиток закарпатських українців в умовах чужої державності залишив тривалі сліди на їх суспільній структурі. Відокремленість від більшості українського народу, позбавленого власної державності, та посилений соціальний і національний утиск закарпатців з боку панівного угорського народу значно гальмував їх процес конститування в модерну націю з усіма її атрибутами, як літературна мова, національна культура, національна психіка, державність тощо. В результаті того, суб'єктивна свідомість закарпатських українців наприкінці минулого і на початку нашого століття ще не досягла ступеня національної співналежності до окремого українського народу, але залишалась на ступені етнічної східнослов'янської співналежності, основною ознакою якої була «руська віра». Слід додати, що після австро-угорської угоди в австрійській частині монархії створились кращі умови для культурно-національного розвитку слов'янських народів в той час, коли в Угорщині посилювалась мадяризація неугорських народів і національностей.

В результаті того, культурно-національний розвиток закарпатських українців значно відставав за розвитком їх галицьких і буковинських одноплемінників. Один із галицьких культурний діячів, який в кінці минулого століття відвідав Закарпаття, писав, що національне почуття угорських русинів дуже слабе, не ясне, їх патріотизм полягає у — «руській вірі», в таємних почуттях до Росії та православ'я. Селянство, яке становило етнічний субстрат закарпатоукраїнської людності, було зацікавлене соціальними проблемами, тому без свідомої інтелігенції не могло проявити таких ознак національного життя, як селянство інших неугорських народів. Малоکیلкісна закарпатоукраїнська інтелігенція в своїй діяльності більш керувалась випробуванним гаслом: «чий хліб їси, того й пісеньку співай», ніж потребами свого зубоженого населення. Але, незважаючи на посилений національний утиск з боку угорських правлячих кіл (заборона руської графіки і календаря), основна маса закарпатоукраїнського населення, внаслідок незнання угорської мови, зберегла своє національне обличчя.

Револуційні події в 1917—1919 рр. привели до структуральних соціальних і політичних перемін у післявоєнній Європі, в результаті яких виникли нові держави. Але українському народові і на цей раз не вдалось об'єднати усі свої землі в незалежній національній державі. Внаслідок цієї політичної поразки західноукраїнські землі — Галичина, Буковина і Закарпаття, які раніше входили в склад Австро-Угорщини, було знову приєднано до Польщі, Румунії та Чехословаччини.

Отже, буржуазно-демократична революція 1918 р. означала для закарпатських українців зміну угорської державності чехословацькою.

Нова чехословацька державність створювала відносно кращі умови для політичного і культурно-національного розвитку закарпатських українців, але, однак, не усунула, а через свій буржуазний характер й не могла усунути усі штучні перешкоди минулого, які ретардаційно діяли на національну свідомість закарпатських українців. Загальновідомо, що національна свідомість є основною ознакою модерної нації, яка прагне до національного об'єднання в незалежній державі. Виходячи з державних аспектів, чехословацький державний і політичний механізм майстерно використовував усі недуги закарпатоукраїнської людності в справі придушення її національної свідомості.

НАМ ІСТОРІЯ

Зразу ж після приєднання української етнічної території колишньої Угорщини до новоствореної чехословацької держави виникають антагоністичні суперечності між чехословацьким урядом і закарпатоукраїнською політичною репрезентацією в справі державно-правового впорядкування Закарпаття і встановлення його кордонів. Як відомо, західну частину української етнічної території колишніх комітетів Спиш, Шариш, Земплин і частину Ужанського було підпорядковано адміністративному управлінню Словаччини. Отже, українське населення Припівщини становило національну меншість Словаччини. З тих пір українське національне питання на Словаччині стало складовою частиною територіального питання Словаччини. Внаслідок того посилювався національний утиск українського населення з метою його остаточної денационалізації. Цьому до значної міри сприяв низький рівень національної свідомості українського населення, його скрутне соціальне і економічне становище, в якому воно опинилось у важких післявоєнних умовах, та спорідненість двох слов'янських говірок: лемківської й східнословачької, «Руська віра», в якій поєднувалась етнічна і конфесійна приналежність закарпатських українців до східних слов'ян, у нових чехословацьких умовах внаслідок політичних причин втрачала своє первісне значення. Чехословацькі правлячі кола, на відміну від закарпатоукраїнських політичних і культурних діячів, не визначали її національною ознакою руського, чи карпаторуського населення. Перепис населення на Припівщині супроводився посиленою агітацією як з боку словацьких, так і з боку українських культурних і політичних діячів з метою придбання несвідомих душ. На підставі перепису населення від 1921 р. чехословацька офіційна статистика вважала на Словаччині 85.628 українців (русинів), з того на Припівщині 84.272 чоловік.

Комітат	Кількість українців Припівщини за офіційною статистикою від р.					
	1870	1846	1890	1900	1910	1921
Земплин	92.934	59.738	31.036	34.816	39.083	51.543
Шариш	66.191	56.461	35.019	33.937	38.500	24.632
Спиш	26.196	24.125	17.518	13.913	12.327	8.097
Разом	187.321	140.324	83.573	82.666	89.910	84.272

Територіальні зміни після утворення Чехословаччини настали тільки в Земплінському комітеті, частина якого була приєднана до Угорщини, а натомість припала до нього частина Ужанського комітату.

Кількість населення Землянського комітату за переписом від 1921 р.

	Кількість нотаріатів	Кількість сіль	Завдяки кількість населення	Національний склад населення					
				Чехосло- ваки	Українці (русуни)	Євреї	Мальори	Німці	Інші
Стропків	5	64	11.919	5.400	4.437	1.421	72	40	549
Межилабірці	7	48	17.219	1.458	13.932	1.563	116	50	100
Свиш	7	43	24.929	5.784	17.040	1.293	217	84	509
Собранці	14	63	34.708	26.462	4.855	1.680	1.191	93	427
Вел. Капушани	8	41	27.216	8.678	146	1.336	16.400	57	599
Краль, Хлмец	9	29	22.766	460	90	1.096	21.053	43	27
Михалани	8	31	19.093	8.816	520	729	8.932	32	57
Воронів	8	46	24.107	17.922	2.702	1.617	762	338	766
Гуменне	8	52	23.721	20.222	1.641	1.037	454	69	298
Михалівці	10	44	36.429	24.812	3.425	3.666	3.763	225	538
Сестівці	9	37	31.214	24.898	2.576	1.305	965	160	129
Разом	93	478	293.321	144.912	51.543	16.742	54.925	1.198	3.999

Пониження кількості українського населення в Угорщині за даними офіційної угорської статистики від 1846 до 1900 р. можна пояснити двома факторами: масовою еміграцією й посиленою мадяризацією. Незважаючи на те, що еміграція в Америку продовжувалась до першої світової війни, кількість українського населення на Прип'ятині за переписом від 1910 р. зросла у порівнянні з 1900 р. на 7.244 чоловік, але у 1921 р. за даними чехословацької статистики понизилась знову на 2.282 чоловік. Це є яскравим свідченням ще більш посиленого національного утиску українців на Прип'ятині з боку чехословацьких правлячих кіл. За даними статистики від 1930 р. кількість українців на Прип'ятині знову зросла у порівнянні з 1921 р. з 85.628 на 91.079 чоловік. Незважаючи на те, що офіційна статистика ніяк не відповідала дійсній кількості українського населення, яких налічувалось около 200 тисяч, офіційна пропаганда нарікала, що гр.-кат. церква русифікує словацьких греко-католиків на Східній Словаччині.

Що було причиною денационалізації українського населення Прип'ятини в період лемківської республіки?

По-перше, низький рівень національної свідомості, з яким воно вступило в нову республіку. Державні власті й надалі намагались усіма засобами не підвищувати, а придушувати національну свідомість закарпатського населення. Специфічною рисою культурно-національного розвитку закарпатських українців взагалі, а українців Прип'ятини зокрема, була так зв. мовна боротьба, яка гальмувала процес конституювання закарпатських русинів в модерну етнічну групу з розвиненою суб'єктивною свідомістю приналежності до українського народу. Саме національної свідомості й бракувало чехословацькі правлячі кола. Про ставлення чехословацьких правлячих кіл до мовного питання яскраво свідчить Програма міністерства освіти на 1922 р., в якій, крім іншого, вказувалось: «О том, что který proud (ruský, ukrajinský, nebo místní) se rozhodnouti je jistě spíše věci politiky než jazykovědy... Z hlediska státních zájmu československých však lze plaidovati nejspíše jen pro materinský jazyk, ježto jinak po konsolidaci poměru v Rusku nebo v Ukrajině spadla by v budoucnosti Podkarpatská Rus do klína některému z těchto států, neboť kulturně bylo by připraveno všecko, aby se tak stalo. Naproti tomu při nenápadném favorizování mateřského jazyka, ježto bude tu co činiti s národem malým a literárně separovaným od Rusů a Ukrajinců, což ostatně nejvíce odpovídá daším kulturním poměrům v Podkarpatské Rusi, nebudou živeny ony centrifugální složky a připojení k státu československému bude tužší». Політичний русинізм, який чехословацькі правлячі кола витягли з ідеологічного арсеналу угорських експлуататорських класів, одягли до нового вбрання чехословацької державності і вміло використовували для придушення національної свідомості українського населення. Закарпатські комуністи, які першими на Закарпатті почали правильно розв'язувати національні питання, в своїй пресі гостро засуджували русофільський та русинський мовний напрям, як засіб на денационалізацію українського населення.

Правда, було б необ'єктивним твердженням, коли б ми за русофільство і русинство обвинувачували тільки чехословацькі правлячі кола. Винавата, в першу чергу, та частина закарпатськоукраїнської інтелігенції, яка, не зрозумівши національну орієнтацію, стояла на позиціях русофільства та політичного русинізму, і тим самим гальмувала процес національного і культурного відродження свого населення. На жаль, політичні й культурні проводирі українців Прип'ятини А. Бескид, К. Малих, І. Жидовський і іже з ними з більшою інтенсивністю воювали проти української орієнтації, ніж проти денационалізації своїх одноплемінників. Пропагатором русинізму була гр.-кат. церква, яка внаслідок несприятливої економічно-соціальної структури аж до 1945 р. мала провідне місце в культурно-національному житті українського населення Прип'ятини.

По-друге, українська етнічна територія на Словаччині не становила окремої економічної бази, яка є передумовою кожного національного руху. Економічний фактор негативно впливав на національну свідомість українського населення. Відсутність українських міст, які б стали й культурними осередками, була причиною того, що культурним центром Пришівщини стало словацьке місто Пряшів. Отже, з цього боку Пришівщина становила кордон між двома культурами — східною, українською і західною — словацькою. Саме той фактор чехословацькі буржуазні асимілятори вважали домінуючим. Як Гусек ще у 20-х роках писав, що українці будуть скоро чехословакізуватись, хоч їх віра (руська віра) буде утримувати якийсь час племінну приналежність. Причину денаціоналізації Гусек і інші тогочасні автори вбачали в боротьбі двох культур, з якої «західна» вийде переможницею.

Після другої світової війни створилися кращі умови для прогресу культурно-національного розвитку українців Пришівщини, але пережитки минулого: низький рівень національної свідомості (прояви русофільства, русинізму), провінціалізм у культурі і політиці, економічно-соціальна відсталість більшості населення, надалі гальмували цей процес. В 50-их роках українське населення зазнало найбільших шкод (адміністративні втручання в мовній, шкільній та церковній політиці, обвинувачування інтелігенції з українського буржуазного націоналізму тощо), наслідки яких помічаємо і в наш час.

А який вихід з положення?

Перш за все треба зробити докладний аналіз нашого скрутного становища і усунути та подолати ті причини, які привели до кризи і не повторювати тих хиб у нашому політичному і культурно-національному житті, яких ми допустились в минулому. Далі, треба підвищити рівень усієї нашої культурно-освітньої роботи, спрямувати її на виховування у всього нашого населення національної свідомості і соціалістичного патріотизму. У цьому напрямі могли б більше зробити обидві наші церкви: православна і гр.-католицька. Сьогодні є тільки дві можливості: або підвищувати українську національну свідомість, шкертати в населення любов до української культури, або денаціоналізуватись. Третьої дороги немає.

Тому вчить нас історія.

Людина і погода

«РАДАРИ» В ЛЮДСЬКОМУ ТІЛІ

Фізикальні властивості повітря діють в основному (насамперед) на шкіру та легені. Поверхня шкіри має 2 м^2 , а поверхня легенів приблизно 60 м^2 . Скрізь тут знаходяться нервові закінчення на сприйняття холоду, яких на поверхні є більше як 250 000, причому на 1 см^2 поверхні тіла припадає: — 25 сприйнятливих тілець. Це дуже хитра «радарна система», якій з атмосфери нічого не уникне. Все затримає, на все дасть відповідь. На холод звужається судини, а тим зберігається фізичне тепло. При їх розширенні фізичне тепло втрачається. Можливо, якраз цій системі можемо дякувати за те, що фізична температура здорової людини постійно утримується при $36-37$ градусів, і всупереч тому, що в тілі за один день виділяється стільки тепла, що можна було б зігріти 30 горшків води до кипіння.

ЗАГАРТОВУВАННЯ

Свіже повітря — це ефективне тренування. Під його впливом підвищується обмін речовин, а це вже при температурі біля 24 градусів і тихому вітрі (біля 2 м за сек.) і при відносній вологості 78% аж 65% . Таке саме підвищення обміну речовин у людини викликає і швидке ходіння. Проте вплив свіжого повітря на організм цим не закінчується. При підвищенні кровообігу в легенях наслідують підвищення дихання, кращий обмін дихальних газів, інтенсивний обмін води в тілі виходом, потінням, мочінням і т. д. Коли перебування на свіжому повітрі триває довше і проводиться систематично, організм придбає нові багаті властивості. У людини, загартованої від холоду, вплив хворобошлюбних зародків знижується, така людина стає вимогливішою фізично і душевно, стає витривалішою при фізичній насазі.

ПРОДУКЦІЯ ЯЗИКОВ

М. БАРАБОЛЯ

Грамаїтична фаніазія в 1 дії

(Вістка з газети: Міністр шкільництва скликав комісію, що мала рішити лзиковий спір на Підкарпатській Русі. Але з огляду на несприятливу погоду засідання цієї комісії відложено на 10 літ зі значно збільшеним числом учасників).

ДІЄТЬСЯ В ПРАЗІ 1941 РОКУ

ПРЕДСІДАТЕЛЬ:

Мілі панове а дамі!
Рачте, просім, урчіт самі —
Які язїк мусї міт
Подкарпаторускї лїд.

ОДИН АВТОНОМІСТ:

Наши славны педагоги
И карпатски филологи
Бізонь ипен десать лет
Кликають на целый свет:
Чегн — нос свой не втручайте,
Автономію нам дайте!
Собственнй у нас есть нос,
Дабы разрешить вапрос.

ОДИН ФАХІВЕЦЬ:

В нас біда, що до язика
Кожний пхає свого носа.
Каже: штука невелика
Братись до цього вoпpoca.

ДРУГИЙ ФАХІВЕЦЬ:

Я, панове, ось недавно
Винайшов такий патент —
Що цю справу препогану
Вирішить в один момент.
Хай коміс'я наша з богом
Ходить з хати та до хати
І давай перед порогом
Хлопа кожного питати:
«Хлопе! Покажи язик!
Чи до нього ти привик?
Чи тобі він відповідний,
Або, може, невідгїдний?»
Справу, взявши так критично,
Вирішим систематично:
Що який язик хлоп має
І якого він бажає.

ОДИН СПЕЦІАЛІСТ:

Я знов раджу по всіх селах
Підкарпаття походити
І слова — що суть усяди —
У граматику всадити!

А слова — що вже не всюди
Однаково виглядають —
(Віл, вул, вол, — кінь, кунь,
кобила)

Місця в практиці не мають!
І тому такі всі річи
Треба в русинів забрати,
То тоді ці грішні назви
Перестануть уживати.

ОДИН ОБЩЕМИСЛЯЩИЙ:

Наш язык карпаторусский —
Плохой файты кавардак,
Бо у нем не существует
Ани слово «да» ни «как».

ДВА ПОСЛИ:

І зато мы с'ме ПОСЛАМИ.
Весь народ ідет за нами,
Дайте книг такі в деревню,
Чтоб народ наш не узнал —
Кожу днесь тко дрет із него,
А тко раньше сію драл.

ОДИН ФІЛОЛОГ:

Наш народ уже добився
Тбй культурб на вершок,
Водкоди у нас з'явився
У грамматицб дашок.
Тым самым цѣла проблема
Вырошена наохтема:
Буде й кбнь и вбл й нарбд
Под дашком отым сидѣти —
И нбхто най не пытае —
Хто мы е, й чибь мы дѣти.

ОДИН АВТОХТОН:

Русин наш — кедь так юж треба —
Ни вкраинець, ни москаль,
Он упал себї из неба;
Правда се есть исторична.
Нам соборности не треба!
Наша шкіра еластична.

ОДИН НАСТОЯЩИЙ:

Ви не делайте здесь шуток!
Берегітєсь, гаспада!
Вот пробудїтса Росїя —
Вам канец прїйдьот тагда.

ОДИН КОНСЕРВАТИСТ:

Виджу я ужек' из сього,
Ож не рішїме ничого.
Каждый ще лем починаєт,
А часу уж не хватаєт.

ОДИН ПОСТУПОВЕЦЬ:

Rusin naš doždetsja blaha
Liš tohda mež susidami,
Jak on načnet hovoriti
Iz latinskimi bukvami.

ОДИН УЧИТЕЛЬ:

Дайце нам язык у школы,
Всякий — хоч і хінський,
Хоч мадьярський, хоч кацапський,
Лем не український.
Бо кедз пан из кавийгазу
Пойдєе в керт шийталувати,
Нем легет никаким каком
По простацьки глаголати.

ОДИН РЕФЕРЕНТ:

Лихо нам із сим вопросом,
Так як курці із яйцем,
Я вже бачу, що ніколи
До кінця ми не дійдем.
А тому, що в нас премного
Славнозвісних філологів,
Маємо над чим рішати
Повних десять тисяч років.

ПРЕДСІДАТЕЛЬ

Негадейте се так грозне,
Гледьте, панове, є позде:
Мусїме їт на вобед, —
Кроме того, як йсем спатржіл,
Вецї нелєе віговет —
Прото мусїм то єднанї
Одложїт на десет лет.

В С І (СПІВАЮТЬ):

Ми вперьод нагнали дѣло
Тельо вельо, кельо нужно.
Возонандживїшися смѣло
Воскликнїмо разом дружно:
Ильїен! Наздар! Да живїют
Возлюбленний наш народ.

Песимбст.

Михайло ДУБАЙ

ІКОНИ

НАШИХ ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКОВЕЦЬ

Ікони належать до рідкісних культурних пам'яток нашого народу. На жаль, їм не зверталась належна увага і тому на цій ділянці суспільного життя проявилось у нас певне збіднення. Як знаємо, ікони — це образи святих, намальовані на підставі правил віросповідання східного обряду. Історія іконопису сягає до давнього минулого. Правда, існує більше синодів візантійської церкви, які висловлювались проти ікон. Таким чином, один з наказів візантійської влади з 717 року вимагав палити образи, а за їх захист був в 767 році страчений і сам патріарх Костянтин. Але незважаючи на це, ікони у нас являють собою художню вартість, якою їх творці записалися в історію нашої культури і художньої самореалізації нашого народу в минулому.

Компактні пам'ятки цього художнього прояву збереглися в переважній мірі в наших дерев'яних церквях. Недооцінивши їх вартість і значення, аж до недалекого минулого доходило до значного стихійного нищення цих пам'яток. Аж в останньому часі інтерес до них настільки зріс, що по ініціативі Словацької народної галереї і Шариського музею були влаштовані пересувні виставки, які викликали велику увагу широкого кола нашої громадськості. Тут були показані рідкісні ікони з 16—18 сторіч, а саме як свідчення, що відомий або невідомий народний ремісник залишив для нас твір тривалої вартості.

Ретроспективний погляд на долю ікон в наших селах знайомить нас з дійсністю, що вони були тісно пов'язані з існуванням і долею дерев'яних церковець, складову частину

яких вони створювали вже в часі їх виникнення в 16—18 сторіччі. Ми знаємо, що в той час майже кожна церковця була з дерева. Це впливало з географічних і геополітичних розташувань осель, а також з господарських і соціальних відносин населення. Гірський край, віддаленість від головних комунікацій, достаток дерева — будівельного матеріалу, були такими факторами суспільного розвитку, які зумовляли і художній прояв тутешнього населення. Тому й не дивно, що ці пам'ятки часто згоріли, як, наприклад, в Регетівці (1904), Андрійовій (1903), Нижній Ядловій (1907), Андрійовій (1913), Ольшавці і інших селах. В 1906 році відвезли до Художньопромислового музею навіть і іконостас з Вишківців, в першій світовій війні були знищені церковці в Нижній Полянці, Нижньому і Вишньому Комарниках, Валенику, Рунині, Куримці, Гутці.

Богоматір. (Вишня Владича — XVIII ст.).

Ісус Христос. (Гавай — кінець XVII ст.).

Варадці, Вишній Полянці, а в другій світовій війні — в Нижньому Мирошіві, Вишньому Орлику, Нижньому Орлику, Крайній Бистрій, Кружльовій і дальших селах. З-за недостатнього старання зникли і далші дерев'яні церковці, а саме вже після війни, — в Дарі, Новій Полянці, Вишньому Грабівці і Рівному.

До ліквідації дерев'яних церковець доходило і природним способом. Коли дерев'яні будівлі порохнявіли, то, головню жителі багатших сіл, почали будувати муровані церкви. Зрозуміло, перкви вони устаткували новою оздобою, часто на шкоду старшої, але ціннішої, яка часто з-за незнання і непорозуміння в кращому випадку знищилась на повалах нових будов. Новіші ікони в нових церквах відхилялись від первісної іконографії, а на відміну від класичної ритуальної візантійської іконографії, перейшлося до копіювання зразків пізнього ренесансу і бароко, які з іконами мали лише стільки спільного, що служили культовим потребам протиреформацією позначеного східного церковного обряду. Тому зрозуміло, що в мурованих церквах ми лише рідко зустрічаємось з іконами, як, наприклад, в Гаваї, Владичі, Рокитівцях і інших селах, з яких Музей української культури у Свиднику врятує і консервує що лише можна. В первісному художньому стані і відповідному середовищі іконографічні пам'ятки знаходимо в дерев'яних церковцях у віддалених та господарськи менш розвинених селах нашого гірського краю. Саме з-за цієї компактності і комплектності пам'яткового об'єкту, враховуючи в це архітектуру і художній зміст, деякі церковці були перевезені на місця, де привертають увагу громадськості. Таким чином, були перевезені і з іконографічним

змістом церковці з Мікулашової і Збою до Бардіївських курортів, з Кожуховець — до Кошиць, з Малої Поляни — до Градня Крайового. В сучасному обговорюється питання перевезення деяких об'єктів до скан-зенів нашої батьківщини.

На протязі сторіч ікони проїшли у нас змінами. Від безжиттєвих постатей, за византійським правилом, з золотою орнаментикою карбованою задньою частиною, перейшло до зображування на задній частині природи, будівель і побічних постатей, від мертвої ритуальності до життєвої дидактичної етики, правда, наївної форми і змісту.

Про творців і походження наших ікон ми знаємо дуже мало. Однак можна твердити, що переважна більшість їх походить від домашніх авторів-майстрів, ремісників і автодидактів, які приходили з різних центрів, не рідко і з недалекої Галичини. Деякі з цих майстрів походили з Сабинова (Ігнац Кравдій, кінець 18 і початок 19 століття), Пряшева (Таполі, Мироський, Крижановський, Йосиф Міклушик-Змій, Михайло Манкович з 19 сторіччя), Бардієва (Мікулаш Гаєцький з 18 сторіччя), Красного Броду, в монастирі якого була і малярська школа, Ужгорода, Мукачова (Ілля Бродлакович-Вищенський з 17 сторіччя), Перемишля (Іван Щирецький з 17 сторіччя) і далі майстри з області наших сіл, звідки походили знайомі і незнайомі, вчені й невчені майстри. Деякі з ікон, правдоподібно в Прикрій, намалював і Іван Югасевич Скларський, який походить з Прикροї та який на схилі 18 і на початку 19 сторіччя переписав і ілюстрував до 38 церковних книжок. Деякі з ікон в Брежанах походять від Франтішека Фердинанди з 1782 року.

Вознесіння. (Рокитівці — XIX ст.).

Терпіння Христа. (Бодружалі — 1760 р.).

І всупереч втратам, іконописні пам'ятки нам збереглися в дерев'яних церквах в Матисовій, Брежанах, Троцанах, Ядлинці, Потоках, Доброславі, Бодружалі, Прикрій, Мигролі, Крайньому Чорному, Шеметківцях, Тополі, Руському Потоці, Улич-Кривому, Збої, Новоселиці, Руській Бистрій, де іконостас походить вже з заниклого села Стежної.

На Словащині вже був виготовлений список рухомих пам'яток і ікон. Але й цей важливий вчинок є лише першим етапом до довгої і вимогливої, дослідницької і реставраторської праці, яка, крім докладнішої ідентифікації, натривало забезпечить художні вартості того середовища, яке у нас створило іконографію і ікони.

Людина і погода

Те, що деякі люди чутливіші, ніж найточніший барометр, — річ давно відома. Такі чутливі на погоду люди, інакше їх кличуть метеоротропи, докажуть передбачати зміни погоди з великою точністю — один в залежності від відчуттів у суглобах або в області серця, інший в залежності від дихальних органів. Об'єктивні дані говорять, що при деяких хворобах (астма, ревматизм) стан хворого при певній погоді згіршується. Настає навіть смертність, наприклад, на інфаркт серця або параліч.

Вже в старому Вавілоні 4000 років до нашої ери люди спостерігали зміни погоди і позначали дані на кам'яних плитах, які збереглися до нашого часу. Відомий стародавній вчений Гіпократ, з ім'ям якого пов'язаний якийсь історичний початок наукової медицини, залишив «афоризми», де підкреслює, що хворобливість людини залежить від сезону. Арістотель написав трактат *Meteorologica* а Гален про вплив погоди на людину, і що є дуже цікаве, рекомендував лікувати туберкульоз у відповідних кліматичних умовах, причому остерігав від приморського клімату і радив високогірський клімат. Шкода, що в середньовіччі ці спостереження не продовжувались.

ПОГОДА І ПРИЛАДИ

В 17 столітті розвиток фізики при допомозі приладів дозволив досліджувати кліматичні та метеорологічні явища. Поча-

лось будівництво перших метеорологічних станцій у Флоренції, Австрії та Польщі в 1657 — 1667 рр. Колиською цих прагнень стала Європа. В 1870 р. було 30 спостережних станцій, з них лише 2 були в США, а останні на європейському континенті. Але лише в цьому столітті Б. де Руддер (1931) вивчав вплив погоди на здоров'я людини і своєю працею поклав основи лікарської метеорології. Молода наука, біокліматологія, вивчає вплив окремих метеорологічних явищ на рослиння (зокрема ліси), звірат, а вплив на людину вивчає лікарська біокліматологія.

ЯК ВПЛИВАЄ КЛІМАТ?

Клімат в значній мірі впливає на всі форми життя на землі. Він має багато факторів: озон, випромінювання (видиме, інфрачервоне та ультрафіолетове), іонізаційне випромінювання, мікроелементи повітря, вологість, барометричний тиск, теплота, течія повітря, атмосферна електрика і т. д. Важливі впливи мають і так звані тяжкі космічні лучі, які проникають до структури живої матерії, в усі органи тіла і викликають поки-що не повністю відомі зміни.

Проте сьогодні ми вже знаємо, що клімат впливає на людський організм посередництвом периферичної нервової системи, міння її функції, а під впливом цього міння і діяльність залоз внутрішньої секреції і обмін речовин. Припускають навіть глибокі втручання клімату в організм.

Перепис

ЛЮДЕЙ

ДОМІВ

І КВАРТИР

На основі урядового рішення від 14 квітня 1965 року в Чехословаччині в 1970 році здійсниться перепис людей, домів і квартир. Щоб перепис був якнайдосконаліший, вже 3 грудня 1968 року в Кошицях та інших містах було здійснено пробний перепис. Оскільки йдеться про важливу акцію, хочемо вказати на деякі моменти, від яких, як це potwierдив і кошицький перепис, залежить успіх цілої, занадто дорогої акції для нашої держави.

Треба сказати, що перепис в 1970 році не є якоюсь новинкою або несподіванкою. Переписи робилися і будуть робитися далі в культурному світі, бо їх вислідки служать для багатьох потреб життя людей, але головно для доброго планування та реалізації найнеобхідніших потреб громадян нашої країни. З нашого огляду ви побачите, що, як правило, переписи робляться кожних десять років.

Перепис стосується:

а) всіх людей, яких він застigne з тривалим або тимчасовим перебуванням на території нашої спільної держави, крім громадян чужих країн;

б) всіх домів, що мають написані номери, але й тих, які такого номера не мають, але хтось в них живе;

в) всіх квартир, які служать або можуть служити для житла, або в яких хтось перебучував під час перепису.

Треба відверто сказати, що методика перепису 1970 року є досить складною. Тому багато буде залежа-

ти від національних комітетів, голов-но від комісарів та ревізорів, наскільки вони правдиво, правильно і якісно проведуть перепис людей, домів і квартир.

Перепис буде реалізований через виповнення друксортів. Їх виповнення складне, і тому треба буде допомагати особливо тим людям, які слабо або зовсім не вміють писати. В інструкціях уряду до них говориться:

«Якщо не може або не вміє особа заповнити переписний друксорт, почекає на прихід переписного комісара. Комісари повинні надавати особам, які заповнюють друксорт, належні пояснення, потрібне понавчання і допомогу».

Як ми вже підкреслювали, державі дуже залежить на тому, щоб вислідки перепису були максималь-

■ Андрій Ковач

но правдиві, об'єктивні. Тому уряд підкреслює наступне:

«Свідомо неправильні дані, а також інші навмисні вчинки, якими порушується або загрожується нормальність або правильність перепису, караються — поки не йдеться про карний вчинок — законом № 60/1961 Зб. Таким чином є головне те, коли хтось не візьме участь в перепису, заповнює переписний друкорт кілька разів, впливає на інших, щоб вони наводили дані, які не відповідають правді і под.»

Маючи на увазі історію дотеперішніх переписів та погану практику залякування, відмовляння, баламучення і підцінювання русинів-українців, ми вважаємо потрібним написати про те, як наші люди мають правильно заповнювати (або просити, щоб так, а не інакше заповнювали за них друкорти комісари) колонки: 18 (державна приналежність), 19 (народність) та 20 (материнський язик) в переписному друкорті.

18. Державна приналежність: ЧССР.

19. Народність: русинська або українська.

20. Материнський язик: русинський або український.

Чому так, а не інакше треба заповнювати наведені колонки?

1. Бо ми є громадянами Словацької (або Чеської) Соціалістичної Республіки, але нашою спільною державою є Чехословацька Соціалістична Республіка.

2. Бо в друкорті наведене неясне і неправильне пояснення, що «народністю розуміється приналежність до народу, з культурним і трудовим суспільством якого переписуваний є внутрішньо пов'язаний та до якого він голоситься».

Ми видимо, що термін «народність», тут має означати національну

приналежність людини, що годиться для (свідомих) громадян словацького та чеського народів. Однак русини-українці ЧССР (як і мадяри, німці та поляки) є національною меншістю. Це означає, що з національного боку ми є складовою частиною своєї русинської-української нації, але внаслідок історичного розвитку (подібно як чехословацькі мадяри, німці та поляки) ми живемо в Чехословацькій державі.

Отже, в Чехословаччині — ми є вдома! Тому в Програмному проголошенні уряду ССР ми читаємо:

«Уряд вирішив в короткому часі пред'явити Словацькій народній раді законні врегулювання, які впливають з конституційного закону про місце народностей в ЧССР. Ці врегулювання будуть конкретизувати засади в області права на освіту, культурний розвиток, об'єднування і участі в керуванні громадськими справами, які містить конституційний закон.

Всі наші кроки будуть спрямовані до того, щоб між народностями на Словацьчині зміцнювались почуття пролетарського інтернаціоналізму, чехословацького патріотизму і здорової національної свідомості. До цього нас зобов'язують і революційні традиції тут живучих народностей, їх дотеперішні позитивні ставлення до нашої спільної батьківщини. Тому цим народностям правом належать відповідний простір для їх політичного, господарського і культурного життя, щоб вони могли бути співтворцями державної влади і управління в нашій Словацькій Соціалістичній Республіці».

Ми це розуміємо так, що вже ніколи не буде повторюватись ситуація, щоб кількість нашого населення на Пряшівщині (хоч ми найбагатші на дітей в республіці) знижувалась від одного перепису до другого. Бо колись перепис рівнявся відписуванню. Таж лише в Земплінській, Шариській та Спиській жупах, головню внаслідок еміграції та сильної мадяризації, загальне число русинів-українців на протязі останніх 120 років значно знизилось, за винятком перших 10 років 20 сторіччя.

Роки	1846	1870	1890	1900	1910
Кількість русинів на Пряшівщині	187.321	140.324	83.573	82.666	89.910
Роки	1921	1930	1940	1961	1970
Кількість русинів на Пряшівщині	84.272	91.079*	69.116**	33.333 22.222***	

Нам здається, що перепис (та ще в соціалістичному суспільстві) має доказати, як ми вирости, зміцніли і забагатіли за пройдений період. У кого в жилах пульсує русинська-українська кров, той при перепису в 1970 році запише себе русином-українцем.

Нас народила русинська-українська мати, і тому наш материнський язик був, є і буде русинський-український, а бесіда русинська-українська.

Сказане повністю відноситься на наших людей та їх родини з Беняти-

*) Дані за всю Словаччину.

**) Без 36 русинських-українських сіл Пряшівщини, які були загарбані мадярами 23 березня 1939 року з більш, ніж 20.000 населення.

***) Дані за Чехію.

ни, Іновця, Руської Бистрої, Руського та Підгороддя. Відноситься на села бувшого (до 1960 року) Снинського округу (крім Білої, Довгого, Снини та Земплінських Гамрів), на села та їх жителів бувшого Межилабірського округу (крім Грабівця та Грубова), на села бувшого Свидницького округу (крім Местиська) та на всі села по Остурню, в яких жили і живуть русини-українці! Лише так зможемо записати в 1970 році в наші сільські та міські хроніки хоч би подібний запис, як це перед 30 роками записав хронікер села Матисової: 15. XII 1940 года была перепись народа. Считающим комисаром в здешнем селе был Иосиф Фабишик, местный учитель. 99 % жителей записалось за русинов».

В житті спостережене

Неясна порада насердить так, як коротка перина.

Начальник, який з своєю гарною секретаркою радо зустрічається в тісних дверях, правдоподібно скоро опиниться за дверима на широкій волі.

Коли думки течуть як потік, то твір — як водичка...

Я не кат духовно запліснявілих людських мишей, але нехай не садовлять їх, або самі не лізуть за левиний стіл!

Ф. Лазорик

ГОРІ НА ПОЛЯНІ,

Багатство народу не завжди міряється лише економічними мірками, вагами і метром. Воно — ось багатство, не проявлене лише дорогими цінними металами, врожайною землею і природними багатствами. Багатство народу створюють і прислів'я, звичаї, пісні і танці, які на протязі сторіч створювали і зберігали наші прадіди, діди і батьки. І сучасна, модерна людина, людина 20 сторіччя, гордо зголошується до своєї спадщини.

І так, в 1956 році було засновано в Пряшеві Піддуклянський український народний ансамбль пісні і танцю. У вінок свого зродження він одержав статут, в якому говорилось: «Піддуклянський український народний ансамбль, ти будеш зберігачем, інтерпретом і пролагатором

фольклору українського-русинського етносу на Східній Словаччині. Ти станеш наймолодшим братом Слюку, Лучниці, Чехословацького державного ансамблю і в поті будеш шукати свій власний характер, свою власну печать і свій власний рукопис. Отже, ступай на невідому путь і всюди звеселяй своїх братів українців-русинів, але й людей незнайомих, чужих, однак завжди людей доброї волі! Виходь на поляну, але спускайся й до долини... Йди!»

І минуло на поляні 12 зим, пролетіло 12 весен на долині. Дванадцять прем'єр, дванадцять кровопотних ступенів дало Піддуклянському українському народному ансамблеві неповторний характер наймолодшого з професійних ансамблів Чехословаччини.

Дванадцять прем'єр — деякі з них дуже успішні, деякі менш успішні, навіть означали проіграш.

Перший світанок настав в VI прем'єрі в 1962 році — перша монотематична програма «Добрий день, вам». З неї виникли незабутні «Ей, гой, тілі, тілі, тілі» з маленькими усними гармошками, частушка «Дзе ше кури, там ше кури», танці — «Гопак» і «На луці».

VII прем'єра «Вітай, життя» — великий ідеологічний успіх. Тут домінують ніжні, ліричні танцювальні картинки «Співаночки мої» і «Любить чи не любить», соло на балайці, частушка-пародія на любов «Кеби були хулігани», пісня «А на горі татарочка».

Один етап розвитку Піддуклянського українського народного ансамблю закінчується 12 прем'єрою. Критика у своїй рецензії «Дванадцять прем'єр» II аналізує так: «Весна 1968 року зголосилась до нашого життя свіжим голосом молодого п'ятдесятника. Застукала на наші серця і прокламувала життя, вільність і свободу повними пригорщами. Ми зраділи і спонтанно закричали: «Вітай ця, і така весна! Залишись і утримайся довго, натривало між нами».

Дванадцята прем'єра Піддуклянського українського народного ансамблю, що відбулась 3 травня 1968 року, нав'язала на ці тенденції своєю інсценізацією «Вітай, весна!» В порівнянні з попередніми одинадцятьма прем'єрами, вона означає якісний ідейний і концепційний зріст. Монотематичне лібретто і сценарій не вимагають багато: прокламувати від-

А. НЕМЕЦЬ

роджене життя, радість, любов і добрі людські відносини у сячущій природі. Отже, єдина думка в різноманітному обміні і в дуже варіабільному здійсненні, і тому ця думка така приваблива. Печатку лірики, смаку і децентності всій програмі дала жінка-авторка сценарію Меланія Немцова.

Велика «нон-стоп програма» своєю строкатою палетою номерів проходить перед глядачем два з половиною години. Мабуть вперше вдалось ліквідувати в цій прем'єрі старі диспропорції між окремими складовими частинами ансамблю. Хор, оркестр і балет (і хоч балет в ансамблі являє собою вершину) беруть однакову участь у художньому враженні. Здається, що художнє керівництво ансамблю узгодилось в погляді, що на сцені мусить пульсувати життя в русі. Таким чином, і хор вказав нам, що він вміє не лише співати, але й танцювати та створювати ефектні картини на сцені. Симпатичним на програмі є і те, що в ній в повній мірі застосовується ідея інтернаціоналізму, співжиття, дружби і братства між людьми. Тут чергуються пісенні і танцювальні картини — русинські, українські, польсько-горальські, словацькі і чеські. Характерову і жанрову строкатість підкреслила участь різних авторів музики, співу і танців. В музиці чергуються автори: Андрашован,

ДОЛУ НА ДОЛИНІ

Шулак, Можі, Покорний і Палка. Пісні і хори komponували: Палка, Андрашован, Штельцер, Цимбора. Капошова-Коломиець, Попенко і Шулак. Чергувались і хореографи: Немцова, Кубанка, радянські гості — Пузанов і Бутинець. Ми того переконались, що здорова конкуренція зміцнює художні наслідки ансамблю.

Не можна не згадати костюми. Вони чудові! Вже давно відомо, що Піддуклянський український народний ансамбль є одним з найліпше і найкраще одягнених наших професіональних ансамблів, а саме завдяки двійці Гонковичова-Немцова.

Всі ці чинники дотворюють характер ансамблю, який є народний, але має свою оригінальну печатку і рукопис, який люблять глядачі вдома і за кордоном.

Документацію про дванадцять прем'єр треба ще доповнити згадкою про деякі окремі номери програми. Це передусім пісні і картинки, де звучать стародавні народні інструменти, як, наприклад, бандури, пицалки, усні гармошки і трембіти в таких номерах: «Падає дощик», «Якубянські гори», «З-під поляни» і «Гуцульський танець». З танців — це великий дівочий хоровод «Вітай, весна!», який захоплює своєю ніжністю, лірикою і ладністю. Оригінальність перемагає в танці «Квочка і сім курчаток». Темперамент і акробатика захоплюють в танці «Гуцульський танець» і «Гопак». Програма закінчується великою танцювальною картинкою «Піддуклянська весна».

Дванадцять прем'єр — це й боротьба за приязнь глядача. Дев'ять років боротьби за приязнь вдома — спочатку лише в містечках і селах українського-русицького етносу, потім всієї Словаччини, Моравії і Чехії. Зачаровані двері чужини відкрились аж в десятому році діяль-

ності ансамблю. Перші, незабутні гастролі по Франції і «завоювання Парижа та шармантної Франції». Відтоді вже здійснилось 12 поїздок до чужини, а саме у Федеративну Республіку Німеччини, Голландію, Швейцарію, Францію, Італію, Болгарію, Югославію і УРСР — в деякі країни і два рази. Піддуклянцям аплодували великі міста — Париж, Ліон, Бордо, Марсель, Венеція, Мілан, Гамбург, Дюссельдорф, Бонн, Гааг, Женева і т. д.

Однак дорога до слави не була легкою, але тернистою. Національний ансамбль малого етносу з малим тилом і з малим приливом кадрів ніколи не мав багато прихильників. Генераційна проблема також виявилась одною з гальм дальшого розвитку. 1969 рік почався великими гастролями у три країни — Федеративну Республіку Німеччини, Голландію і Швейцарію, які тривали десять тижнів. В жовтні 1969 року відбулись двомісячні гастролі по Франції, рисується поїздка в Югославію і на Закарпаття. Заграниці гастролі, головню по капіталістичних країнах, приносять не лише цінні дивізи, але й нові проблеми. Менажери ніколи не беруть весь ансамбль, але найрадніше лише групу до 35 чоловік, головню танцювальну групу. Це вони роблять з причин економічних, транспортних і квартирних. Отже, тут є проблема, що робити з рештою членів ансамблю?

Таким чином, основні тези устави і новіші обставини та умови діяльності змушують наш Піддуклянський український народний ансамбль створювати нову перспективу. Обставини змушують створити в ансамблі дві групи. Першу — яка буде репрезентувати за кордоном та для якої треба створювати програму за бажанням менажерів. Зрозуміло, і ця група буде виступати вдома.

коли вона не буде перебувати за границями. Другу — яка з якісною і привабливою програмою буде виступати вдома, але й в соціалістичних країнах.

Перспективно рисується і велика поїздка до Японії, причому рахується і з виступами на пароплаві у світових пристанях на дорозі — туди і назад.

Членів ансамблю мерзить, що компетентні діячі українців Східної Словаччини не вміли за три роки

влаштувати поїздку в Канаду, де живе велика кількість українців-русинів зі Східної Словаччини.

Наші роздуми і співи про Піддуклянський український народний ансамбль ми хотіли б закінчити констатуванням: все багатство народу, всю красу на світі створюють завжди і лише живі люди. Тож, подбаймо про те, щоб ці живі люди мали добрі умови для створення, збереження і інтерпретації цієї краси і багатства нашого народу!

ЦІКАВЕ І СМІШНЕ

ЧОМУ «МІНІСПІДНИЧКА»?

На науковому конгресі, який відбувся років шістдесят тому в Римі, лікар Козарінді довів, що надто довгий жіночий оляг — зло. На шлейфах дам він знайшов тьму-тьмуцу хвороботворних мікробів...

У Дрездені це не лишилося без уваги: за клопотанням населення муніципалітет видав спеціальну постанову, яка забороняла дамам з'являтися в громадських місцях та вулицях з довгими шлейфами.

АСТРОНОМ ЕЙЛЕР — ЗАПОРОЗЬКИЙ КОЗАК

Це трапилося 1770 року, коли військо запорозьке з кошовим на чолі билось з турками в очаківських і ногайських степах. Там, як відомо, проходив тоді фронт російсько-турецької війни. На Січ прийшло повідомлення: сюди приїде астроном Ейлер.

Козаки зустріли вістку дуже насторожено: адже Січ переживала тоді не кращі часи. Козакам доводилося не раз боронити свої землі від свавільних наїздів різних придворних «благодійників». Гіня Ейлера теж прийняли, мабуть, за дикого вісника. Тому суддя військовий, який на час походу залишався старшим на Січі, вирішив повідомити про таку оказію кошового. На фронт помчав гонець з листом.

«Сьогодні від поручика артилерії Ейлера, — писав суддя Калнишевському, — присланий посильний, морського флоту штурман Василь Кіпріанов, з тим, що оний Ейлер тепер перебуває в фортеці

св. Єлизавети і незабаром сюди буде, в Січ, для «приміти в сонці Венери» під тутешнім градусом. Той же посильний вимагав підвіл 20 для поїздки йому, Ейлеру, біля міста для огляду, також розташування рік і дніпровських гірл, і всіляких в усьому втіх, а наче, щоб м'ясиво в містечку було безперестанно, щоб дозволялося подивитися також, яким чином засуджених карають і ін.»

Кошовий не забарився з відповіддю: «Посланому від пана Ейлера або йому самому сказати маєте, що війська запорозького всі козаки в поході перебувають, тому підвіл і провідників поручику Ейлеру давати не можна. А що вимагає відвести квартиру таку, на якій би вмістилося наметів вісім, то належить знати, що в Січі таких дворів немає. А якщо просторне місце потрібне, то по теперішній літній порі стає би за містечком. Що ж вимагає, аби в Січі безперестанно м'ясиво було і допущено йому бачити, яким чином засуджених страчають, то йому, поручику, і нікому сторонньому в тутешні суди і розпорядження втручатися не вільно...»

Та все ж Ейлер приїхав на Січ і, мабуть, знайшов спільну мову із запорожцями, бо незабаром з'явився «атестат» про прийом астронома в козаки.

«Астрономічної експедиції головний предводителъ, — писалося в «атестаті», — артилерії бомбардирського полку пан поручик Христофор Леонтьйович Ейлер у приїзд свій в нинішній час в Січ Запорозьку на його прохання у військо запорозьке в число куреня кушового товаришем прийнятий 4 серпня 1770 року».

Коменський

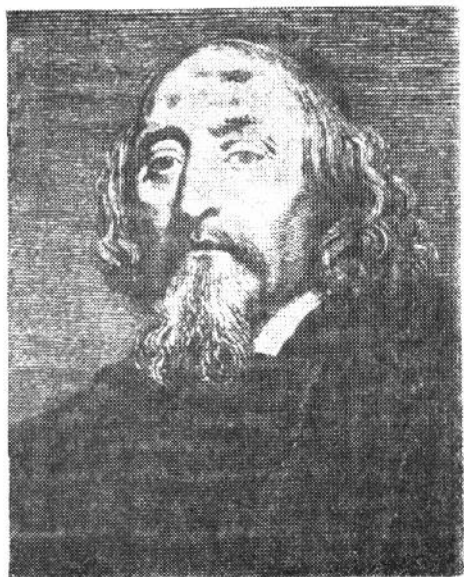
1592 — 1670

Ян Амос Коменський належав до релігійної громади чеських братів, які представляли собою залишки таборитів — плебейського крила гуситського національно-релігійного руху на початку 15 століття, спрямованого проти католицької церкви та німецького панування. Сплідивання народних мас, прагнення до соціальної справедливості втілювались і набували тоді релігійної оболонки. Таборити боролись за такий соціальний лад, де «не буде ні панів, ні холопів, ні гріха, ні злиднів», де «всі будуть рівними як брати і сестри» і все буде спільним. Після розгрому таборитів залишками цього руху були чеські брати, до яких належав Ян Амос Коменський. Громада чеських братів велику увагу звертала на виховання та навчання. Коменський, будучи ще студентом, мріяв про демократизацію всього навчання і виховання. Він на власній шкурі зазнав всі недоліки, всю грубість та суворість середньовічної школи. Відвідуючи латинську школу,

Коменський писав: «Я вже тоді відчув убогість моєї країни, яка так мало думала про питання навчання. В мене вже тоді зродилось сильне бажання знайти вихід із того смутного становища, щоб знання перетворились у загальне добро і щоб легко засвоювалось підлітками». Коменський був великим патріотом своєї батьківщини. Любов до батьківщини не згасала в ньому ні на хвилину і тоді, коли він перебував багато років за межами своєї батьківщини, котру, як і всі чеські брати, повинен був залишити. За визволення Чехії Коменський боровся все життя. Боровся сильно своїм пером, якому належить величезна кількість творів філософського, теологічного, мовознавчого та педагогічного характеру.

Педагогічна діяльність Коменського не обмежувалась рамками однієї держави. Коменський — справді вчитель народів. Його знають всі. Від нього бере свій початок нова педагогіка.

Він працював над поліпшенням народної освіти в Англії, Швеції, Польщі та Угорщині. Працюючи в Шарш Патаці (Угорщина) над перебудовуванням школи, він знав і про існування нашого українського населення, про його матеріальне та культурне становище. В своїй роботі «Щастя народу» він вказує, що під угорською короною живуть не лише одні угорці, але й словаки, русини, румуни та інші, з інтересами яких угорці повинні рахуватись. Він вказує, що ці народи мають таке ж саме право на матеріальний і культурний розвиток, як і угорці. Коменський прокладає в педагогіці нові дороги, і тому його справедливо називають «Гаділеєм виховання». Через всю його педагогічну теорію і практику червоною ниткою проходять демократичні намагання та гуманізм. Він вважав, що «всі люди, які тільки народились, — з'явилися на світ з однією і тією ж головною метою: бути людьми, тобто розумними істотами». А розумними істотами люди стають в результаті правильно організованого навчання. Всі діти, незалежно від статі і від того, від яких батьків походять, крім тих небагатьох позбавлених здорового розуму, мають необхідні сили і здібності до навчання. Звідси Коменський робить висновок, що навчання повинне бути надбанням всіх дітей. Коменський обурювався тим, що школи доступні тільки для заможних і «між бідняками залишаються непоміченими і гинуть часто визначні таланти». Далі він пише: «Дурнів треба виховувати, щоб хоч скільки зменшити їх глупоту, але генії — особливо потребують керівництва і навчання: вони подібні до плодоносного поля, котре, якщо його залишити без оброблення і піклування, тим більше принесе буряни і тарня. Багаті без мудрості є свині, закорм-

лені висівками, бідняки без освіти подібні в'ючним ослам. Гарний неук — всерівно що гарний павуга або золоті пожни з одов'яною шаблею і т. д.»

Коменський розумів, що благо батьківщини залежить не від заможних одиниць, а від народних мас. «У школи треба давати не тільки дітям багатих, але і всіх взагалі: знатних і незнатних, багатих і бідних, хлопчиків і дівчат у всіх містах, містечках і селах».

Це було велике демократичне намагання для тої доби. В працях Коменського велике місце займає питання: чому і як учить? Він пише: «Добре навчити молодь зовсім не означає вбивати їй в голову безладну масу слів, фраз, сентенцій, зібраних із різних авторів, але — розкривати їй розуміння речей так, щоб всі знання її витікали подібно тому, як з одного живого джерела витікає багато струмочків». До цього часу школи зовсім не дбали про те, щоб діти, як молоді дерева,

розвивали свої пагінці із власних корнів: школи тільки намагались завішати їх чужими, обламаними і засохлими гілками. Коменський називав таку школу пострахом для хлопчиків і катівнею для розумів. Вона не розвивала, а притупляла розумові здібності дітей, вбивала в них всяку охоту до навчання.

Щоб школа дійсно могла підготувати «мудрих», добросесних і благочестивих людей, повинна відмовитись від старих, жаклихих методів навчання, від різних ж засобів залякування і придушення особистості учня. Вимагає виключити із шкіл догматичне навчання і висуває ідею свідомості в навчанні. В часі, коли в школах панувала зубрячка, він писав: «Нічого не слід змушувати заучувати напам'ять, крім того, що добре зрозуміле». Він вимагав «нічого не вчити на основі лише авторитету, але в усьому учити на основі доказу».

Одним з демократичних домагань Коменського було, щоб діти всіх класів суспільства проходили спочатку одну загальну для всіх школу рідної мови, як основу всього дальшого навчання молоді. В той час, коли навчання в школах велось ще на латинській мові, Коменський вимагав, щоб початкова школа стала школою рідної мови. Він виходив із того, що початкові життєві знання можна давати дітям тільки на рідній мові, що тільки на цій основі можна успішно вирішувати завдання розвитку їх розумових сил. Він пише: «Нехай всякому народу все викладається на його рідній мові, нехай разом з науками і мистецтвом дістають витончену обробку і самі ці мови».

Коменський говорить також про шліфування мови. Одним із важливих завдань школи рідної мови Коменський вважав боротьбу за чистоту

мови. «Не мови, а люди винуваті, коли яка-небудь мова виявляється темною, перекрученою і недостатньою для висловлення того, що необхідно». Над цими словами нам необхідно сьогодні дійсно задуматись, якщо всіма силами намагаємось підняти рівень викладання рідної мови в наших школах.

Багато цінних вказівок залишив нам в спадщині Коменський також при вивченні іноземних мов. Він говорить, що неможливо вчити дітей чужої мови, поки вони не володіють добре рідною мовою. Це всерівно, що вчити дитину їздити верхи перш, ніж вона навчиться ходити.

В чому ж бачить Коменський місце і значення рідної мови при вивченні іноземних мов? Щоб відповісти на це запитання треба, в першу чергу, звернути увагу на порядок, в якому Коменський пропонує вивчати іноземні мови. Спочатку Коменський рекомендує вивчати рідну мову, і тільки після того, як учні оволодіють рідною мовою, можна перейти до вивчення іноземних мов. Конкретніше він говорить, що після рідної мови треба вчити мову сусіднього народу. Вивчати слід мови, які найбільше вживаються в даній місцевості.

Таким чином, рідна мова в педагогічній системі Коменського являється, так би мовити, паралельною мовою при навчанні будь-якої іноземної мови.

Коменський розумів, що всі його ідеї можуть бути здійснені лише тоді, коли народи будуть жити у згоді та взаємному порозумінні. Коменський своєю працею хотів допомогти в першу чергу своїй пригнобленій батьківщині. Але він розумів, що з ворогом, який порушує мир, треба боротись до переможного кінця.

Він говорить: «Духовна культура і війна не можуть іти разом; в ім'я

культури благаємо вас, володарі, відновити мир у ваших країнах — єдину гарантію щастя. Зложіть зброю і одягніться в убрання миру».

Коменський питає: «Для чого гармати і рушниці? Відповідаю: рушниці треба застосовувати в боротьбі з хижим звіром, а з гармат треба було би відлити дзвони, скликати за їх допомогою людей, або зробити з них музичні інструменти». Діла

тих, хто присвятив життя війнам, не пережили їх. Мрії Коменського пережили історію, вони і залишаться жити у віках.

Минуло триста років з дня смерті Коменського, проте його ідеї запалюють і будуть запалювати всі народи світу до кращого упорядкування суспільства і до розумного виховання.

-аг-

Людвіг ГАЛУШКА

БАЙКИ

ЛИСТОК І ВІТЕР

Зашелестів Вітер гіллям старої верби і зірвав сухого Листка. Упав Листок у річку, а Вітер подув і штовхнув його проти течії.

— Ось, бачиш, який я спритний, — заговорив він до Річки. — Попробуй ти повернути свої води вгору! А я — куди хочу, туди й пливу. Недарма я виріс на висоті!

Підслухав ці нахабні хвалькуваті слова Вітер, нагнівався, що його не згадано, перестав думи. А води Річки понесли Листок у вир, закружляли з ним і потягли до дна.

Чи не розумніші люди, які не забувають сказати, що за успіхи вдячні і дяді?

СОРОКА І ДЯТЕЛ

Захотілось Сороці бути секретаркою у самого Орла. Написала вона

прохання, передала його лісовому поштареві Дятлеві і чекала відповідь. Минали дні і тижні, а Сорока марно щодня благає Дятла дати їй відповідь від Орла. Розгнівалась вона і скликала лісову громаду, щоб зняти Дятла з посади за безвідповідальність.

— Чий обов'язок носити листи адресатам? — багатозначно спитала вона зібраних птахів. — А він не носить мені нічого! Такого листоноші нам не треба!

Вже майже постановили зняти Дятла з його посади, коли Сова попросила слово:

— А післав тобі Орел цього листа?

Коли в голові дурнів лють — того, хто ближче, вони б'ють!

ЩО ПРОЗРАДЖУЮТЬ УСТА?

І коли мовчать — багато характерових властивостей.

Більші, красиво формовані — шляхетність, щедрість і чесність. Нахил до інтимності. Вузькі, міцно стиснуті — скупість, іноді і жорстокість. Незмінна володіти своїми почуттями.

Уста із звислими куточками — часту роздратованість, безцільність, критичність по відношенню до інших.

Уста із піднятими куточками — оптимізм, привабливість до мужчин.

ЯК СТАРА

Історія української народної школи Східної Словаччини починається майже з часів князя Федора Корятовича, який заселяв наш спустілий край, будував церкви, при яких повинно було існувати і елементарне навчання народу. Дані про перші українські школи дуже обмежені, але, мабуть, вони були подібні до церковних шкіл словаків, угорців, поляків і ін.

З так званих пастирських листів єпископів, наприклад, ми довідуємось, що духовні особи вже в 15—16 століттях не лише повчали в церквах своїх віруючих, але й організували навчання в окремих приміщеннях, так званих школах. У цих школах навчав сам священник, або його помічник — паламер, що готувався в священники, або дяк. Освіченість оця була елементарною.

Перша згадка про таку українську народну школу походить з кінця 16 століття (з 1593 р.) і була знайдена в селі Порац на Спиші. У списку податків записано, що Порац має 16 хат, а з них одна пуста, яка була відведена під школу. Це була звичайна приходська школа, яка була заснована при місцевому приході. Подібні школи існували і в інших селах. Хоч їх було і небагато, але одне існування їх говорить про певний рівень культури і освіти наших українців.

Дальші джерела, на підставі яких можна твердити про існування шкіл і учителів, це покрайні записи на книжках того часу, в першу чергу, церковних (кінець 17 і початок 18 століття).

Матеріальний стан цих сільських (церковних) шкіл був надзвичайно низький. Він, однак, мало відрізнявся від приходських шкіл сусідніх народностей. Утримували їх селяни, бо держава про них не дбала, ані не проявляла до них інтерес. Ці школи очолювало духовенство, і керувало ними. Одне слово, вносило в них свій дух. Цілі і завдання цих шкіл були скромні: навчити азбуці, щоб можна було прочитати церковну книжку або молитовник. Дітей навчали катехізису, церковному співу і елементарному рахунку. Навчання в цих школах проходило на рідній мові. Ці школи були близькі народу, тому народ їх підтримував. Правда, сільська школа не охоплювала всю молодь. Майже до кінця 18 століття навчання дітей мало характер винятку.

З часу панування Марії Терезії (1740—1780), яка провела реформу всієї шкільної системи, починається і деяке поліпшення змісту і матеріальної справи української школи. В народних, елементарних школах, в яких навчання повинно було проводитись на рідній мові, вивчалися одна або дві іноземні мови, найбільш поширені в даній місцевості.

Почату шкільну реформу під час Марії Терезії продовжував її наслідник Йосиф II (1780—1790). Він встановив строк шкільного відвідування, від 6 до 12 років, дав наказ щорічно здійснювати перепис дітей, підпадаючих під шкільне навчання, початкову школу він оголосив безплатною і обов'язковою для кожного.

НАША ШКОЛА?

На початку 19 століття починається мадяризація, яка триває до 1918 року. Розвиток українських шкіл, котрий почався під кінець 18 і на початку 19 століття, в 30-ті роки 19 століття загальмувався, рівень шкіл впав, учителів не вистачало. Українська школа Східної Словаччини, в результаті політики пануючих угорських кіл, опинилася в дуже поганому становищі. В 1831 році був ліквідований проінспекторат для українських народних шкіл, що знаходився в Кошицях. Таким чином, наша школа повністю випадає з-під опіки держави. Її далша доля переноситься на ініціативу селянських громад. Багато сільських громад з-за великих матеріальних нестатків відмовляється від утримування шкіл, внаслідок чого багато українських народних шкіл припиняє своє існування. В школах, котрі продовжують своє існування, мадярська мова виступає на передній план і одержує перевагу над українською. Школа стала ареною денационалізації. Незважаючи на такі умови, українська народна школа не перестає існувати. Рідна мова, завдяки учителям, утрималася в початкових сільських школах.

Буржуазно-демократична революція 1848—49 рр. відкрила деякі перспективи розвитку шкільної справи. В результаті революції наша школа здобуває свій національний характер. Уряд під тиском подій і зростаючого революційного руху народних мас змушений був дозволити відкриття національних шкіл, змушений був робити дещо для поліпшення справи народної освіти.

Революція підняла і наших українців до розвитку національного життя. З'явилась якась перспектива для розвитку справи народної освіти закарпатських українців. Великим досягненням було те, що в школи починає впроваджуватись рідна мова. Сільські школи розвивались так швидко, що Ужгородська учительська семінарія неспроможна була випускати потрібну кількість учителів, головню кваліфікованих, для українських шкіл не вистачало учителів на Спиші, в областях дуже віддалених від учительської семінарії. В сільських (народних) школах навчали дячки, які не мали належної педагогічної освіти і в основному розумілися лише в богослужбовому ділі.

Але з боку уряду розвиток українських шкіл, як і раніше, не заохочувався, а, навпаки, гальмувався. Найголовнішим гальмом було те, що держава не давала ніяких засобів для існування шкіл. Весь тягар організації та утримування народних шкіл лягав на плечі народу. Матеріальне становище учителів народних шкіл було незадовільним. Учителя церковної школи платила сільська громада за договором. Села, які знаходились на більш родючих землях, матеріально були краще забезпечені, краще утримували і учителя. Учителі північних, гірських районів, з платнею стояли бідніше.

В 1862 році в Пряшеві по ініціативі А. І. Добрянського було засновано «Товариство св. Іоанна Хрестителя», головною метою якого було матеріально підтримувати в школах учнів, що походили з бідних сімей, а також розвивати в них національну свідомість. В цю установу приймалися здібні учні, незалежно від стану. Безперечно, що «Товариство» зіграло позитивну роль, бо просувало хоч декотрих дітей з бідних сімей до освіти.

Значну роль в розвитку освіти між закарпатськими українцями в половині 19 ст. зіграли закарпатські будителі О. В. Духнович, А. І. Добрянський, О. І. Павлович та ін.

Після австрійсько-угорської угоди в 1867 році угорський парламент зразу приступив до реорганізації шкіл. В 1868 році він ухвалив закон, 38 артикул якого говорить про школи. Реорганізація стосувалась народних шкіл та учительських семінарій. Закон народні школи розподіляє на: елементарні школи, вищі народні школи та горожанські школи. Правда, в областях, заселених українцями, не було ні вищої народної, ні горожанської школи. Їх відкривала лише держава, а для українців цього робити не бажала. Школоповинність визначається на вік 6—15 років. За характером, народні школи могли бути: сільські, державні та церковні.

Елементарні народні школи проводили навчання на рідній мові, але у всіх державних школах (в тому числі і елементарних) навчальною мовою була мадярська. Це вже свідчило про мадяризаторські задуми пануючих кіл.

Позитивною рисою угорського закону з 1868 року було те, що він наймні в елементарних народних школах брав до уваги рідну мову. Держава також відкривала свої народні школи, в яких було найбільше кваліфікованих учителів та які вона утримувала. З точки погляду матеріального забезпечення ці школи були в більш вигідному становищі. Деякі села, що не були в стані фінансувати школу і учителя, як вихід з тяжкого становища просили державну школу. Від таких народних шкіл, які перейшли на державне утримання, взамін вимагалось насадження мадяризації.

В 70-х роках минулого століття почали відкриватись і повторні недільні класи для дорослих. Запропоновано було організувати вечірні школи для дорослих, які не мали ніякої освіти. Ці школи відвідувались добровільно, взимку — у вечірній час.

В 1879 році угорські власті видають закон, за яким мадярська мова стала обов'язковою у всіх немадярських школах, в тому числі і початкових. На підставі цього закону учителем вже не міг бути той, хто не знав мадярської мови (словом і письмом). Це дало привід для звільнення з шкільної служби кілька сотень учителів немадярської національності.

Кінець XIX ст. збагатив нашу шкільну історію тим, що від 1895—96 навчального року в Пряшеві почала свою роботу руська учительська семінарія, як перший середній учбовий заклад для українців Східної Словаччини. Витрати на семінарію покривались із народних пожертвувань та з єпископської каси. З Пряшівської учительської семінарії вийшла значна кількість добрих народних учителів, які почали боротись за світську школу.

Наприкінці XIX ст. в шкільній справі на перший план висувається питання якісної сторони навчання. З одного боку, школам нав'язують мадярську мову як навчальну, з другого — йде боротьба за збереження рідної мови. Ведеться боротьба за характер школи (державна, сільська

та церковна) та за підвищення кваліфікації учителів. Святкування тисячоріччя мадярської корони (міленіум) принесло сильну хвилю мадяризації останніх залишків українських шкіл.

Загальноосвітня початкова школа залишається і надалі 6-річною. На неї нав'язує трирічна повторна, недільна школа з практичним напрямом (найчастіше сільськогосподарським). Наприкінці XIX ст. проводилась політика переведу церковних шкіл на державні. Збіднілі церкви добровільно здавали школи в руки держави, бо вони не в стані були нести витрати.

Перехід церковних шкіл на державні в основному проходив в національних меншостей. В державних школах мадярська мова була поширена на всі обов'язкові навчальні предмети та заняття. Там, де знайшлося 20 процентів учнів з мадярською мовою як рідною, школа зараз повинна була перейти на мадярську мову навчання. В мадярських школах, в яких були немадярські діти, можна було забезпечити викладання їх рідної мови. Але це найчастіше не здійснювалось.

Державна школа повністю підпала під вплив мадяризаторської ідеї. Цьому служить виключно мадярська мова, яка впроваджувалась у школи директивним шляхом.

Українських сільських шкіл (общинних), народних шкіл було порівняно мало, але проте церковні (гр.-кат.) народні школи мали значну вагу. Церкви самі утримували школи, правда, під державним наглядом. Що торкається мови навчання, то про неї повинна була вирішити церковна громада. Це право поступово брала на себе держава, а саме так, що посередництвом церковних громад вона здійснювала свої мадяризаторські задуми.

Що торкається освітнього рівня церковних народних шкіл, то вони відставали від державних. Також і вчителі церковних шкіл не були рівноцінними з своїми колегами в державних народних школах.

Вершиною зростаючої мадяризації був шкільний закон графа Аппоні з 1907 року. Закон мав метою — створити етнічно один народ Угорщини, створити мадярську націю. Закінчуючий початкову школу, повинен був вільно висловлюватись усно і письмово на мадярській мові. Українським дітям всіма засобами старались вбити в голову, що в Угорщині немає русинів (українців), а є тільки мадяри, які говорять по-руськи. Закон Аппоні ще більш сковував учителя. Різні проблеми національної свідомості хрещувались і переслідувались. Багато сил і засобів було кинено, щоб викоренити, знищити національний характер українських шкіл.

В 1910 році в Пряшеві була відкрита перша греко-католицька горожанська школа, в якій, в основному, навчалась українська молодь.

На початку XX століття вся шкільна політика концентрує сили на ліквідацію українських шкіл. Переслідується все слов'янське. Школи повністю стають засобом мадяризації, служать політиці шовіністичних, аристократичних кіл Угорщини.

Така приблизно найстарша історія нашої української народної школи. Треба сказати, що кожний ступінь в розвитку освіти і школи досягався з великими труднощами. Перед українською школою було більше перешкод та ворогів, ніж доброзичливців. Народ тягнувся до освіти, боровся за права на освіту, будував школу, в основному, на власні кошти. Політичне

безправ'я, від якого страждав закарпатський український народ, не дозволяло шкільній справі розвиватись такими темпами, як це було у інших національностей.

Українська школа і освіта Східної Словаччини втерпіла латинізацію, потім безпощадну мадяризацію, була засуджена на загибель. Багато сил та засобів було кинено на це з боку пануючих кіл. Але завдяки прогресивним силам народу, не вдалось повністю знищити народну школу українців. Історія наших шкіл — це історія боротьби за рідну мову, боротьба за свою рідну школу, за національну культуру.

КОЛИ ПІДВИЩУЄТЬСЯ ТЕМПЕРАТУРА

на 30 градусів, знижується обмін речовин. Коли ж атмосферна температура понизиться нижче 15°, обмін речовин підвищується, внаслідок чого твориться більше фізичного тепла. Одночасно підвищується і діяльність м'язів і прилив крові — кров'яні суди при холоді звужуються. Змінюється і діяльність серця. При високих температурах знижується тиск крові і кількість червоних тілець, підвищується втрата води в організмі (при потінні), що в свою чергу знижує творення слини і шлункового соку. Вологість повітря впливає на втрату тепла. Навіть рух повітря змінює температуру організму. Якщо швидкість вітру перевищить границю 10 м. за секунду, викликає це, наприклад, трудніше дихання.

Барометричний тиск повітря благотворно впливає на насичення організму киснем, що є чи не найосновнішим проявом процесу життя. Тому коливання барометричного тиску віддзеркалюється на кількості циркулюючих червоних тілець та на вистоті тиску крові. Наприклад, при підвищенні барометричного тиску знижується тиск крові, але одночасно зростає кількість циркулюючих червоних тілець. Вплив іонізації і атмосферної електрики на людський організм являється, але вчені ще не дійшли до однозначних результатів. Звісно, що ці два фактори разом з іншими, впливають на нас не тільки здоровий організм, а особливо при хворобах.

КЛАСИФІКАЦІЯ КЛІМАТУ

Є методи, які ділять клімат на типи в залежності від того, як він впливає на людину. Це має велике практичне значення: намагаються визначити, коли погода загрожує здоров'ю, як впливає на настрій людини, продуктивність в роботі і спорті, яку перспективу мають в різних місцях поселення, санаторії і т. п.

Але це має і негативні сторони. Однією з них є неповторність кліматичних комплексів, тобто склад окремих елементів клімату. Це дуже важливо, тому що одну реакцію можна чекати при холоді з вітром, і зовсім іншу — без вітру. Або, наприклад, залежно від тиску повітря, світла, випромінювання, іонізації і т. д. Крім того, в реакції людини на погоду велику роль грає і втручання людини, наприклад, участь екскаваторів. Інакше вони діють за імплі, інакше без неї. Якщо настане така констеляція погоди з несприятливими факторами неочищеного повітря, наслідки для людини — прямо катастрофічні. Так було в 1930 році в Лляж, р. 1948 в Донорі (США), а в 1954 і 1959 роках в Лондоні, де люди хворіли на дихальні органи, масово вмирали.

Багато залежить від так званих індивідуальних властивостей людини реагувати на погоду. Є люди чутливі, так звані метеоропати, але є і імунні. Але ні одна з тих властивостей не мусить бути постійною. Імунність людини на впливи погоди можна дуже вигідно розвивати.

75 років

УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ

Першого жовтня цього року минає 75 років з часу відкриття у Пришеві відзначної педагогічної інституції 90-их років минулого століття — учительської семінарії.

Боротьба за заснування учительської семінарії тривала більше, ніж півстоліття. Пануючі угорські власті не лише не помагали розвивати школи інших національностей, але докладали всіх зусиль до припинення розвитку національної шкільної справи. Тому весь татар по організації та утримуванню «русинаських шкіл» ліг на плечі народу. Існуючі школи, як правило, були церковними, приходськими. Тому і справу по організації учительської семінарії, яка виховувала б «півдо-учителів» для потреб початкових шкіл і дяків, взяла на себе церква. Єпископу д-ру І. Вадію, після багатьох невдалих спроб та перешкод, вдалось у 1895 році досягти від угорського уряду того, що держава пообіцяла асигнувати певну кількість грошей на зарплати викладачів семінарії. Після цього він приступив до побудови будинку в сумі 61.076 крон по вул. Кметьово-стормараде № 3. (Тепер там знаходиться економічна школа).

Членами перного учительського складу стали: Корнелій Ковалицький — директор, д-р Йосиф Войтовля, Іоан Кізаак, Зенон Ковалицький, Костянтин Запотодакий, Емілій Мигані, Микола Петричко, Григорій Бахайса.

Хоч навчання розпочалось вже 1 жовтня 1895 року (після закінчення будинку), юридично не було оформлено існування школи. Лише після одного року, на підставі договору між Пряшівським гр.-кат. ординаріатом та угорським Міністерством шкіл та культури признається семінарії право існування і державна фінансова підтримка. Школа дістала назву «Прашевская королевская гр.-кат. певцо-учительская семинария». Рівень навчально-виховної праці порівнював іншим учительським семінаріям. Навчальні плани та навчальні програми відрізнялись від інших учительських семінарій лише в тому, що тут навчалась російська мова, гр.-кат. релігія, церковний спів та гр.-кат. обряд для підготовки учителів-дяків, які були гр.-кат. віросповіданнями.

Учительська семінарія існувала 55 років і щороку випускала в середньому біля 30—40 учителів. Вони працювали в основному в українських селах. Коли візьмемо до уваги стан, який існував в наших школах у 90-их роках минулого століття, що в пряшівській єпархії з 324 учителів було кваліфікованих лише 60, то значення цієї школи показується дуже яскраво.

До перевороту школу відвідували лише хлопці. Їх національний і конфесійний склад до виникнення ЧСР був різноманітний. Від 1901 до 1914 року школу відвідувало

в середньому біля 130—140 учнів кожного року. Спочатку навчання у семінарії тривало 3 роки, лише від 1899/1900 навчального року поширюється на 4 роки.

Одночасно з школою в тому самому будинку був заснований гуртожиток. Наскільки число учнів у семінарії і гуртожитку з року в рік збільшувалося, потрібно було будинок семінарії і гуртожитку поширити. Сталося так після 1901 року, коли на цільний будинок був побудований другий поверх за 52.000 крон. З того часу щороку жило в гуртожитку 60—70 учнів, а харчувалося з них біля 20—30 учнів.

При учительській семінарії існувала базова школа з 6-ма класами, яку до першої світової війни щороку відвідувало 80—100 учнів. Після війни кількість учнів зменшилась на половину. Від 1900—01 р. навчального року біля учительської семінарії була відкрита вища початкова школа, яка стала основою майбутньої гімназії. Вона мала готувати кандидатів, які поступали в учительську семінарію.

Після виникнення буржуазної ЧСР школа зостає під управлінням єпархії, але угорська викладача мови замінюється російською. Це вимагає у своєму листі, адресованому школі від 17 січня 1919 року, «Русская Народная Рада». В ньому підкреслюється, що викладавкою мовою учительської семінарії має бути російська мова. Школа дістає назву «Гр.-кат. учительская семинария в Пряшеве», від 1940 року «Гр.-кат. учительская академия в Пряшеве», а після 1945 року «Государственная русская академия в Пряшеве». Кількість учнів під час буржуазної ЧСР щороку коливається біля 150—180.

Що торкається соціального складу, то, крім декількох учнів із сімейств дрібної народної інтелігенції та ремісників, навчались тут переважно діти бідних хліборобів. Вони мали близьке відношення до народу, з якого походили, і переважна більшість цих діячів добре працювала на полі народної освіти.

Дуже важливим був принцип виховання в національному дусі. На це національне

виховання навіязувала також національно-будительська діяльність учителів та учнів, що є прогресивним моментом в тому часі. Усі викладачі школи працювали в поза-шкільних культурних організаціях (українських або руських), до яких втягували і учнів. Учні працювали в гуртках самодіяльності, з яких гарних успіхів досягали головню музичний імені Чайковського, літературний імені О. В. Духновича, гурток абстактивістів, спортивні гуртки та ін. Випускники семінарії у своїй праці між сільською молоддю утримували національну гордість, що було важливим моментом в умовах буржуазної політики. Переважна більшість з них була віддана праці між народом, з якого сама виїшла.

В дуже важких умовах господарської та культурної відсталості переважної більшості українських сіл в минулому і самі вчителі багато терпіли, зазнавали національного приниження. Часто працювали в дуже тяжких умовах.

Діставшись із шкільної партії в суворі умови життя, деякі з них вступали в ряди КПЧ, де теж активно працювали, організували в неї селян. Під час так званого Словацького штату багато працювало в підпіллі, боролося в партизанських загонах і в рядах Першого чехословацького армійського корпусу. Архівні матеріали свідчать про те, що під час так званого Словацького штату майже всіх русинських учителів державна безпека вважала вірними друзями Радянського Союзу, які очікують моменту, коли зможуть привітати Червону Армію у своєму селі, вороже ставляться до фашистської Німеччини та Словацького штату, проводять комуністичну пропаганду і т. п. У зв'язку з тим піднялась також боротьба проти учительської академії і вимагання її ліквідації.

Знаємо, що випускники семінарії обслуговували майже всі наші школи. На їх плечах лежала вся культурно-освітня та інша праця в наших селах. Багато цих випускників зайняло передові місця на різних ділянках життя в нашому суспільстві, що можемо бачити ще й сьогодні. -АД-

На святі пісні і танцю у Свидинку.

ЩИРІСТЬ

По довшому часі стрінулись куми на дорозі і голосно поздоровкались:

— Слава Ісусу Христу, куме!

— Слава на віки, слава!...

Один кум ішов піше, а другий немилосердно шкваряв батоном по вихуділих коничатах, які ледве тягли від морозу та сонця розсунений віз.

— Досить худі ваші коні, куме! — запримітив кум з дороги, вказуючи на коничата.

— Гм... Може маєте і правду, куме! — обізвався другий кум майже для себе.

Потім, зашкваривши діве око, він процидив крізь зуби: «Не забудьте, куме, же та коні легше батоном шкварити, як кожний день їх кормити!...»

— Та і ви маєте правду, куме... Пай вас бог провадити!

— Ходьте здорові, з богом!

Піший кум самотній повільно вирушив вимірювати нелегку карпатську дорогу і довго мучився з думкою, яку йому дав возовий кум. Потім він сказав:

— Тадь не еден би з нас так газдував, жеби му хтось худобу кормив, запрягад... А він би лем шкваряв та шкваряв!

Всіх і вся!

КОРНІЙ МИХАЛІВ

Про роботу Дослідного

З метою налагодження систематичної дослідної роботи і підвищення якості навчально-виховної роботи в школах з українською мовою навчання від вересня 1958 року в Пришеві працює український відділ Братиславського Дослідного інституту педагогіки. Відділ проводить дослідження навчально-виховного процесу специфічних предметів у школах з українською мовою навчання (української, словацької і російської мов), забезпечує для шкіл основні шкільні документи (учебні плани, програми), надає школам методичну допомогу, працює на методиках навчання цих специфічних предметів.

Працівники відділу протягом останніх років склали понад 60 видів учебних програм для основної дев'ятирічної школи, середньої загальноосвітньої школи, фахових і педагогічної шкіл та для постградуального навчання учителів, за якими проводиться навчання у всіх типах шкіл.

Крім складання оригінальних програм з української, словацької і російської мов, відділ пристосовує до наших умов учебні програми з історії, краєзнавства, музичного виховання, малювання та іноземних мов.

Складені програми систематично досліджуються в окремих типах шкіл, а результати цього дослідження використовуються при їх передаванні та при складанні нових програм.

Велику увагу відділ приділяє дослідженню методів і форм навчально-виховної роботи в школах за новими учебними програмами і підручниками. Результати цих досліджень було узагальнено в працях окремих працівників про ідейне виховання на уроках української, словацької і російської мов у 5—9 класах ОДШ, які СІВ видало книжковою формою. Крім того, працівники інституту є співавторами 15 підручників та інших книжних публікацій.

При впровадженні нових учебних планів і програм в різні типи шкіл працівники склали 80 видів «Методичних аказівок», в яких намагались допомогти учителям специфічних предметів організувати якнайкраще навчання.

Для потреб учителів були видані «Тематичні плани» з рідної мови для 2—5 і 6—9 класів шкіл із аміненою мовою та «Поурочні плани з української і російської мов для 6—9

Федір ЛАЗОРИК

В ЖИТТІ

Великодушність в очах духовного примітива — просте блаженство.

Є господарі, які мають пса тому, бо ліпше гавкати вдвох.

Порося не перестане чамкати ні над золотим коритцем, ні за панським столом.

Одні люди промайнуть життям тихо й скромно, журно, аж жаль бере. Інші прогрімлять так, що на шляху по них довго блискавки та курява знята.

От так завершується гармонійність людських долей!

інституту педагогіки

класів ОДШ». Працівники брали участь при укладанні загальнодержавних посібників для шкіл «Екзамени на атестат зрілості» та «Педагогічний словник».

Дальшою формою допомоги учителям були семінари та інструктажі учителів, які організувались відділом і Крайовим педагогічним інститутом та актуальні педагогічні питання (диференційоване навчання, методи роботи в школах, де дійшло до зміни мови і под.). На них працівники відділу прочитали понад 90 лекцій.

Одною з форм допомоги нашим учителям було друкування понад 150 методичних статей, в яких пояснювались окремі питання навчально-виховного процесу і робились підсумки з дослідження рівня і стану навчання специфічних предметів у наших школах.

Для підвищення рівня навчально-виховної роботи на уроках специфічних предметів працівники випрацювали цілий ряд проєктів видавання навчальних посібників (діафільмів, грампластинок, наочних таблиць, магнітофонних плівок і т. п.) та лібрето і супровідні тексти до 4 діафільмів, які для потреб наших шкіл видала студія діафільмів у Братиславі.

Велику роботу працівники відділу зробили при координуванні праці понад 50 авторських колективів, які писали нові підручники для наших шкіл.

Працівники відділу активно включились також до педагогічної пропаганди серед батьків і дорослих, для яких було зроблено понад 30 реляцій по радіо.

Відділ тісно співпрацює з шкільними органами, для яких складає дидактичні матеріали, бере участь в проведенні систематичних перевірок, оцінці матеріалів та опрацюванні різних матеріалів до студій і звітів центральних шкільних органів.

Протягом останніх двох років відділ зробив оцінку дотеперішньої концепції специфічних програм і підручників основної і середньої шкіл, випрацював проєкти нових учбних планів і програм для гімназій і працює над планами та програмами основних шкіл. Усі ці основні документи мають відбити сучасний стан нашого шкільництва і тому було б дуже добре, коли б до їх обговорення включилось якнайбільше число не лише наших учителів, але й всіх тих, кому справа рідної школи лежить на серці.

Юрій Железник

СПОСТЕРЕЖЕНЕ

Плідна думка — корисний подарунок людству.

Ката переможеш, якщо смерті
всміхнешся в очі.

— Ти всього боїшся! — посвистує справжній боягуз сміливцеві для власного посмілення.

Жахлива річ — не мати з ким порадувати серце.

Гірше вовка в людській подобі
зажирє людину сліпе й глухе до
нього середовище.

З двох недругів більше справедливий той, хто менше розтрублює підлоти на свого суперника.

На підставі рішення уряду Чехословацької Республіки засновуються від 1950/51 навчального року замість бувших учительських інститутів (академій) педагогічні гімназії.

Учительська освіта від 1950 року була організована слідуєчим способом:

- а) учительки дитячих садків набували освіту в чотирьохрічних педагогічних гімназіях для дитсадків,
- б) учителі для початкових шкіл у чотирьохрічних педагогічних гімназіях для виховання учителів початкових шкіл,
- в) учительські кадри для тодішніх середніх шкіл (6—9 класів) виховували трьохрічні педагогічні факультети,
- г) для учителів шкіл II циклу проводилася підготовка протягом чотирьох років на окремих факультетах університетів.

Рівночасно з іншими педагогічними гімназіями в республіці було засновано Педагогічну гімназію для виховання учителів початкових шкіл з російською мовою навчання в Межилабірцях, а при Педагогічній словацькій гімназії в Пряшеві було відкрито паралельні класи педагогічної школи для виховання учителів дитячих садків з російською мовою навчання.

Педагогічна гімназія в Межилабірцях була самостійною школою з власною дирекцією. Навчання розпочалось рівночасно у всіх чотирьох класах, в які поступали учні з тодішніх російських гімназій із Пряшева, Гуменого і Свидника. Першим директором став Василь Петрович Латта, який керував школою до вересня 1952 року.

Від лютого 1953 року директором педгімназії стала Марія Андріяна Ботина, а від вересня 1957 року — Йосиф Сошко, який очолював школу і тоді, як об'єдналась під спільною дирекцією з словацькою педшколою в 1959 році.

Починаючи 1953 роком, педгімназії були перейменовані на педагогічні школи.

Президія ЦК Комуністичної партії Словаччини 28 червня 1952 р. прийняла постанову про побудову українських шкіл і повірила Поверенцтву СНР у справах шкіл запровадити від 1953 року в Педагогічній гімназії в Межилабірцях українську викладову мову (замість російської), а від 1953/54 навчального року також у всіх тодішніх російських школах.

Після трьохрічної праці в Межилабірцях ПШ було переведено у Пряшів, де під самостійною дирекцією працювала до вересня 1959 року.

Від вересня 1959 р. педагогічну школу з українською і словацькою викладовими мовами було об'єднано під спільною дирекцією. Українські класи ПШ було переведено в будинок, яким до цього часу користалась словацька ПШ по вулиці Кметьово строморадьє. В перші класи української ПШ приймалися приймання учнів ще в попередні роки, так що в 1960 році українські класи педшколи для виховання учителів початкових шкіл закінчили послідні матуранти.

Учителі обидвох бувших педагогічних шкіл (української і словацької) після об'єднання в один педагогічний колектив навчали рівночасно в українських і словацьких класах.

Починаючи 1959/60 навч. роком, виховання учителів для початкових шкіл переноситься на вищі учбові заклади — в педагогічні інститути, а педагогічним школам зістає завдання підготувати учительки для дитячих садків та вихователів.

педагогічних шкіл

Навчальний план та навчальні програми з окремих предметів в педшколі з українською мовою навчання повністю були тотожні з навчальними планами та програмами словацьких педшкіл. Ріаниця полягала лише в мовних предметах, тому що в українській педшколі вивчалась одна мова і методика викладання мови на білше. Таким чином, і загальна кількість уроків була в українській педшколі більшою.

Перші випускники з педгімназії вийшли вже в 1951 році. Під час свого існування в Пряшеві, за 1954 — 1960 роки, педшкола випустила 494 учителів з кваліфікацією для навчання в 1—5 класах. Крім цього, вона в часі своєї діяльності в Межилабірцях дала освіту трьом випускам. Переважна частина з них поступила учити в 1—5 класи, але багато навчало в старших класах середніх (восьмирічних) шкіл, бо при бурхливому розвитку нашого шкільництва після визволення проявилась велика нестача кваліфікованих учителів. Ця нестача значно збільшилась також тим, що досить багато українських учителів було в 50 роки — роки культу особи, звільнено з учительської посади, головню в часі зміни релігійної орієнтації з греко-католицької на православну та національної — з руської на українську, та в часі колективізації.

Ця допомога покажеться більш наочною тоді, коли усвідомимо собі, як швидко розвивалась сітка українських (руських) шкіл після визволення і якою була нестача кваліфікованих учительських кадрів.

Цей стан бачимо з нижче наведеної статистики:

Сітка українських шкіл до визволення

Тип школи	Кількість	
	шкіл	класів
Дитячі садки	1	1
Початкові (народні) школи	165	368
Горожанські (середні) школи	1	6
Гімназії і учит. академії	2	11
Разом:	169	386

Стан українських шкіл в 1948/49 навч. році:

Тип школи	Кількість		
	шкіл	класів	учнів
Дитячі садки	51	55	2 185
Початкові школи	275	469	16 832
Середні школи	41	132	4 669
Гімназії і учит. академії	4	21	724
Фахові школи	2	7	211
Разом:	373	684	24 621

Стан шкіл з українською мовою навчання на 30/IX 1953 р.

Тип школи	Кількість						
	шкіл	класів					Разом
			1—5	6—8	9—11	I—IV	
Дитячі садки	89	93	—	—	—	—	2 151
Початкові школи	211	304	7 959	418	—	—	8 377
Восьмирічні школи	44	251	3 169	4 024	—	—	7 193
Одинадцятирічні школи	3+2 пар.	51	360	684	549	—	1 593
Педагогічні школи	1+1 пар.	11	—	—	—	298	298
Фахові школи	2	8	—	—	—	251	251
Разом:	350	718	11 488	5 126	549	549	19 863

У вересні 1953 році ми мали 350 шкіл різних типів, а 718 класами, в яких навчалось 19 863 учні. В тих школах в навчальному році 1952/53 вчило 703 учителів, а того 230 з належною кваліфікацією, 473 (67,3 %) — без належної кваліфікації. В навчальному році 1953/54 з 753 учителів — 295 з потрібною кваліфікацією, 458 (60,8 %) — без належної кваліфікації.

Деякі випускники педшколи поступали у вузи (педфакультети та філфакультети), щоб набути кваліфікацію учителів для восьмирічних та одинадцятирічних шкіл (для 6—8 класів) з українською мовою навчання, головню у Вищій педагогічній школі (Vyššia pedagogická škola) та на Філологічному факультеті Високої школи педагогічної (Filologická fakulta Vysokej školy pedagogickej) в Пряшіві, де знаходилась також кафедра української мови. Значна частина випускників педшколи набула вищу освіту в цих факультетах заочним навчанням.

Стан учительських кадрів

У школах	В 1952/53 навч. році				В 1953/54 навч. році			
	квал.	неквф.	разом	% неквф.	квал.	неквф.	разом	% неквф.
дитячих садках	15	55	70	78,5	20	70	90	77,7
початкових	180	163	343	47,5	204	121	325	37,2
середніх (восьмирічних)	21	228	41	91,5	56	229	285	80,4
гімназій (одинадцятирічних)	14	27	249	65,8	15	38	53	71,7
Разом:	230	473	703	67,2	295	458	753	60,8

В перні роки існування ПШ білі половини учнівського складу творили хлопці, окою половиною — дівчата. Поступово з року в рік кількість хлопців знижувалась і почали значно переважати дівчата.

Поряд з старшими педагогами, випускниками бувшої російської учительської семінарії (або учительської академії), випускники педшколи творять основну масу учительства в наших українських селах. На їх плечах лежить не лише навчально-виховний процес наймолодшої генерації, але також культурно-виховна праця між дорослими.

ПЕДАГОГІЧНА ГІМНАЗІЯ (ШКОЛА) ДЛЯ ВИХОВАННЯ УЧИТЕЛЬОК ДИТАЧИХ САДКІВ З ВИКЛАДОВОЮ МОВОЮ РОСІЙСЬКОЮ (УКРАЇНСЬКОЮ)

До визволення нашої країни Радянською Армією ми мали лише один дитячий садок з одним класом.

Після визволення сітка дитячих садків в українських селах почала швидко рости, що бачимо з нижче наведеної статистики.

Сітка дитячих садків за окремими навч. роками.

	до 1945	1946/47	1948/49	1953/54
Кількість: а) шкід	1	5	51	89
б) класів	1	5	55	93
в) учнів		299	2185	2.151

Оскільки до 1950 року не існувала у нас школа для виховання учительок дитсадків з руською або українською навчальними мовами, то при цьому бурхливому розвитку дошкільних закладів проявляється велика нестача кваліфікованих кадрів.

Стан учительських кадрів у дитсадках на початку 50-тих років був слідуючий:

школа	В 1952/53 навч. році				В 1953/54 навч. році			
	квал. учит.	неквф. учит.	Разом	% неквф.	квал. учит.	неквф. учит.	Разом	% неквф.
дитсадки	15	55	70	78,5	20	70	90	77,7

Цей незадовільний стан потрібно було рідшати наданням можливості бажачим набути потрібну учительську кваліфікацію для праці у дитячих садках.

Тому в 1950/51 навчальному році, коли на підставі рішення уряду Чехословацької Республіки засновуються замість бузшх учительських семінарій (академії) педагогічні гімназії, при Педагогічній гімназії з викладовою мовою словацькою в Празі виникають також паралельні класи для виховання учительок дитячих садків з викладовою мовою російською.

Спочатку викладава мова в паралельних класах була російська, але і тут, подібно як в Педагогічній школі для виховання учителя початкових класів в Межилабірцях, на підставі постанови Президії ЦК КПС від 28 червня 1952 року запроваджується від 1953 року викладава мова українська, а російська мова уступає в навчальному плані як третя мова. Другою мовою зостає словацька мова, як до того часу.

Навчання в ПШ для виховання учительок дитячих садків до 1954 року тривало 4 роки. В 1954 році закінчує школу разом 4 і 3 класи педагогічної школи, а навчання скорочується на 3 роки. Після закінчення трьохрічного навчання в ПШ випускниці відходять на однорічну учительську практику в дитячі садки, щоб поглибити фахову та дидактично-методичну освіту. Ця практика закінчується літнім курсом в ПШ, в якій кандидатки навчалися і лише після успішного закінчення курсу вони набувають кваліфікацію учительок дитячих садків. Це трьохрічне навчання триває протягом 1954 — 1959 років, потім знову продовжується на чотири роки.

Українські (російські) класи знаходилися під дирекцією словацької педшколи від 1950 до 1954 року. Від 1954 року ці класи перейшли під дирекцію Педагогічної школи для виховання учителів початкових шкіл (українських), яку того часу очолювала директорка Марія А. Божина і тут знаходилися до 1959 року. Від 1959 року українські класи цієї школи знову об'єдналися під спільною дирекцією з словацькою педшколою і цей стан триває донині. Від того часу школу веде директор Йосиф Мих. Сопко.

Перші випускниці з цієї педшколи вийшли в 1953 році. Деякі роки було припинено приймання у перший клас, тому під час її існування було п'ять років, коли школа не випустила жодних матуранток.

Від 1967/68 навчального року, не було прийнято дівчат в перші класи педшколи для виховання учительок дитсадків з українською мовою навчання, тому в 1969/70 навчальному році існує лише четвертий клас.

Класи для вихователів з українською мовою навчання при ПШ ім. КГ в Празі були відкриті перший раз лише в 1967/68 навч. році, тому тепер існує лише I, II та III класи. До цього року з виховательських класів з українською мовою навчання не вийшли жодні випускники.

До 1968 в українських класах педагогічної школи набуло учительську кваліфікацію для дитячих садків 272 дівчат. Передбачається, що до 1970 року це буде біля 325.

Перші випускниці (матурантки) з українських класів почали виходити від 1952/53 навч. року, а саме в такій кількості:

1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	Разом
16	25	18	22 + 21 заоч.	—	23	125

Коли візьмемо до уваги, що в 1952/53 навчальному році було в українських дитсадках 78,5 % некваліфікованих учительок, то прихід молодих випускниць ПШ на дитсадки мав в тому часі велике значення.

Теоретичні знання учениці українських класів ПШ доповнювали собі на годинах педагогіки в дитячому садку з українською мовою навчання, який існує в Прип'єві від вересня 1947. Розпочав він роботу під керівництвом Марії Миколової (Білас) в будинку Російської учительської семінарії. Після короткого часу директоркою стала Катерина Пивоварська (Мацала) та ін., але від вересня 1953 року знову керує цим дитсадком досвідчена учителька Марія Білас, яка кандидаткам охоче передавала свій багатий педагогічний досвід. Від 1954 року цей дитсадок знаходиться на вул. Сладковича, недалеко від школи.

БАЙКА ● Людвіг ГАЛУШКА

БОТАНІК І ОСЕЛ

Бродив старий вчений Ботанік луками попід високі гори; дивився у вись і зітхав. Помітив його молодий Осел і закортіло йому знати, чого це старий бородань поглядає на скелі.

— Там ростуть такі квітки, які ще жоден мій колега навіть не бачив, — відповів Ботанік Ослу на його запитання. — Якби ноги донесли мене туди, куди тягнуть очі, я добрався б до них і став славним... Та мені вже не до височинь... — сумно зітхнув старий Ботанік і побрів поволі рівною лукою.

— Що йому не під силу, я зможу легенько і стану славним, — подумав Осел і пострибав у гори, доки не натрапив на грядку небачених на луках квітів. — Ось і вони! — вигукнув він і випас усі до одної, щоб з ніким славою не ділитися.

Чекав Осел, чекав, коли то він стане славним, але замість слави дочекався таких болів у череві, що ледве доплентався назад на луку. А там старий Ботанік ще придивлявся квіткам і зітхав.

— Нема чого тобі зітхати, старий блязю, — вилаяв Осел Ботаніка.

— Я молодий, а ледве не натяг копита. Ти не те що славним, але

ані живим не був би, коли б добрався до тих квітів! Бачиш, розіпхало мені череву, а слава не приходить...

Бідний Осел. Якби він розумів, що Ботаніка тягли до квітки очі, а не череву...

ДРАМИ і художнього слова

В минулому році вперше — від 5 до 7 травня, в Межилабірцях проходив Восьмий фестиваль драми і художнього слова ім. Олександра Духовича. Дотепер всі фестивалі драматичних колективів відбувалися у Синці, де для таких акцій, як виявлялось, не були найліпші умови і середовище. Тому Центральний комітет КСУТ постановив здійснити Восьмий фестиваль драми і художнього слова, але й майбутні фестивалі, в Межилабірцях — українському містечку, яке створило всі передумови для того, щоб фестиваль мав не лише безперервний хід,

але й належну кількість глядачів — дорослих, а також учнів з основних дев'ятирічних і середніх загальноосвітніх шкіл.

Якщо порівнювати Восьмий фестиваль драми і художнього слова ім. Олександра Духовича з попередніми, то можна однозначно дійти висновку, що він пройшов на належному художньому рівні, а його урочистості сприяла і участь наших братів, русинів-українців з Руського Керестура з Югославії, які на сцені межилабірського будинку культури (як гості) поставили інсценізацію п'єси Миколи Гоголя «Одруження». Глядачі міста і навколишніх сіл сприйняли виставу з великим захопленням, а виконавців окремих ролей часто нагороджували довготривалими оплесками. До речі, всі вистави русько-керестурців — у Хмельовій, Ганушівцях, Свиднику, Межи-

«Бувальщину» Старицького підготував драмколектив при клубі ОК КСУТ в Прашеві.

Театр поезії «Смолоскил» з Пряшева поставив монтаж М. Шмайди на слова О. Павловича «Чи ти не їде до плачу, як видиш біду седлачу».

лабірцях чи Пряшеві, глядачі сприйняли з подякою і висловлювали побажання такі обмінні гастролі з Українським народним театром робити і в майбутньому, і частіше.

У Восьмому фестивалі драми і художнього слова взяло участь 7 колективів — театр поезії «Смолоскип» з Пряшева поставив монтаж письменника Михайла Шмайди на слова Олександра Павловича «Чи ти не іде до плачу, як видиш біду селдлачу?», драмколектив дорослих з Габури «Безталанну» Карпенка-Карого, драмколектив учнів габурської основної дев'ятирічної школи «Пісеньку для принцеси» Лукнара, театр поезії свідницької середньої загальноосвітньої школи монтаж Михайла Шмайди «Чи ти не іде до плачу, як видиш біду селдлачу?», драмколектив при клубі Окружного комітету КСУТ в Пряшеві «Бувацьчини» Старицького, драмколектив свідницької основної дев'ятирічної школи казку «Червона шапочка», а драмколектив Міського комітету КСУТ в Кошицях «Запорозький скарб» Ваиченка.

Важко сказати, котрий з драмколективів був ліпший, бо до сліз зворушував монтаж Михайла Шмайди «Чи ти не іде до плачу, як видиш біду селдлачу?» у виконанні театру поезії «Смолоскип» з Пряшева і в постановці режисера Українського народного те-

атру Івана Іванча, драмколектив при клубі ОК КСУТ в Пряшеві здивував майстерним виконанням «Бувацьчини» Старицького і добрим голосовим фондом майже всіх виконавців, а вже учні габурської основної дев'ятирічної школи своєю «Пісенькою для принцеси» Лукнара, які вийшли переможцями і на Східнословачьких змаганнях в Ревуцій та які собі там своєю грою вислужили назву показового драмколективу, бо вони справді на сцені гралися на королів, принцеси і звірів, у глядачів залишили гривалі враження.

Від 5 до 7 травня містечко Межилабірці, але й навколишні села, жили під знаком Восьмого фестивалю драми і художнього слова, бо завжди після свого виступу, як правило, члени окремих драмколективів відїжджали на села і ставили свої п'єси, яким вони присвятили весь свій вільний від зайняття або роботи час, щоб і таким чином виявити любов до свого рідного, головне же до свого народу — русинів, які споконвіку жили і живуть під Карпатами і спільно з іншими народами і національностями трудяться на благо своєї Батьківщини — Чехословачької соціалістичної республіки.

Олександр Товт

Драмгурток з Габури показав «Безталанну» Карпенка-Карого.

Русько-керестурці з Югославії успішно поставили «Одруження» М. Гоголя.

ЧОМУ МИ

Доц. В. КАПІШОВСЬКИЙ

Хто з нас не признає, що в роки після другої світової війни соціально-господарське життя русинів-українців Чехословаччини крок за кроком розвивалося і поліпшувалося? Як за Австро-Угорщини, так і за бувшої буржуазної Чехословаччини тяжко було заробити якісь корунки. Не було фабрик, не будувалися дороги, залізниці. А в тих районах, де були якісь заводи, на одне вільне місце чекало і десять безробітних. Майже всі русини жили з роботи на неврожайній землі Бескидських і Карпатських гір. Наприклад, у Свидницькому окрузі до війни лише 160 мужчин знайшло працю і заробіток в лісопилках (Крайня Поляна, Капішова). В Бардівському окрузі в склярні (Кружлівська Гута) та в кількох лісопилках знайшло працю всього 271 трудящий. Подібною була ситуація і в інших округах, де жили і живуть наші русини, бо вони мали виключно сільськогосподарський характер. Були це округи, які як з економічного, так і культурного боку були найбільш відсталими. Біду русина під Карпатами не можна було порівняти з ніякою бідою в інших округах Чехословаччини. Вся наша історія, аж до визволення, була боротьбою за кусник хліба, за рідне слово, за азбуку в школі і церкві, за загальні людські права. Уряд Австро-Угорщини, буржуазної Чехословаччини чи так зв. Словацького штату ворожнечо відносився до русинів. Тому під час другої світової війни русини масово і активно підтримували антифашистський рух, вступали в ряди партизанів. Першого чехословацького армійського корпусу та в ряди Червоної Армії. 9 травня 1945 року русини почували себе не лише визволеними з-під фашистського ярма, але й активними переможцями над фашизмом.

Хоч велика кількість наших сіл була знищена і спалена гітлерівцями, наші люди, почувавши себе рівноправними громадянами, з великою енергією взялись за відбудову економічного життя.

Після 1945 року, але головню після 1948 року, на Східній Словаччині починається швидкий розвиток промисловості. Виникають нові галузі промисловості — металургійна і хімічна, фабрики починають з'являтися і в тих округах, де раніше не було ніякої промисловості. Тисячі русинів знайшли роботу при побудові заводів, а пізніше багато з цих будівників стали найліпшими робітниками заводу «Виторлат» в Снині, «Хемко» в Гуменному, «Мостарні» в Межилабірцях, заводу «29 серпня» в Бардієві, гвинтового заводу в Старій Любовні, «Тесли» в Стропкові, швейної фабрики Яна Налепки у Свиднику, Металургійного комбінату в Кошицях і т. д.

І в сільському господарстві настали великі зміни. Після кількарічної стагнації, артільники, і ті, що господарюють індивідуально, в порівнянні з минулими роками, досягли великих успіхів.

ХУДОБНІШІ ?

Отже, економіка Східної Словаччини на протязі двадцяти післявоєнних років зазначила великий крок вперед, внаслідок чого життєвий і культурний рівень всього населення значно зріс. Про це говорять хоч би такі факти:

майже в кожному селі переважна більшість хат — нові, побудовані в післявоєнні роки;

майже з кожної хати хтось заробляє гроші в заводі або установах;

майже в кожній хаті є радіоприймач, а в багатьох — вже й телевізор.

Щось подібного до визволення не було! Але чи можна з даним станом задовольнитись? Чи було зроблено для русинів, для областей, де вони живуть, все те, що можна було зробити?

Щоб на це відповісти, то все це треба порівняти з статистикою. Так, наприклад, в Чехословаччині 40 %¹ населення працює в промисловості, а на Східній Словаччині лише приблизно одна чвертина. Коли візьмемо всю продукцію Словаччини за 100 %, то на Східнословачський край припадає лише приблизно 18 %², хоч за кількістю населення мало би бути набагато більше.

Ані в інтенсифікації сільського господарства ми не досягаємо загальнодержавного або загальнословачького рівня на Східній Словаччині.

З того, що було сказано, випливає, що коли в нашому селі або окрузі не випродуємо на душу населення стільки виробів, як в інших краях чи округах, то не може бути в тих селах чи округах і однаковий грошовий прибуток. Справді, статистика доказує, що в середньому кожний житель Східнословачького краю приблизно на 2.500 крон одержує щорічно менше, як інший житель Чехословаччини. Зрозуміло, там, де менші заробітки, — менший і грошовий прибуток на душу населення. Про це свідчить і товарооборот на душу населення. За більше грошей — можна й більше купити! Так, наприклад, у Східнословачькому краї щороку на душу населення припадають приблизно на 1.500 крон менші покупки, як в Чехословаччині, а аж понад 2.000 крон менші, як в чеських краях. Але в таких округах, як Бардіївський, Свидницький, Старолюбовнянський і Гуменський — грошові прибутки набагато менші, як в середньому у Східнословачькому краї. Так, наприклад, в Бардіївському окрузі він нижчий аж на 1.600 крон в порівнянні з Східнословачьким краєм, на 2.000 крон нижчий в порівнянні з Словаччиною, та на 3.500 крон нижчий в порівнянні з середнім рівнем Чехословаччини. На підставі статистики можна сказати таке, що кожна п'ятичленна сім'я в Бардіївському окрузі на рік одержить приблизно на 20.000 крон менше грошового прибутку, як в середньому така ж сім'я в Чехословаччині. Найгіршою є ситуація у ново-

створеному Свидницькому округу. І тут була побудована швейна фабрика та «Тесла» в Стропкові, але щодо грошових прибутків населення, то тут, в порівнянні з Чехословаччиною, вони нижчі на 51 процент, в порівнянні з Словаччиною — на 44 %, а в порівнянні з Східнословачьким краєм — на 42 %; Кожна п'ятичленна сім'я в Свидницькому округу (їх в округу багато!) щороку одержує приблизно аж на 30.000 крон менше, ніж подібна сім'я в Чехословаччині.

Що треба робити, щоб населення Східної Словаччини в середньому одержувало такі грошові прибутки, як і в інших краях Чехословаччини?

Перша умова економічного і культурного вирівнювання дотеперішнього відставання Східної Словаччини полягає в тім, щоб підняти процент економічно діючих осіб, головню в промисловості Східнословачького краю. Цей процент із всього населення дорівнює в Чехословаччині 45,9 процента, в Чехії — 47,8 процента, а в Східнословачькому краї — лише 40,3 процента. Щоб цього досягти, то треба продовжувати індустріалізацію Східної Словаччини, змінити структуру економіки, будувати фабрики, внаслідок чого виникнуть нові можливості заробітку.

Потребу підвищити процент економічно діючих осіб у Східній Словаччині мають на увазі і центральні органи. Кожному підприємству, яке хотіло би поширювати своє виробництво на Східній Словаччині (у вибраних округах, в так зв. економічно нерозвинених областях), уряд дає аж 40 процентів інвестиційних витрат. Але це не притягує підприємства будувати свої побічні заводи в менш розвинених областях! Тому, мабуть, треба буде цей процент дотацій підвищити, бо без дальшої індустріалізації Східної Словаччини не ліквідуємо економічну відсталість нашого краю.

Другою умовою для досягнення загальнодержавного життєвого і культурного рівня є інтенсифікація сільського господарства всієї Східної Словаччини, але головню в гірських і підгірських областях. Про відставання сільського господарства Східної Словаччини можна навести статистику по-гектарної врожайності, досягненої в центнерах в 1961—1965 рр.

	В ЧССР	На Словаччині	В Східнослов. краї	В Бардіївському округу
Пшениця	24,2	20,3	15,4	12,7
Жито	20,7	16,6	13,6	10,5
Ячмінь	22,8	25,0	15,5	11,3
Овес	19,0	14,0	11,9	9,2
Картопля	115,2	90,0	87,5	92,9
Сіно з лук	27,80	22,0	21,3	24,9

Подібне відставання є і в продукції м'яса, молока і інших продуктів. Правдою є те, що в 1966—1968 роках сільськогосподарська продукція на Східній Словаччині значно зросла. Але продукція в гірських і підгірських областях залишилась майже без зміни. Без великої зміни залишились

і грошові прибутки хліборобів Східної Словаччини, якщо їх порівняти з грошовими прибутками хліборобів інших частин Чехословаччини.

Поки не буде досягнуто швидших темпів в інтенсифікації сільського господарства, а на Східній Словаччині не досягнуто загальнодержавного рівня, то дотеперішню значну різницю в життєвому і культурному рівні, особливо трудящих в сільському господарстві, не можна буде ліквідувати. І тут необхідна допомога з боку державних органів.

Третьою умовою є те, що треба ліквідувати дотеперішню відсталість населення Східної Словаччини. Цього можна буде досягти, якщо витрати на виховання дітей в дитсадках, в школах взагалі, на лікування, пенсії, на будівництво квартир (будівництво і утримування) будуть хоч би такі (якщо не більші!), як в середньому в ЧССР. Цю умову можна реалізувати при справедливому розподілі федерального і республіканського бюджетів.

Багато слів було сказано і написано про економічне і культурне вирівнювання окремих областей ЧССР, про те, щоб населення Східної Словаччини, головню же населення економічно малорозвинених областей, не жило постійно худобніше, як населення інших областей нашої батьківщини. Ліквідувати цю несправедливість — довготривалий процес. Але при добрій волі, коли федеральний та республіканські уряди будуть і в практичному житті здійснювати постанову XIII з'їзду (відносно до цього питання), то є надія, що на протязі 10—15 років цю проблематику можна буде вирішити. Для цього потрібно, щоб центральні органи планування не допустили в наступні роки поглиблення дотеперішньої різниці в життєвому і культурному рівні, особливо зростання різниці в грошових прибутках на душу населення. Далі, з допомогою інвестицій з боку держави досягли і на Східній Словаччині далеко швидших темпів росту промислової і сільськогосподарської продукції, ніж вони були дотепер.

Фото з окружної конференції РУРМ в Гумennomу.

Хочемо творити

СВОЄ ЖИТТЯ

Є національності в нашій країні. Є молоді національностей: угорська, польська, німецька і наша — українсько-руси́нська. Тому є в нас і Рада українсько-руси́нської молоді...

Проте, щоб Рада молоді не зістала на папері, щоб вона допомагала молоді і веда її, треба знати, що молодь хоче, куди молодь вести, на що у праці з молоддю спиратися...

Треба багато чого знати. А ми до сьогодні багато чого не знаємо. Часто не знаємо, хто ми, звідки ми, куди і за чим хочемо йти і т. д.

З тим треба якнайскоріше покінчити. Не знати цих речей старим людям — можна зрозуміти: Австро-Угорщина, неграмотність, відсталість. Проте не знати цих речей молодим людям — ганьба: Кожна молода людина ходить у школу, вчиться у школі принаймні дев'ять років. Отже, треба, нарешті, кожному з нас докопатись що й до чого.

* * *

Рада молоді вважає, що основною проблемою нашого населення є його економічна відсталість. Як і за першої республіки, і нині край під Бескидом — найбільшій край республіки: найнижчий заробіток, найнижчі пенсії, найнижчий товарооборот, найменше книг, телевізорів, автомобілів, найбільше хвороб, недокормлених дітей...

Отже, дотеперішні результати піднесення матеріального і культурного рівня краю і нашого населення — незадовільні, дотеперішні способи не ведуть до ліквідації відставання, навпаки: відставання краю від інших областей республіки збільшується.

Тому в нашому краї надалі існує масова еміграція населення, зокрема молодих людей, в інші краї республіки. Тому в нас кожна сім'я вже при народженні дитини знає, що вона змушена буде вигнати більшість своїх дітей з дому, бо край, в якому живемо, не дає достаток можливостей прожити, бо організація життя в нас не гарантує нам ні рівності, ні справедливості...

Внаслідок цього люди знають, що наша молодь мусить знати інші мови, іншу культуру, бо їй доведеться жити в іншому середовищі. В нас існує економічний тиск до зненаги своєї бесіди, культури, до її забування, до її ігнорації. Тому основним способом до виправлення всього того непорядкового, що з нами робиться, є вимога вирішити нарешті економічне відставання краю.

Шкільна ситсема в нас незадовільна. Системи школи для нашої національності — нема. Школа в нас не дає нашій молоді ні потрібних відомостей про минуле й сучасне життя нашого народу, ні достатніх принципів як організувати своє життя.

Тому молодіжна організація повинна тут наздогнати й надолужувати те, чого не дає школа. Рада молоді хоче всебічно готувати молодь до життя, розкривати перед нею минуле й сучасне нашого народу, готувати на боротьбу у житті, виховувати в ній риси людини борця, а не притакувача.

Молодь рухає сучасним світом. Від молодіжних заворушень трясеться світ. Молодь має своїх теоретиків, організаторів, вождів. Отже, і нашої молоді треба знати світ, світові молодіжні рухи, вчитись від нього, співпрацювати з ним. Таж через недовгий час і наша молодь стане у керма народного життя і змушена буде зустрітись з молоддю світу. Тому нам треба вивчати світові мови, їздити за кордон, вивчати нові думки, нові рухи молоді, співпрацювати з усією прогресивною молоддю світу, а в ній, перш за все, з українською молоддю.

Щоб молодь не страждалась у житті, вона повинна вже в молодості дістати належну освіту: свідомість національну, політичну, людську.

Теорія і практика у житті — не одно і те саме. Коли б людство жило теоріями, маніфестами і статутами, воно вже давно було б у раю. Але людство живе практикою. А практика — найчастіше — то спотворення теорії, зловжиття нею. Отже, молоді необхідно підготувати до того, щоб не було стільки розчарованих, знеохочених, зневірених, щоб не палили молоді життя...

Рада молоді думає про ці проблеми і хоче виховувати молоді всебічно, тверезо і раціонально.

. . .

Оскільки переважна більшість нашої молоді — це учні та студенти, Рада молоді хоче використати для праці з молоддю, перш за все, літні і зимові шкільні канікули.

Рада планує проводити щороку літні і зимові зустрічі молоді — дома й за кордоном, молодіжні табори, організувати літні та зимові спортивні змагання молоді, літні молодіжні школи.

Щороку хочемо організувати виставку найкращих малярських праць української молоді Чехословаччини, з фестивалю художнього слова, який дотепер організує Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих, хочемо зробити свято і справжню кузню патріотичного виховання молоді. Можливо, що й фестиваль-естрада, який від кількох років проходить на Спінші, вдасться наповнити справжнім молодечим запалом і патріотичним змістом.

Належно треба поставити справу видавання книг і преси для нашої молоді, для якої за 25 років від визволення, крім підручників, не видано всіма установами країни разом жодної книжки. Невідкладно треба видати короткий огляд історії та культури закарпатських русинів, книги з історії нашого молодіжного життя, але й книги про світовий рух молоді, про національне питання, економічні проблеми краю тощо.

Велику роль тут повинен зіграти й «Тон» — молодіжна газета, яка тільки що встала на власні ноги.

Зрозуміло, що всі ті невідкладні завдання не зможе виконати сама Рада молоді. Важ-

Д-р Юрій Бача,
голова ЦР УРМ

ливим чинником у праці з молоддю є активна й інтенсивна наша співпраця зі співкамі молоді Словаччини, зокрема з Піонерською організацією Словаччини.

Важливим й активним чинником і помічником в праці з молоддю буде, без сумніву, наш молодіжний художній колектив Весна, який за п'ять років свого існування доказав свою здібність і свою життєвість. Весна повинна стати нашою гордістю, доказом нашої активності, життєвості й цілеспрямованості нашої праці, здібностей нашої молоді.

. . .

Рада молоді починає... Рада працює, по суті, на добровільних працівниках-функціонерах й активістах. Рада буде постійно навчати й інструювати своїх помічників. Рада буде працювати з усією українсько-русиною молоддю (перш за все, із учнями та студентами), незалежно від того, чи вона організована в клубах або інших організаціях молоді.

Нам здається, що наперекір труднощам і перешкодам, які тут є, і ще, напевно, довго будуть, Раді молоді вдасться охопити значне число нашої молоді і дати їй багато корисного для життя — виховати з неї свідому, активну й горду молоді, борця за рівноправне й краще життя. Лише наші плани не сміють зістатися на папері. Ми повинні знайти десятки й сотні заангажованих активістів, тисячі вдячних хлопців і дівчат, які хочуть співати й відпочивати, вчитись і змагатись, сперечатись і боротись, які хочуть знати, хто вони і для чого вони; які хочуть творити своє життя.

Уперед

Двадцять чотири роки діяльності прямишівського УНТ не означає старіння воли, здатності, таланту, сценічної творчості та громадської і національної активності. Маю на увазі тих, які від зродження УНТ репрезентують нашу національну культуру, наше професійне мистецтво, але і ту переважну більшість членів УНТ, які прийшли в театр пізніше і перед ними роз'яснюється вся проблематика, вся складність театрального організму, творчих процесів, виникає перед ними новий зміст життя, зростає художнє акторське, режисерське, організаційне вдосконалення праці,

святкування 15-річчя театру вітати своїх глядачів у відремонтованому театральному приміщенні по Ярковій вулиці 47. Був це святковий день. Урочиста прем'єра драми Т. Г. Шевченка «Назар Стодола» була поставлена в співпраці з Піддукляньським українським народним ансамблем.

Період останніх 10 років (1960–70) знов приносить багато нового. На перше місце висувається питання творчості, майстерності, художніх влад і невдач, шукання і поривів драматургів, режисерів, акторів, сценаристів, тобто, проблеми художні і творчі. В ці роки виникає перша можливість для студій акторства і режисури в Київському державному театральному інституті ім. Карпенка-Карого, а саме на базі державних стипендій.

В другій половині 60-их років в УНТ помітна нестача чоловічих кадрів. На приймальні конкурси приходили абітурієн-

визначним Н юбілеєм

зростає їх зрілість (фаховість) і особиста відповідальність за свою творчість.

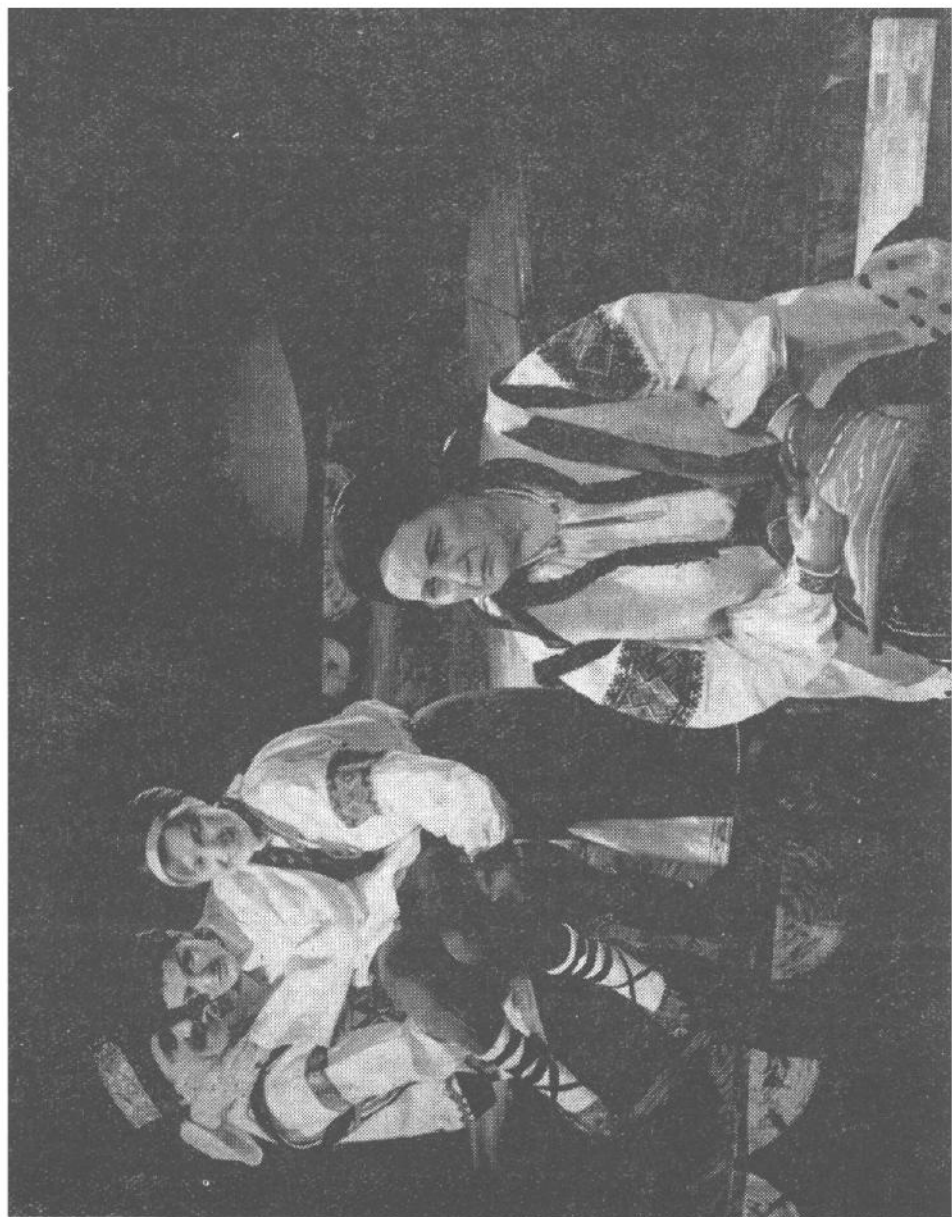
Про перші початки зродження прямишівського УНТ, про його перший творчий старт було вже багато написано в різних книгах, журналах і пресі.

Незважаючи на важкі умови зродження УНТ, автори згаданих праць оцінили його перші початки переважно позитивно. Ще складніші умови зустріли всіх нас в 50-ті роки, коли формувались художні колективи УНТ — драма, оперета, пізніше (від 1956 року) драма та Піддукляньський український народний ансамбль. Складність умов стимулювалась зростанням кадрів, організаційною і технічною стабілізацією, виникненням театральної студії (ОДК), приходом кваліфікованих кадрів. Однак все це відбувалось без власної сцени, без власного театального приміщення. Тільки в березні 1961 року вдалось дирекції УНТ з нагоди

ти, але і без матури, які не виявили належного таланту, здібностей для майбутнього формування акторських кадрів. Керівництво УНТ чекає наполегливе завдання — знайти нові таланти. Ми можемо вишукувати їх лише в народі. Живемо налівою, що тимчасова мода «перспективнішого існування» мине, що молоді люди — талановиті, прийдуть в театр. Віримо, що нам вдасться подолати труднощі з поповненням творчих кадрів. В 1967–68–69 роках прямишівський УНТ побував за границею Чехословаччини — в УРСР (на Закарпатті) та в Югославії, де він своїм драматичним

Йосиф
Фельбаба

Т

«Волчиха».

мистецтвом репрезентував культуру русинів-українців, що живуть на Східній Слобаччині. Були це дружні зустрічі з братами, з істрадиційними глядачами, які до певної міри популяризували художню працю УНТ за границями ЧССР, але водночас був це визначний творчий екзамєн наших акторів, режисерів, нашої драматургії та організаційної здібності. Ми щасливі, що наше перебування за границею між братами викликало вимогу шороку влаштуувати градаційні поїздки УНТ. Однак ми усвідомлюємо факт, що нашим головним обов'язком є приносити мистецтво в наші міста і села, до наших людей, які полюбили свій УНТ та які бажають, щоб УНТ став храмом мистецтва, культурною святинею свого народу.

До 1970 року УНТ показав своїм глядачам 155 прем'єр, 5000 вистав бачило понад одного мільйона глядачів вдома і за кордонами ЧССР, прибули даліші тисячі проїханих кілометрів та недоспаних ночей. Концепція нашої драматургії утримує рівновагу між суспільними потребами і кадровими можливостями УНТ. Успішною була співпраця УНТ і ПУНА при постановці музичної комедії Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» та драми «Вовчиха», яку О. Ананьєв написав на мотиви Ольги Кобилянської. В деяких випадках наша драматургія в творчій співпраці з режисерами приносила нашим глядачам багатогранні імпульси проблем, якими тяготіло суспільство (наприклад, «Марія Стюарт», «Одруження», «Біла хвороба»).

Покращає праця акторів УНТ. Творчий характер переважної більшості наших артистів мужіє, набирає крок до кульмінації. Праця режисерів не ставить собі самоціль — прем'єру або спектакль, і хоч це теж важливе. Здійснюється співпраця з молодими любителями театру, студентами, членами самодіяльних драматичних колективів, здійснюються студії в інших театральних колективах, запрошуємо режисерів з інших театрів, створюємо порівнювання, обговорення нових театральних напрямів. Відомо, що театр не переносить

стоячі води. Виникають потяги до оновлення традицій, але також до новаторства, до komponування нових власних моделей, стилю або глибоких лабораторних аналізів поезики.

Разом з режисерськими апологетами виразно розвивається наше художнє оформлення сцен (сценографія). Ця діяльність у УНТ за останні роки зробила успішні спроби стилізації декорацій, бутафорії та костюмів.

В немалій мірі можемо оцінити рецензування наших прем'єр. Передусім в тому, що після кожної прем'єри в нашій пресі, радіо, але також і в інших журналах, відведено багато місця праці УНТ. Ми радіємо, що в останньому часі рівень рецензій значно зріс. Рецензії ці вимогливі, ділові, іноді максималістичні. В багатьох випадках створюють належні контакти між УНТ і нашими глядачами в містах і селах, куди виїжджає наш театр. Можливо, в майбутньому не вистачить реагувати лише на прашівські прем'єри. Завданням рецензентів або редакторів буде проаналізувати події на поїздках. Наші вистави репризуються приблизно 25—30 разів, на різних місцях, з різною публікою, при різних сценічних умовах.

Ми переконані, що прашівський УНТ має добрі позиції серед наших глядачів. Вже 24 роки УНТ приносить своє театральне мистецтво до всіх куточків під Бескидами. Ми радіємо успіхам, не приховуємо недоліки, неуспіхи, неточності, неспроможність. Театр — це живий організм. Подібний людині... І театр має право хворіти, старіти і знов виздоровлюватись, і знов омолоджуватись. Ми хочемо, щоб УНТ ще більш, ніж дотепер став сердечною справою усіх нас та щоб 25 річниця його (в 1971 році) була святом культури і мистецтва всіх українців-русинів ЧССР.

Фото з прем'єр УНТ:

«Свято лемпінів»,

«Замети»,

«Сватання на Гончарівці».

Початки української видавничої справи на Східній Словаччині треба шукати ще в домюнхенській республіці, коли українці Східної Словаччини користались переважно виданнями із східної частини Українського Закарпаття. Йдеться, головне, про книжки, що виходили в Ужгороді. Тут час від часу різні освітні організації видавали й твори українських авторів Східної Словаччини (Микола Горняка, Степана Сабодо-Зореслава та ін.). Крім цього, деякі українські автори Східної Словаччини видавали свої твори на власні кошти посередництвом приватних пражських друкарень.

Після приєднання Підкарпатської Русі до хортівської Угорщини для видавання своїх книжок українцям Східної Словаччини залишалась тільки ця друга можливість.

Видавнича справа українців Східної Словаччини після другої світової війни пройшла у своєму розвитку досить довгим шляхом організації й реорганізації. В перші роки по війні літературу українською (спочатку російською) мовою видавали різні словацькі видавництва.

Твори української художньої літератури до 1948 року друкувались на сторінках тодішньої періодичної преси, пов'язаної з діяльністю Української народної ради Прагщини (далі — УНРП). Видавнича ініціатива належить культурно-освітньому відділу УНРП, який виник в 1947 р. й очолював його письменник В. Зоуляк. Активна участь у заснуванні видавництва УНРП належить письменнику Івану Мадиянському.

Першими книгами видавництва УНРП (на книжках було написано: «Видавня культурно-освітньої ради при УНРП») були збірки поезій «Белые облака» І. Мадиянського та «Слово гнаних і голодних» Ф. Лазорика. Два роки пізніше (у 1951 р.) у зв'язку з діяльністю Українського народного театру вийшла третя книжка українського письменника п'єса Є. Бісс «І настала весна».

Незважаючи на вихід цих книжок, слід сказати, що наше літературне життя й видавнича справа ще не були налагоджені. Адже протягом 1950 року не вийшла жодна публікація (в тому числі й художні твори), і перші літературні твори видавались в дусі попередніх традицій, коли культурно-освітня рада при УНРП не заключала з авторами договори й не виплачувала гонорарів, бо в неї не було грошей. І в такому разі автор був радий, що його твір «побачив світ», й не домагався гонорару. Єдиною нагородою авторів була та сердечність, з якою були зустрінуті книжки вдячною читацькою громадськістю.

Після закриття УНРП і виникнення Культурного союзу українських трудящих (далі — КСУТ) в 1952 році до складу останнього увійшло й згадуване видавництво УНРП. Видавництво КСУТ певний час працювало при допомозі екстерних редакторів під керівництвом В. Зоуляка, який став його завідувачим. У тематичному плані видавництва за 1952 р. не знаходимо жодного твору з белетрії чехословацького українського автора. Навпаки, в його план входять збірники пісень для освітніх потреб, переклади п'єс, перевидання української класики, «Короткі правила українського правопису» І. Панькевича та ін.

* При написанні статті автор користувався даними із роботи І. Мадиянського, в якій останній займається дослідженням української видавничої справи на Східній Словаччині.

української видавничої справи

Ю. КУНДРАТ

На формуванні дальшого профілю видавництва КСУТ мало істотний вплив виникнення Української філії Спілки словацьких письменників (14 вересня 1952 р.) та зосередження в неї творчих сил українських авторів. Між іншим, першим інтерним редактором видавництва КСУТ був поет А. Карабелеш, який приїхав сюди із Чехії. (Іншими постійними працівниками були: О. Ігнатюкський, Б. Соловкін та Ю. Сушко). Вже у наступному тематичному плані видавництва помітне місце зайняли члени-основоположники УФ ССП: Ф. Лазорик, В. Зозуляк, М. Шмайда та І. Мадинський. В наступні роки до них приєдналися: А. Карабелеш, Ю. Бороляч, Ф. Іванчов, М. Питель та І. Прокіпчак. Решту авторів у тематичному плані за 1953—55 рр. становили чеські й словацькі класики та сучасні письменники, перекладені на російську або українську мову, а також кілька перевидань наукової літератури з історії («Вибране» О. Павловича — 1955 р., «Вибрані твори» І. Сільва — 1959 р.).

У 1956 р. видавництво КСУТ увійшло у склад Словацького видавництва художньої літератури в Братиславі (нині це видавництво «Татран»), як його «Українська редакція в Пряшеві». Ця редакція працювала до 1959 р. за участі випадкових екстерних редакторів (М. Озарчук, П. Канчуга, М. Шмайда та інші). Інтерною працівницею залишалася Ю. Сушко, оскільки у 1958 р. Карабелеш вийшов із складу редакції. Тоді виходять твори «Селянська правда» А. Куска (1957), «Осяйна юність» С. Макари (1958), «Шумлять Бескиди» В. Гайного (1959), «Молоді голоси» (1956, 1958 рр.). В планах за 1956 — 1959 рр. значне число займають наукові твори: «А. І. Добрянський» С. Добоша, «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками» М. Мольнара та М. Муняка, «Поезія Закарпаття» О. Грабаря, «Розвиток української літератури в ЧСР» І. Волошука та «О. В. Духнович — педагог і освітній діяч» М. Ричалки. Варті уваги ще «Українські народні пісні Пряшівського краю», том I, у підготовці Ю. Костюка й «В горах Словаччини» І. Дорошенка й В. Мандрика.

В кінці 1959 р. ситуацією в Українській редакції СВХЛ цікавився глибше КК КПС. За його постановою із січня 1959 р. редакцію екстерно очолював І. Мадинський, а наприкінці 1960 р., відмовившись від посади директора УНТ, він був ухвалений керівним редактором Української редакції СВХЛ. Згодом центральними органами словацької книжкової культури було прийнято рішення зосередити книжкову культуру в найбільшому словацькому видавництві, яким є Словацьке педагогічне видавництво (далі — СПН) у Братиславі. Згідно з постановою 1 квітня 1960 р. у Пряшеві мав виникнути Філіяльний завод Братиславського словацького педагогічного видавництва, яке від 1945 р. вшлявало також і підручники для українських шкіл. До складу цього заводу, як друга редакція, повинна була увійти дотеперішня Українська редакція СВХЛ.

Окрема редакція українських підручників у складі СПВ у Братиславі виникла в січні 1952 р. Першим її керівним редактором був Й. Припутен, після нього цю посаду зайняв Ф. Відо, який 1 вересня 1958 р. перевів цю редакцію у Пряшів. Після переходу в Пряшів редакцію очолював А. Семанцо, який займає цю посаду до сьогодні. Щороку в цій редакції виходило 40 — 45 підручників.

Однак до утворення Філіяльного заводу української літератури при СПВ не дійшло, оскільки в систематизації не передбачалось нових, потрібних для такого заводу адміні-

страждалих працівників. Отже, нова формація дістала назву Відділ української літератури в Прашени.

Обидві редакції працюють спільно аж до сьогодні. Правда, в останні роки ситуація в окремих редакціях змінювалась. Так, наприклад, перехід українських шкіл на словацьку мову навчання у 1960 — 1963 рр. спричинився до скорочення кількості видаваних підручників, а відповідно до цього й зменшення працівників. Нині в редакції підручників працює тільки двоє редакторів (П. Мудрик, А. Джуган). У зв'язку із ситуацією, в наших школах змінилась і концепція роботи редакції підручників. Якщо раніше більшу половину видаваних книжок займали перекладні підручники, то зараз їх кількість обмежена на кілька. Головна робота редакції спрямована на створення оригінальних підручників із української, словацької та російської мов, літературних виховань для існуючих шкіл з українською мовою навчання, а також для шкіл, де дійшло до зміни навчальної мови, але в яких українська мова вивчається як предмет. Крім цього, редакція забезпечує залучення в перекладні підручники, наприклад, з історії або краєзнавства, регіональних моментів українського етносу в Чехословаччині.

І редакції художньої літератури довелося вирішувати певні проблеми свого розвитку, правда, не були проблеми іншого характеру, ніж в редакції підручників. Йдеться перш за все про брак художньо досконалих творів, який відчувається в роботі редакції ще й сьогодні, та збут видаваної продукції. В перші роки свого існування тематичні плани редакції базувались виключно на творах місцевих українських авторів, що в значній мірі гальмувало розвиток видавничої справи. Тому перед видавництвом постало завдання притягти до співпраці широке коло кваліфікованих українознавців, які працюють в Братиславі й Празі на українознавчій ділянці чехословацької культури.

Як відомо, занепад українського шкільництва на Східній Словаччині та асиміляційний процес українського населення у 1960 — 1963 рр., який вважався закономірним і прогресивним явищем, теж спричинився до занепаду видавничої діяльності. Адже українські автори, знеохочені такою національною політикою, не створювали нових вартостей, і видавництво певний час жидо з творів, написаних у попередні роки.

Шукаючи виходу із несприятливої ситуації на ділянці збуту, видавництво разом з Українською філією ССП заснували у 1964 р. Клуб приятелів української літератури «Дружба», який в першому році свого існування нараховував понад 700 передплатників. Редакція художньої літератури щороку видає по 10 — 12 книжок, які входять у клуб.

Тематичне спрямування видаваних книжок можна розподілити на такі групи: художня література (поезія й проза), наукова література (наукові збірники, монографії), народна творчість (казки, хрестоматія нар. творчості, оповідання), мемуарна література (спогади про народно-визвольну боротьбу).

Окремо треба зупинитись на науковій літературі й фольклорі, які в тематичному плані займають визначне місце. Із згаданої літератури у СПВ — відділі української літератури вийшли такі видання: «Літературний рух на Закарпатті середини XIX ст.» Ю. Бачі, «Тарас Шевченко у чехів та словаків» М. Мольнара, «Українські народні пісні Східної Словаччини» (том II) Ю. Цимбори, «Українські вишивки Східної Словаччини» П. Марковича, «Народ скаже, як зав'яже» Ю. Цигри та І. Легдана (1964), «Поети Закарпаття» О. Рудловчак та В. Микитася, «Українські народні казки Східної Словаччини» (том I) В. Гнатюка (упорядник М. Гиряк), «Словаки й українці» М. Мольнара (1965), «Розмова сторіч» І. Мацинського (1965), «Українські народні казки Східної Словаччини (том II) М. Гиряка (1966), «Шлях до волі» наукового колективу МУК у Свиднику (1966), «Словацько-українсько-польське прихордоння до XVIII ст.» О. Ставровського (1967), «З глибини віків» М. Мушинки (1967) та «Твори О. Духовича» (том II) М. Ричалки (1967) і «Твори О. Духовича» (том I) О. Рудловчак (1969).

Помітний слід зробило видавництво й у видаванні тих представників укр. модерної літератури, яких період культу особи прагнув викреслити не тільки з підручників, але й з пам'яті народу. Хоч і можливості тут невеличкі — дещо все ж таки зроблено. Знову повернуто до життя напівзабуті твори О. Олеся («Ніч на полоянні»), («Грицеві крашанки») Василя Гренджі-Донського. Вперше вийшла у перекладі цікава з історичного боку переробка повісті М. Вовчка «Маруся», зроблена французьким письменником Сталем. Нарешті видано вибране Б. І. Антоновича «Перстці молодості» (1966), яке викликало живий інтерес до цього майстра художнього слова, та вибране Д. Фальківського (1969). У 1966 р. було повернуто українській літературі Н. Королеву «Сонь тіні ту 1313 р.» Твором Б. Носака-Незабудова «Лаборець» (1966) видавництво звернулось до початків українського національного відродження за Карпатами й відкрило цікаву сторінку із словацько-українських культурних взаємин.

Окремою темою в тематичних планах видавництва є тема антифашистської боротьби. Після виходу «Партизанських ватр» Й. Мосоріяка (1963) і несподіваного відгуку, якого дісталось цій книзі з боку місцевого читача та учасників СНП, видавництво заохотило до дальших діячів антифашистської боротьби до написання спогадів. Так виникли книги «Від Речиці до Баянської Бистриці» А. Палмі (1965), «Озброєні ліси» Ю. Москвяча (1965), «Парашутистом в Карпатах» М. Сабаша (1966).

Окреме місце у видавничій практиці займали переклади із словацької та чеської літератури (було перекладено 27 книжок у 1959-67 рр.). Однак перекладацька практика не увінчалась успіхом. Тому видавництво, починаючи 1962 р., відмовилось від перекладів, залишаючи в планах тільки дитячу літературу та книжки, написані чеськими й словацькими авторами про українське життя на Східній Словаччині, як і п'єси (у формі скриптів) для гуртків художньої самодіяльності.

Починаючи 1965 роком керівництво Відділом української літератури зосередилось на формуванні оригінальної літератури українського населення Східної Словаччини. При безпосередній допомозі Української філії ССП редакції вдалось об'єднати представників молодшої генерації й спонукало їх до створення власних книжок. В результаті цього були видані колективні збірники письменників-початківців («Восьмеро» — 1963 р., «Пригорщі весни» — 1966, «Літа й зима» — 1969 рр.) та окремі твори нової літературної зміни (збірки поезій М. Дробняка, М. Немета, С. Гостиняка та ін.).

Пройшовши слідами української видавничої справи на Східній Словаччині, можна констатувати, що на цій ділянці було досягнуто значних успіхів. Ці успіхи могли бути ще більші, якби українській видавничій справі не довелося протягом свого розвитку пробиратись серпентинами, якими пробираться й сьогодні, поки книга дійде до читача.

Федір ЛАЗОРИК

АФОРИЗМИ

Коли вовк задряпнувся зубищами до овечки, то невдаха вівчар спромігся на вигук: — Я казав, що ви двоє будете жертися...

Фізичне існування — промінь потойбічного світу.

Часто хтось так звикне на власний сморід, що й чужого паху не запримітить.

Нехіль до життя — готовий скок у пазурі смерті.

ХТО ВІДГАДАЄ ?

МИКОЛА МУШИНКА

Ще не так давно під час довгих зимових вечорів хлопці й дівчата в наших підбескидських селах збирались на вечурки. Дівчата прями куділь, шили, вишивали, пороли пір'я, а хлопці їм «помагали», тобто різними способами розважали їх. Не треба й підкреслювати, що на вечурках співали пісні, оповідалися казки, виконувались різні гри. Одною з найчастіших розваг на вечурках було відгадування загадок.

Загадки (гадки, гаданки) — це стислі поетичні запитання, які в скритій формі зображують певний предмет чи явище посередництвом ледве вловимих подібностей. В побуті нашого населення загадки мали виняткове значення, тому що ними виховувалось в людях художнє чуття, і до певної міри поглиблювалось абстрактне сприймання світа. Тому люди, що вміли загадувати й відгадувати загадки, серед населення користались не меншою повагою, ніж ті, які вміли співати пісні чи оповідати казки.

Ще не так давно загадки були певною формою екзамена, який повинен був скласти кожний, хто хотів поступити в громаду парубків. Звичайно це робилось під час сільської гулянки. Приймаючи хлопця за парубка, голова парубської громади (старший парубок) загадував йому кілька загадок. Якщо відповідь кандидата задовольняла присутніх, його було прийнято, якщо ні — парубки не приймали його у свій колектив.

З аналогічною формою екзамену зустрічаємось і в численних наших казках. Звичайно героєві задають три загадки. Якщо він зуміє відгадати їх — його прагнення сповнюється, (як правило він дістає за дружину королівську дочку), якщо ні — його покарано смертю.

Загадки грають важливу роль і у весільному обряді. Ще сьогодні, коли молодий, бояри і свашки приїжджають на двір молодої, перед ними зачиняють двері, не пускаючи їх всередину. Людині, не обізнаній з місцевими звичаями, такий поступок міг би здаватись вершиною нечемності, але приїжджі тим не дуже журяться. Вони знають, що на заклик старости із хати вийде видавця і між заступником молодого й заступником молодої розгорнеться цікавий діалог, побудований, в першу чергу, на загадках. Видавця, як правило, загадує старостові кілька загадок, і лише після того, як староста відгадає їх — весільних гостей пускають в хату і віддають їм

ЗАГАДКИ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ПРЯШІВЩИНИ.

молоду. Сьогодні все це є лише грою, але в давнину це був серйозний скажен, який повинен був складати сам молодий. Щоб одержати наречену, він повинен був прилюдно показати свої здібності і тим довести, що він є повноцінним членом сільської громади. Інакше він не мав права на подружнє життя.

Сьогодні вечурки майже повністю вийшли з побуту нашого населення. Їх замінило кіно, телебачення, вечори в будинках культури тощо. Але загадки існують в наших селах і сьогодні. Кілька з них ми пропонуємо увазі наших читачів. Попробуйте відгадати:

1. Єдно око, а пілімй лъвіт вкидт.
2. Мету, мету, не вымету, несу, несу, не вынесу, як його час приде, само з хыжы піде.
3. До ліса іде — не зашелестит, до воды впаде — не плюсне, до хыжы зайде — дверями не шкряпне.
4. Няньо высокый, мама шырока, дівка быстра, сын гнівачый.
5. Што найсмачніше на світі?
6. Рычит віл на сто гір, на сто потоків.
7. Біла плахта цілий світ приккрыла.
8. Курить, курить, пипкы не ма, сяде, сяде — душы не ма.
9. Не ма руки, не ма ноги, а ворота запре.
10. Паненка Марія сызды потратила, слонко рано стало, сызды позберило.
11. За горами, за лісами злата брана стоїт.
12. Люде ня жличут і чекают, а як приду, та втікают.
13. Шухту-мухту, попід білу плахту.
14. Вліт в кожуху, а вымі — голый.
15. Якого дерева ест найвесе в лісі.
16. Солодке молоко в окованым горці.
17. Чореньке, маленьке, м'яса му са хоче.
18. До церкви не ходила, а спасена была.
19. Повный кошар увец, а не мають кади выйти.
20. Сидять пані в коморі, волосы ей на дворі.
21. Яка кура під земліом яйца нанесла?
22. Без рук, без ніг, а на вліт вылізе.
23. Волосы навёрху, а голова в землі.
24. Лежыт пані, сім сорочок на ні, хто і розболоче, тот гірко заплаче.
25. Квіты ангельскы, а лауры дьявольскы.
26. Стоїт паличка, на палиці кашличка, а в капличці тишціцъ вояків.
27. В поле іде — як дощечка, с поля іде — як бочечка.
28. Не молений, не крещеный, а богоносцом был.
29. Гребінь з собов носить, а нигді ся не чеше.
30. По землі ходит, а неба не видит.
31. Хто ши з бородом народил?
32. Шило — мотывило, попід небеса ся вило, по-німецькы швандрькало, по-нашому нич не знало.
33. Хто на собі хыжу носить?
34. По полю літає, до каждой діркы ніс пхає.
35. Звір ем, у воді жию, вліті вам і заспіваю, хосен роблю, а не шкоду, зато каміньом б'є ала дітина мене.
36. Рано ходит на штирьох, на обід на двох, а вечер на трьох ногах.
37. Стоят два колыкы, на колыках бочка, на бочці підпірка, на підпірці дыня, а на дыні трава.
38. Двадєт шумных, тридєт мудрых, шісдесят блазнів, а сто глухых.
39. Двои братя не за вельком гором, а видіти ша не можут.
40. Повный кошар білых овец, а меджі нима червеный баранецъ.
41. Мале, округле, на столі не лежало, а впыткых люди годовало.
42. Што газда на землю шмарит, пан до кыщені сховат.
43. Штири душы, п'ять голов, пальців сто.
44. Ціпами ня бьют, ножами ня ріжуть, а жыти без ня не можут.
45. У воді выросло, а воды ся боїт.
46. Хпала бочка з подочка, ніт такого беднаря, штобы ей побия.
47. Штирме братя під едном чапком стоят.

48. Червена коро́ва чо́рне те́ля лі́же.
49. Осно́ва со́сно́ва, а у́ток дро́тня́ний.
50. В лі́сі ро́сло, на по́лю ся па́сло, при́шло міджі ба́бы та ся т́рисло.
51. В лі́сі ся в́ро́дило, в лі́сі сме́рть по́жыло, а по сме́рті ду́шу і ті́ло но́сило.
52. По зе́млі лі́тат, а під ла́вком лі́гат.
53. Сто че́рвє́ньх ко́ней в є́дній ста́йні, а при́йде є́ден чо́рний та ви́шты́кы ви́копат.
54. Ду́дла, в ду́длі во́да, а на ду́длі ши́ба, а на ши́бі ка́пелью́шок, а на ка́пелью́шці ча́пка.
55. Бі́ле ті́ло, а ду́ша і́льня́на.
56. В ка́ждо́м ро́жці тро́шку, а на́стрє́дці на́йве́ще.
57. Ці́лий жы́вот і́де, а з мі́сця ся не́гне.
58. Ба́ба ко́ня пре́з х́воста купі́ла, при́шла до́му — з пра́дыва х́ві́ст зро́била.
59. Си́дит па́н на да́ху, ку́рит со́бі та́баку.
60. Лі́зе, лі́зе по зе́лізі, лі́рху на́йде, до не́й влі́зе.
61. І́де ко́гут по́під зе́млю, ко́сиці му́вонка.
62. Зу́бы ма́, а не́ ї́сть.
63. Ке́ды на́йве́ще ді́рок до не́ба?
64. Си́вуля-го́рбу́ля, ви́шты́кы ве́рхы по́зры́вала, при́шла до́мів — за́ры́чала.
65. По́ложим — мо́вчати́, ві́зьмє́ш — кри́чить.
66. Шти́рми бра́тя ся до́ганя́ють, а не́ мо́жуг ся до́гонити́.
67. Ле́тит па́шо́к по́під да́шок, не́ ма́ кры́льця, а́ні пе́рця, же́м ши́ за́ ним во́лоча́т че́рє́вця.
68. Та́кого ма́м ко́ня, що́ з-під се́бе гні́й ме́че.
69. Шти́рме во́яці до є́дно́го ві́дра стры́ляють.
70. Не́ зві́р, не́ ди́бол, а ко́пыта ма́є.
71. Сто бра́тів на ку́сы по́рі́зали і́ до є́дно́го ря́ду по́при́бивали́.
72. У́же, до́вге, криве́, а я́кбы ста́ло, до не́ба бы́ доста́ло.
73. Ні́г не́ ма́, а хо́дит.
74. Шо́то є́ то за́ обу́в: в о́гню пе́чена, на за́лі́зці кру́чена, а ні́гда́ ю́ не́ вы́зую́ть?
75. Лі́зе, лі́зе по зе́лізі, ду́шу не́ ма́, ду́шу ве́зе.
76. Бі́ле по́ле, му́дрий на́ ним оре́, а сі́є чо́рне на́сіння́.
77. Го́ворити́ не́ зна́, а лю́дей в́чит.
78. Я́вор гу́чит, ба́рая бе́чит, а ты́, ко́ню, ви́й!
79. На́сере́д се́ла за́били во́ла, а до ка́ждо́й хы́жы кы́шкы ся го́роча́т.
80. Шо́то по ш́в'я́тых в це́ркви?
81. Шо́то во́да не́ во́зьме?
82. Шо́то на ш́ві́ті на́йсоло́дше?
83. Ме́но ма́, ка́ждый го́ зна́, а ні́хто не́ ви́ді́л.
84. Бо́г на́м да́л, а са́м не́ ма́л.
85. З я́ком мо́тыком ви́шол Ада́м ко́пати по́ле?
86. Чи́ ви́диме́ по́па бе́з го́ло́вы?
87. Ке́льо го́роху до є́дно́го жы́дця во́йде?
88. Кі́лька ра́з во́робє́ль до ро́ка кро́чит?
89. Чо́м пе́с ко́сти гры́зе?
90. Чо́м во́рона до лі́са і́де?
91. Ке́льо ш́пи́ц тре́ба до до́брого ко́леса?
92. Ко́трый кі́нь ви́дит та́к на́перед, я́к на́зад?
93. Шо́то ста́рше: я́ре́ц ци́ овє́с?
94. І́шли го́сті по́під мо́сты до че́рве́ного па́на на го́стинку.
95. І́шол хло́п пре́з лі́с, на́щол я́к па́лец, зро́бив дві́ ко́рыта і́ ко́ре́ц, і́ші́ му́ а́остало́, я́к па́лец.
96. Хо́да хо́дит, ви́са ви́сит, хы́п хо́да ві́су за́ боро́ду.
97. Шти́рно́га зби́ла тро́йно́гу, при́шла дво́йно́га, би́ла шти́рно́гу, на́што зби́ла тро́йно́гу?
98. І́хала мо́хня́лька по́під по́рі́г, жы́віда́ла ш́я сви́сту́на, ци́ до́ма мо́рдун.
99. Пи́ли хло́пы, ба́бы і́ ді́вкы: хло́пы пла́тили по́ три ду́дки, ба́бы по́ два, ді́вкы по́ гра́йца́ру.
100. І́шол дзя́д з Ба́ниц, ю́с де́в'я́т па́лиць, на ка́ждій па́лиці́ по́ де́в'я́т су́чкі́а, на ка́ждім су́чці́ по́ де́в'я́т ці́дил, а в ка́ждім ці́дилі́ по́ де́в'я́т кі́ток, а під ка́ждо́м кі́ткою́ по́ де́в'я́т ко́тят.

Відгадки наведених загадок див. на стор. 153.

Дзвони...

Вони з холодної сталі, та все ж таки мають грійливий голос. Вони із сталі, з якої формується і зброя загибелі, та все ж таки вони не шкодять, але надихають.

Мають вони сталеві серця, але їх голос дуже ніжний і завжди мелодійний. Бо вони з благородної сталі, бо в їх сталеві серця вкладений ритм людських, грійливих сердець та хист людських рук і розуму.

Дзвони бушують...

З високої вежі архітектонічно рідкісних кафедральних храмів і скромних дерев'яних дахівниць звучить їх голос і на тому найзатурканішому селі. Одним дзвони повідомляють, що настав полуденок чи вечір, іншим спрямовують думки до неприродних справ, а в часі несприятливої погоди і небезпеки, їх голос попереджає.

Погляд до двору бушної Вірлової дзвоноливарні в Пряшеві по вулиці СРР 115. Будинок був реставрований в 1964—69 рр.

НАЛЕЖАТЬ ДО ЖИТТЯ

П. ЯВОР

Їх голос, ще й сьогодні, в часі перетехнізованого світу, створює немигучу складову частину людського життя. Він оголошує людям радість і жаль. Останній тоді, коли свічка людського життя погасне, коли кін-

чається одна життєва доля. Голос дзвонів і сьогодні випроваджує покійних на їх останньому шляху, у вічність. Коли над горами проженеться метелиця, коли блискавки схрещують темний обрій і корита невинних річок перетворюються у ричачі ріки, тут знов є голос дзвонів, який попереджає перед повинню. А коли над краєм, увечері або вночі, небо покриється червоним сльозом — голос дзвона знов піднімає людей проти дальшої стихії, вогня.

І на півночі Східної Словаччини, в краї під Карпатами, ми зустрінемось з дзвонами на кожному кроці. В селах, під синіми мурами гір, в стародавніх дерев'яних церковцях і мурованих храмах. До одних з найстаріших дзвонів належить готичний дзвін в церкві в Раківчику, який походить з 1477 року. В храмі святого Егіда в Бардієві є дальший з цих старих дзвонів. Він походить з 1486 року і його відляв майстер Ян Вагнер в Спиській Новій Весі. Дзвін має німецький напис і дату. Він є одним з кількох дзвонів з дзвоноливарних майстерень Спишу, дзвони яких дзвонять не лише на Східній Словаччині, але й на Липтові, в Польщі і Австрії. Славними були і пряшівські дзвоноливарні майстерні. В шістдесяті роки 17 сторіччя пряшівський староста, фармацевт і інспектор пряшівської гімназії Ян Вебер у своїй праці про ремесла в місті пише і про дзвоноливарників. В міщанському будинку по вулиці Словацької республіки Рад номер 115, де зараз розміщений Крайовий пам'ятковий центр, була майстерня для дзвонів славних Вірдівців. Ці дзвоноливарники 17 сторіччя — Георгій і Юрій Вірди, мають свої дзвони у великій кількості церков тодішнього періоду. На півночі Східнословачького краю їх дзвони дзвонять жителям Герт-

ника, де є дзвін Георгія Вірда, та в Шапинці, де є дзвін Стефана Вірда з 1645 року. В задньому тракті колишнього об'єкту вірдівської дзвоноливарні в Пряшеві є кам'яна стіна з карбованим написом «Георгій Вірд 1634».

Дальшим відомим майстром-дзвоноливарником в Пряшеві в 17 сторіччі був Матій Ульріх. Характеристичними ознаками його дзвонів є квіти і напис. Дзвоном з майстерні Матія Ульріха можуть, наприклад, похвалитись в Штефурові, Свиднику, Брусниці, Руському Крючові і Нижньому Вехлиху, де мають дзвони з 1675 року.

З періоду барокко і класицизму — у 18 сторіччі, знайдемо дзвони в Бехерові (1734), Прикрій (1756), Бодружалі (1759), Шандалі (1761) з рельєфом Діви Марії, Фіяні і Нижній Ольшаві (1764), Біловежі (1765), Поточках (1776), Нижньому Тварізьці (1777) роботи Іоанна Годобаї, Доброславі (1790) і Радомі (1798). Майже всі згадані дзвони походять з майстерень пряшівських дзвоноливарників.

В 19 сторіччі стають відомими дзвони пряшівських дзвоноливарників Ігнація Лехерера і Павла Шмідта, а аж на схилі наведеного сторіччя, дзвони Яна Смільняка з Бардієва і Ференца Егрі. З лехерерівсько-шмідтовської майстерні мають дзвони у Юрковій Волі (1802), Порубці (1805), Кучині (1823), Потоках (1839) і Шарбові (1848).

Про ці дзвони, про їх голос і зафарблення могли б вам того більше розповісти самітні дзвонники — прості селяни з-під Карпат, які щоденно приходять з ними до стосунку. З дзвонів ми згадали лише оті старші, і то не всі. Багатьох вже з них немає! В роки першої світової війни їх тодішні пани зняли і відвезли, щоб з них відлити гармати...

Ох, дзвони!..

Вони з холодної сталі, та все ж таки мають грійливий голос. Вони мають сталеві серця, але їх голос часто ніжний і мелодійний. У їх

сталеві серця вкладений ритм людських, грійливих сердець та хист людських рук і розуму.

Про це не слід ніколи забувати, коли учуємо їх голос!

● Ж А Р Т И ●

ПАРИ

Під час довгої і нудної мандрівки англієць та американець для розваги вирішують поборитися об заклад: хто розкаже найбільш невірогідну історію.

Починає американець:

— Жив колись у Нью-Йорку один джентльмен...

— Досить, — обірвав англієць. — Забирай свої десять доларів. Все одно я не вигадую більшої брехні.

ЗІРКА Є ЗІРКА

Одну прибулу до Англії знамениту американську кінозірку оточили журналісти.

— Скажіть, — запитав її один з тих журналістів, — чи правда, що ви дуже любите Шекспіра?

Артистка грайливо посміхнулася:

— Напишіть просто, що ми з ним добрі друзі!..

ЗВИЧКА

Американський турист звертається до портье в готелі:

— Мені потрібний спеціальний номер.

— А саме?

— Його стіни мають бути досить товсті, коли я хочу спати, і досить тонкі, коли хочу слухати.

ДОБРІ СЛОВА

До невеличкого ресторану заходить відвідувач. Покликавши офіціантку, каже:

— Цілую ручки.

— Добрий день, — байдуже відповідає вона, — чим може прислужитися?

Відвідувач:

— Люба панночко, будь ласка, прине-сїть мені порцію тюфтельок, чарку доброго вина, а від вас я хочу кілька приємних слів.

Дівчина скоро принесла замовлене.

Відвідувач, глянувши на неї з докором, зітхнув:

— Ви мене засмутили. Чому ви не хочете сказати мені хоча б кілька добрих слів?

Дівчина, нахилившись до відвідувача, пошепки сказала:

— Не їжте ці тюфтельки!

Были двоими братья. Єден был бара богатый, а другой был дуже худобный, дуже. Но та тот жыл по-богацькы, но а тот жыл по-худобному. Не мал коруночкы, ані гелсера, ані нічого. В біді, як міг, так шы трапил. Но але наедно прийшла зима. Прийшло і різдво. Повідат так:

— Слухай, жено, — якоськай то г нас такый уклад, што през різдвяны свята не ходят по селі, ані єден до другого, жебы не был полазником і так дальше, — мы грошы не маєме, шваблыкы мы сой купити не можеме. Я бы пішо до того брата свого, та уж не піду до чужого, лем до брата, бо брат ми ближний. Я буду од нього огня просил, жебы він ми дал до черепа даякого огня, і мы сой ту, під тым кафльом, — ту даколи были такы кафлі на пецу, дахто їх звал кобылком, дахто звал кафльом, но, горі тым шы курило, як х пецу горіло, — та й сой ту насыпеме під того і будеме прикладати так, жебы нам тот огонь не выгас, жебы мы то мали през цілы різдвяны свята.

А она повідат, жена:

— Добрі, мужу, добрі. Та возь дакий череп, а підеш.

— Но та, оле, ми дакий зожень, дагде найдь дакий.

Но она му найшла якиськай старый горчесько і дала му, і він пішо до брата. Но як прийшо до брата, обычайні, поздравил та й сой шіл, та й одразу такой не просил, бо то было дньом. До вечера было, може, дальше, я знам, година, дві. Ші шы не змерькало. Но але не гварил нич. Але тот богатый был звездавый, же чого він знал до нього прийти з тым горьцьом, та жвїдуєшы його так:

— Слухай ты, брате, што ты хочеш? Чого то ты з тым горьцьом прийшо до мене?

А тот худобный му так повідат:

— Слухай, брате, та до чужого-м не пішо, лем до брата, бо-сь ми брат. Знаеш, же я худобный чоловік. Ідут різдвяны свята, то шы якось по селі не ходит, бо повідают, же полазником бы был, і так дальше, но. Та я бы ты просил, жебы ты

такий добрый был, жебы ты ми дал до того горця огня, бо не маю за што швабликів купити. І сой буду дома тот огонь прикладад. Я сой го дам під кафель, і так, жебы ми тот огонь не выгас, жебы я мал цілы різдвяны свята свій огонь дома, жебы я нікады не ходил.

А тот богач на нього смотрит і повідат:

— Та ци ты, брате, того достойный, жебы я тобі дал огня перед таким праздником? Ніт, не дам.

Но тот, худак, што мал робити? Но та й жял горнець порожній до рук та й пішол сой домів з тым горцьом. І іде, задумуючиша, же што буде робил. Зима велика, огня у хыжі не буде мал. Но але нич. Прийшол домів, жена му повідат:

— Та приніс ес огня?

— Та ніт.

— Є, та чом?

— Та бо ми брат так повіл, же я не ем достойный того од нього, жебы він ми перед таким праздником дал огня, бо то великий праздник, урочистый.

— Та што будеме робити? Та померзнеме у хыжі, — баба так повідат, тота його жена.

— Та што будеме робити? — повідат він. — А, бабо, даяк то лем буде.

Прийшол вечур, уж шя зопило, треба їм іти спати. Та й хлоп пішол і сой ліг. Діточкы там мали даякы, полігали сой спати. А баба шя молила, гварила «Отче наш» коло облака. Облак был так долов валадом обернутый, што й хыжа так стояла. І стоїт коло облака і богу шя молит. Смотрит долов валадом, — виділа аж ниже валалу, бо такый смер был добрый, — ниже валалу, ниже того села горит красний огник, а хтось коло нього ходит, коло того огника. Та й она му повідат:

ПРО БІДНОГО І БАГАТОГО БРАТА

— Старый мій, старый, оле, ты встань, подь-ли ту.

А він повідат:

— Чого?

— Моле, на наш облак видно аж ниже нашего села. А, моть, ниже села хтось кладе красний огник. Моле, як му красно горит, і коло нього ходит. Вось-ли ты горнець, позберайша, облещя і ідь гу тому чоловікові, бо там якогось чоловіка коло тамтого огника видно, і ты будеш просил од нього огня. Може, бы ти дал.

І він пішол. Позбералша, жял сой тот горнець старый. Іде, іде, зыйшол там — там такый старенький чоловік сой тот огонь кладе, сой коло нього ходит, огник му горит. Він го, старый, поздравкал, тот худак, худобный.

— Што вы, чоловіче, хочете?

— Знаете, я барз бідный чоловік. Такый ем бідный, же през різдвяны свята тоты, што мы маме тепер, у нас якось не ходят по хыжах. До того часу та я сой се пішол до сушіды будь-де та й ем сой огня приніс, кедь ем не мал свого, но та й мы дома огня мали, а тепер різдвяны свята, та шя не ходит по селі. бо у нас так повідають, же кед піде, та буде полазником, же шя тому чоловіку вести не буде добрі, до котрого я прийду. Кад бы добрі было, та

нич. Але кед бы йому шя стало дашто таке недобре на його газдівстві, та бы сой повідал так: «Бодай бы го тото покарало і тото, такого-м нещасного полазника мал, з таким нещистьом был у мене на різдвяны свята, і так мені шя не веде, шкоду маю і так дальше.» Но але кед я не годен гу тому прийти, жебы я ту дагде огня зогнал, бо-м бара худобный. Был ем у брата, брат ми так повіл: «Я бы тобі, брате, дал огня, але перед таким праздником... Та ты достоен того, жебы я тобі дал огня? Я тобі не дам огня.» Но і што я мал робити? Я пішол домів та й повідам жені. Жена повідат, же што будеме робити? Я так роздумую, же оно лем даяк буде, бо так повідають, же панбіг се помагат чоловіку доброму, хто бога вірит. Но, прийшол час, мы пішли спати. Я уж сой ліг, і діточкы сой полігали, а жена коло облака шя богу молила і слотрила, і выслотрила тот огник, і того чоловіка, што ту пля того огня, і ня выправила ту гу вам. Я бы вас просил, жебы вы мені того огня дали до того черепка. Я бы тот огонь сой заніс домів, высыпал бы-м го сой під кафель, і мы бы сой тот огонь прикладали цілы різдвяны свята, жебы мы мали тот огник свій, жебы не ходили по селі за огньом.

А тот дотычний, што там был, повідат:

— Наберь сой того огня повный черепок. І прийдеш ты з ним домів, і ты на нього не прикладай нич, лем так зроб, як я ти буду повідал тепер. Слухай добрі. Шмариш, як прийдеш домів, до стайні штири і вышмариш на під, і вынесеш до сыпанце, шмариш дас жменю, а решта, што тобі остане, высып сой під кафель, і шя помоля, і не прикладай ты на нього.

Він прийшол, повідат жені:

— Жено, приніс ем. Добрий чо-

ловік был, дал ми. Но штось ми едно таке повідал, знач, што я не знам, ци то буде добрі.

— Но та як тобі повідал?

— Та ми повідал так, жебы-м так зробил: жебы-м одніс і до стайні, на під дас жменю і до сыпанце дас жменю, а тот звышок, што шя звышит, жебы-м сой высыпал під кафель на купочку, і жебы-м пішол спати, і ты; жебы сьме не прикладали, же то буде добрі і так.

— Йой, — она повідат, — хлопе, та на під огня насыпеш? Та згориме ту. Та сьме бідны такы, што біднішого не е. Іші нам тота хыжчина згорит. А як нам тота хыжчина згорит, што будеме робити?

А він так повідат:

— Знаш ты, жено, што? І так сьме худобны, і так сьме худобны. Та я сой так думам, же то планый чоловік не был, што был коло того огня. Но а нагодов, кебы тота хыжчина наша згоріла, слухай ту, та панбіг добрый, та він нам поможе. Я зроблю так, як ми было повідано.

І він жил, одніс: шмариш штири до стайні, добру жменю на під, до сыпанця добру жменю, а звышок сой насыпал під кафель на купочку. І шыткы пішли спати. Пішли спати, нарано повставают, такой скоро гу огню, жебы приложили. Йой, та бо огня не е, ані една іскра. Але яка купа была огня, і з попелом, зо шыткым, така купа злата.

— Йой, жено, смоть-ли!..

— Йой, — гварит, — лем тихо будь! Лем не повідай нікому. Мы того злато продаме, та тепер мы будеме мати грошы.

Но та добрі. Та будут мати грошы, бо злато продадут собі. Та уж будут богатшы, шя будут мати ліпше. Выйде газда до стайні — такы дві коровы мат у стайні і два коні, як чачка. Піде до сыпанця — зерна в сыпанці повно. Піде на під — і

пашы мат. І тоты коровы і коні мат з чим кормити. Но добрі. Але кед то різдво, а до ярі далеко. Але він того так годує, жебы ніхто о тім не знал, і нікому не повість, же він дашто мат. Нич чисто. Уж сой купил шваблыкы, уж мал за што, і сой жыє добрі. Але прийшла ярь. Люди уж коні запрагают, ідут орати, гноі возят на возох. Повідат бабі:

— Йой, бабо, знаш, і я бы запряг, но але як тоты коні запрячи. Люди будут повідати, же я хкрал. Буде велика зависть, буду мал біду з того.

Баба му повідат:

— Но та слухай, та так не може быти, жебы сьме коні лем фурт дома у стайні тримали, а жебы ніхто нігда не виділ. Та бог знає, же сьме не покрали нігде нікому нич, лем нам памбіг дал. Памбіг добре знат.

Добрі но. Хлоп бабу послушал. Порыхтувал сой віз і наметал сой гною на віз, позапрігал сой коні і тятат. Красны коні, выскакуючи му ідут, він сой з нима жене. Брат смотрит його, тот богач: «Йой, йой, йой, та то што шы творит? Та одкыле він, жобрак, такы два коні мат? Та што то шы стало?» Но та й нич. Тот выгял на землю гній, прийшол до двора, кладе. Богач такой коло нього.

— Брате, та одкыле ты такы коні жял?

— Та я не лем самы коні маю. І коровы у стайні.

— Але ідь!

— Но ідь, посмотри.

Іде богач, посмотрит — йой, якы красота дві коровы.

— І, — повідат, — пашы мам на поді, ест з чим кормити, і у сыпанці зерна мам, дость шіяти буде.

— Та одкыле, брате, оле, ми повідж.

— Слухай ту: ми памбіг дал.

— Но та як ти памбіг дал? Та,

оле, ми повідж, жебы і я знал.

— Но та так ми памбіг дал. Як ты ми огня не дал, но, бо-сь повід, же я не достоен, жебы ты ми перед таким праздником огня дал, я прийшол домів. Мы шы старали зо женом барз, же як будеме през швьята швьяткувати през огня у зимі, у морозі. Діти померзнут у хыжі. А ты не был такый милостивый а милосердний, жебы ты ми того огня дал. Та-сь ми не дал. Я пішол спати, діточки пішли спати, а жена як шы старала, же як швьята перебудеме, і богу шы молила коло облака. І смотрит — ниже села красно огник горит і коло нього хтоська ходит. І она повідат: «Хлопе, ставай, — повідат, — бо там ниже села хтось огонь кладе і хтоська коло нього ходит. Ідь-ли, ци він бы, такый, тот

чоловік, добрий не был, жебы він тобі того огня дал». Я пішов, і він ми того огня дал. Я так зробил.

Та й богач сой думат так: «О, та чекай! Та й я на другый рік піду. Я буду смотрил, ци тот огник горит, а як буде горіл, я сой возьму великий череп, але який найвекшый, та й я піду просити». Та й смотрит на сятый вечур — тот огонь горит. «Йой, — він сой думат, — та який найвекшый череп узяти, жебы як-найвече угля до нього гвошло». Та й сой жяд такый великий горчисько і іде, і іде, прийшов гу ньому і по-здравил го. Він го одздравил і по-відат му:

— Што ты бы, чолоніче, рад?

— Та я такый худобный, барз бідно жыю, не е сой за што купити ані шваблик. Я бы вас просил, жебы вы такы добры были, а дали ми того огня.

А він повідат:

— Чоловіче, та нашто тобі огня? Посмотриши назад — твои хыжа горит. Ты маеш огня дость.

Тот, знаєте, шмарил горнець і давай домів ратувати. І нич не вратувал. Шытко му згоріло.

І до гнеськай не має нічого!

Записав 4 лютого 1965 р. в с. Довгуна Свидницького округу М. Гиряк від І. Мотики, 61 роки.

Чи можна запрограмувати щастя?

Найбільша подружня канцелярія «Ал-ман» в Гамбургу переживає період кон'юнктури. За 1968 рік оборот цієї установи зріс на 100 % і досяг більше як 8 мільйонів доларів. Тридцять тисяч осіб, які гладають своїх партнерів, уклали з фірмою трьохрічний договір. Фірма шукає їм партнерів при допомозі успіхів науки. Про першу зустріч пари вирішує електронна машина. Вчені фірми вираховували, що особа у віці 18—24 років, тобто у віці, коли найчастіше одружуються — без допомоги машини — можуть зустріти найбільше 5—6 есентуальних партнерів, причому незавжди це патнери ідеальні. Той, хто користується службами канцелярії, має набагато більше шансів познайомитись з відповідними партнерами життя, тому що лічильна машина вибирає з-поміж 30 000 осіб таких партнерів, основні риси характеру яких співпадають з характером кандидата. Рахувальна машина осереджує у пам'яті дані на основі анкети, яка має 123 пункти. Вона запрограмована так, що кожному заінтересованому надає 90 пропозицій, упорядкованих в залежності від ступеня збігу рис характеру. Кожний учасник має право дістати дві індивідуальні пропозиції на тиждень, а це значить, що за три роки одержить біля 300 пропозицій. Цю фірму заснували в 1958 році. До

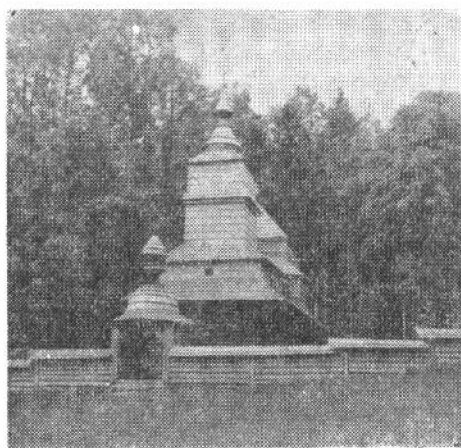
кандидатів на одруження, які хотять скористатися службами цієї подружньої канцелярії, ставляться суворі вимоги. Кожного із заінтересованих ґрунтовно вивчає один із 300 порадників фірми. Порадники чи центральна канцелярія в Гамбургу відмовлять приблизно 30 % заяв, завдяки чому фірма утримує добру славу. Крім того, вона не підтримує марних ілюзій в «безнадійних» випадках. Серед заінтересованих в службах цієї інституції є надзвичайно багато молодих людей. Так, наприклад, чоловіків гладає 7000 жінок у віці від 17 до 30 років. Колись поширена думка, що подружніми інсертиями канцеляріями користуються тільки старші люди, належить сьогодні минулому.

«Сучасні методи вибору партнерів, при яких використовуються лічильні машини, не мають нічого спільного з традиційною посередницькою службою минулих десятиріч», — говорить один з членів Вченої ради Інституту. Члени ради — це відомі професори, які відповідають за соціологічний аспект при виборі партнерів. «Наш інститут має велике значення в добі відчуження і самоти. Про це свідчать той факт, що більше як 70 процентів осіб, які в питаннях одруження покладаються на лічильну машину — це молоді люди, віком до 30 років.

КРАСА В ДЕРЕВІ

На фото: церкви в Ладомировій, Болдужалі і Миролі.

Глибокими є карпатські ліси, які поперетинані хідниками диких звірів. Погляди місцевих жителів щоденно упрямлялись і упрямляються до темних мурів верхів і лісів. Колись тут жилось дуже тяжко. Але були це гори, які прогодовували

місцевих жителів — русинів. Давали вони і найцінніший йому матеріал: дерево. Без нього не можна було жити, дерево було всім для життя людини. Воно супроводило його на протязі всього життя. Щойно прийшла дитина на світ, люди

Дерев'яна церквця в Брежанах.

почали колисати її в дерев'яній, народними орнаментами мальованій колісці. Без дерева не було вогню, ані теплоти. Людям дерево було потрібне для виробництва різних господарських інструментів, для будівництва хати і церкви, навіть і для труни, коли догоріла свічка їх життя...

Так, й не дивно, що люди з-під Карпат любили дерево і розуміли йому. З нього будували вони чудові церковці і хати. На Східній Словаччині їх збереглося кілька десятків, а з-за їх рідкості і краси, 27 з них Словацька Народна Рада зарахувала до національних культурних пам'яток.

Нищівна війна, яка перегналась через наш край в 1944 році, позначила і ці прекрасні пам'ятки наших предків. Тому негайно після того, як життя сконсолідувалось, було приступлено до їх відновлення і ремонту. Найширшого розмаху було зазначено в 1968 році, коли було відремонтовано десять дерев'яних церковець. Свого відновлення дочекались перлини народної архітектури — дерев'яна церковця в Гервартові, Бардіївського округу, Брежанах, Пряшівського округу, та головню церковці піддуклянської області. Для дальших генерацій була врятована церковця в Крайньому Чорному, Свидницького округу, яка походить з половини 18 сторіччя. Це будівля типу трьохпросторових сакральних східних будівель з зрубовою конструкцією, покритою гонтами. Її внутрішнє устаткування також походить з цього сторіччя. Увагу кожного відвідувача цієї церковці приверне різьблений іконостас та більшість ікон. Прекрасною є ікона Діви Марії з Ісусиком, ікона св. Ми-

коли з 17 сторіччя, ікона Христос-учитель з 17 сторіччя, мальований хрест для процесій. Тут є поліхромоване дерево з 18 сторіччя з образом Розп'ятого, а на другому боці з іконою Діви Марії. Врятовано і церковцю в Ладомировій, яка походить з 1742 року. Це зрубова будівля лемківського типу. І в цьому інтер'єрі знайдемо рідкісні ікони, намальовані темперою на дереві (походять з 17 і 18 сторіччя). В 1968 році було відремонтовано в Нижньому Орлику і дерев'яну дзвіницю в стилі барокко, яка походить з 18 сторіччя та яка має давін з 1657 року.

Поза Свидницький округ, крім вже згадуваної церковці в Гервартові і Брежанах, були врятовані церковці в Гунківцях, Ялинці (1763), Кожахах (з другої половини 18 сторіччя), Кривому (1826) і Троцанах (1739).

Дальші дерев'яні церковці були відремонтовані в минулому році. Вони будуть ремонтуватись і в майбутні роки. Гарні дерев'яні церковці є в Доброславі (1705), Грибові (1773), Корейвцях (1761), Миролі (1770), Потоках (1733), Шеметківцях (1752). Шеметківська церковця є лемківського типу і, крім гарного іконостасу (він вже відремонтований), є й 14 ікон з 17 і 18 сторіччя. Для врятування дерев'яних церковець в 1968 році з державних фондів було асигновано понад 800 тисяч крон. Дальші сотні тисяч плановані на 1969—1971 роки, коли здійсниться врятування всіх 27 обраних дерев'яних церковець.

Згадані історичні пам'ятки відвідують головню туристи з заграничних країн і вони є пихою українців-русинів східної Словаччини.

— ЙМ —

ТАТАРЧАНІ ПИРОГИ

ОПОВІДАННЯ

— Їж, Петрику, смачного тобі. У мене ще хліб у печі, треба доглянути. А тут і кисле молоко, як захочеш...

І вийшла. Така рухлива, якою була його покійна Олена. Нодарма — сестри. Лише Марька на два роки молодша.

Рука з ложкою тремтить, спогади навіяли сльози в очі. А чи не помітила їх Марька? Чи не того вийшла у кухню, щоб не заважати його думкам? Чутливою була вона завжди. Пам'ятає він, сталося це пару днів до свадьби. Його Оленка — царство їй небесне — нагнівалась на нього за якусь дрібничку, затялась і не буде з ним говорити, поки він не попросить пробачення. А він — легінь — чого йому дівчині кланятись?! Не хочеш? І я не хочу! А тут вже до шлюбу треба готуватись. Не бути Марьки, хтозна-кого винили б вони у нерозумі. — Не раз ти пробачив їй, Петре, то й вона тобі раз може, лише скажи слово! — просила його тоді Марька. І він пішов до Олени, сказав оте слово, було весілля, а потім вже не сварились. Взагалі він не сварливий, скупий на слово. Йому лише роботу давай. А тоді роботи дома не було. Лише діти. Петрик випровадив тата на поріг хати, а Оленка оголосила хату першим плачем тоді, коли він вже кидав вугілля у ненаситну червону пащу пароплава на бурхливих хвилях Атлантичного океану. Кризавими мозолями сплатив він безплатну «шифкарту» через море...

Вогняна паща чекала його і за морем. Довгими були години від початку до кінця тяжкої зміни, а ще довгими на «квартилі». Дванадцять їх чергувало на шістьох твердих постелях в єдиній кімнаті обшарпаного «хаусу». Шестеро на роботі, шестеро сплять. Лише печі не сплять, поїдають вугілля і силу людей. Ще трохи вареного поїсти давала їм старенька вдова, днюючи і ночуючи у темній кухні. Її чоловік забагато сили віддав мартенівській печі. З її обіймів принесли Франчесці лише холодне тіло. Марко разом з вугіллям віддав і тепло власного тіла...

Яка насолода дивитись у миску з пирогами, поглинати їх аромату, відчувати на язик з нічим незрівнянний смак! Ні, Петро не з тих, кому погляд на повну миску затямарює інші думки! Він завжди їв, бо без цього не можна жити, не можна працювати, а без праці ніхто йому нічого не давав. Але татарчані пироги у довгі мандрівні роки його життя означали для нього більше ніж страву. Сіцилієць Маріо співав про свою Етну, поляк Юзек мріяв знов побачити краківський Вавел, голландець Поль на вікні сльозами поливав привезені тюльпани, а Петрові завжди виринали перед очима татарчані пироги. Ні, він не голодував. Оці пироги навівали приємні спогади про тепло рідного дому, про сім'ю, рідний край, викликали приємне почуття, уяву батьківщини без патетичних слів. А Франческа навіть не

Людвіг ГАЛУШКА

знала, як вони повинні виглядати. І ніяк не могла довідатись від Петра, як їх треба готувати. До того ще й татарку за морем не сіють...

Годував Петро великі печі, в яких варили залізо, посилав конверти з доларами і мрією знов їсти татарчані пироги, доки не обірвалась тоненька нитка писаного слова між ним і рідним домом. Війна... Вона десь там близько коло його рідних, його Олени, дітей. У снах і похмурих роздумах він бачив страшні потоки вогню, ніби розірвалось гірло розпаленої печі, багатьох печей, коли все навколо горить, падає, а люди задихаються, сліплять, падають і гинуть у страшному полум'ї. Він знав, пустими руками марно ставати проти такої невгамовної дикої сили. Важка робота дістала новий смисл: і його залізо може зберегти рідних від загибелі, прискорити хвилинку, коли він знов сяде коло стола з жінкою, сином і донькою, а на білому обрусі буде знов миска з татарчаними пирогами... Менше відпочивати, менше мучитися страшною фантазією, більше працювати! Там, дома, чекають вже не долари, за якими він пішов від них так далеко, але допомогу, яка б могла врятувати від страшного звіра саме життя... Чи досить для цього лише роботи, хоч у продовжених змінах, обливаючись соленим потом?

І він знов на хвилях океану. Все військове спорядження спаковане акуратно. За ним короткі курси танкіста, значок водія. Мозолисті руки готові нести сталевого велетня, у якому, може, і частка ним виплавленого металу. Скоріше би погнати його проти ворога, розтрощити все, що грозить смертю його рідним. Чи було страшно йому? Він, доброволець, боявся лише того, щоб не наманулась фашистська підводна лодка. Загинуті без бою він не хотів. В бою — це щось інше. Таж у довгі роки тяжкої роботи грізні велетні постійно грозили страшною смертю і він привик до небезпеки, до впевнених розрахованих рухів, до холодного обмірковування і швидкого рішення всяких ситуацій. Все це давало впевненість, віру, що він зможе зробити щось корисне в боях проти грізного ворога.

Нарешті пароплав причалив біля берегів сонячної Італії. І зразу перший бій. На них наскочили чорнохрестасті «пантери». Перші мертві друзі, перші бойові успіхи. Його «щірмен» відспівав панахиду трьом фашистським сталевим звірам. Перша нагорода, завойована за безстрашність. Командир говорив про славу. А він рвався у бій не з-за слави. Його тягло додому. А зараз без бою додому він не міг добратися. Тому він так люто наскакував серед перших на ненависного противника, не давав йому опам'ятатися, а бойові друзі — стрільці розстрілювали його майже впритул.

Не було часу захоплюватись чарівною природою. Для водія танка все

це було лише тереном, милим — коли помагав маневрувати, ховатись перед ворогом, наближатись безпечніше до нього і перемагати його. Так вдалось з боями пройти майже цілу Італію. Вже височили перед очима стрімкі Альпи, коли затьмарилось у голові і він опам'ятався аж у лікаря. На дорозі додому була міна...

Безпомічним лежав він на постелі. Найгірше вже минуло, говорили лікарі. Він чудом вижив. Та що з такого життя? Буде жебраком? Ходити зможе? А працювати? Лікарі заспокоювали, наказували вірити. Та найстрашніше було повернення назад за море. Він знов далеко від рідних і нічим не може допомогти їм. Самому потрібна допомога, хоч лікарі не можуть надивуватись, як скоро організм заліковує рани. Ноги служать добре, кості зрослися, спалені місця покрились новою шкірою, він знов добре чує, може сам брати ложку в руку. Скоро його пустять додому. Додому? Там ще війна! Досить було відпочинку, треба працювати...

Нарешті в Європі зтихла жажлива буря, пошта приймає листи, але відповіді не дає. Нестерпне чекання... Газети приносять інформації, фотографії. Але що вибрати для себе з цього загального, про яке говориться в газетах. Таж він бачив не одне спалене село, розбиті міста, мертвих жінок і дітей. Як там у рідному селі? Чим скоріше додому, подивитися власними очима на все. А тоді пошта принесла довгоочікуваного листа. Дитяча рука писала його. — Татку, маємо вже лише бабусю і тебе... все згоріло... все знищено... — Руки тремтять, очі не бачать через сльози, але воно там так написано. Пише мала Оленка, яку він навіть ще й не бачив. Треба нове гніздонько його пташенят-сиротам, одягти їх, дати на хліб... Хай обливається потом обличчя, хай болять недоліковані рани, для них все це можна перетерпіти...

Пирогі вже похолоділи, масло стало густим, але потік споминів не зупиняється.

Серце тягло додому, але розум велів залишитись. Так він може більше допомогти. Лише працювати, ще далі працювати і посилати долари. Оленка вийшла заміж, Петрик перед свадьбою... Хай їм щастить, а він не буде жаліти себе, доки сил вистачає. Хай придивляється майстер, він ще все знає перемогти втому, його рухи впевнені, він ще не поступиться перед молодими, ще ні. Доки його не винесли... Та нічого, це бувало і з молодшими. Трохи перепочине, а потім буде знов на своїм місці...

Але вийшло інакше. Чого міг знати лікар про бідне село під Карпатами, про тих, які чекають від татка долари, багато доларів, щоб не жити з бідною під одною стріхою? Лише близькість повернення додому дала сил жити й далі. «Готуйте татарчані пироги, скоро буду з вами!» — не забув нагадати в листах Оленці та Петрикові. Дещо спакував, дещо продав, інше подарував сусідам, попрощався зі всіма і перелетів понад океан. Не було в нього терпіння на повільне плавання. Геть додому, чим скоріше понад велику воду, щоб її ані не бачити, бо дуже довго відділяла вона його від рідних. Гріло лише почуття, що не пройшло марно стільки років життя. Оленка добре забезпечена, живе у великому місті, з чоловіком добре розуміються, у цьому і частка його праці, доларів, які діставав за неї та посилав через море. І Петрикові живеться незле. Купив собі квартиру, має автомашину, хатку в горах... Шкода, що життя його Олі обірвалось на підступній міні. Її не захищав панцир... Зажили б вони зараз! І додому

посидав, та ще має з собою гарну пачку доларів. Автомашина, хоч і нова, теж не з найгірших.

Першою була зупинка у Оленки. А не встиг він познайомитись з зятєм, як прибув туди і Петрик з жінкою та синком. Які щасливі були ці перші хвилини довгоочікуваної зустрічі! Трохи мерзло, що на столі не з'явилась прошена у листі миска з татарчаними пирогами, але давно не коштована сливовиця розвіяла засмучення. Лише перед сном він пригадав, на що найбільше тішився дома. Молоді презирнулися і засміялися. Мабуть, їм здавалось, що це примхи людини, яка трохи не дорахувала силу сливовиці.

Та вранці довелось зажити гірше. Привиклий скоро вставати, він прокинувся на голоси з кухні. Там дійшло до суперечки. І син, і донька, і зять та невіста доказували одне одному, кому дісталось більше доларів, кого він скривджував і тепер мусить викупувати їх любов до нього. А найбільше було, коли маленький онук з недитячим виразом в очах прибіг до нього і гнівно домагався відповіді, чи цю автомашину він привіз йому, або теті Олені. Так, значить, він вже списаний. Не з татарчаними пирогами, але з руками, які готові лише приймати, брати, так чекали його власні діти! Він жив лише для них, а вони чекали не його, але долари, автомашину... Геть звідси, чим скоріше геть з цієї пишної квартири, де подушки тиснуть, стеля придавлює, де готові підозрівати у несправедливості власного батька, при живому ділити його власність.

Зібрався в рідне село, на могилу жінки. А діти не знали пояснити, в котрому місці похована їх мати... Син запрошував наперед до себе, та не міг затримати його.

Марька не впізнала його, та потім зраділа, не знала місця йому знайти, а коли він сказав, що хоче насамперед побувати на могилі Оленки, повела його на цвинтар до старанно утримуваного горбочка з дерев'яним хрестом. Внукові Василькові наказала чекати вуйка перед цвинтарем, а сама пішла готувати обід для гостей.

Тяжкі це були хвилини під шумливою берізкою. Сам... І чого ти, Оленко, не зуміла зберегти себе?! Ти загинула, діти відчужились, а тепер виходить, що марно пропало життя, що тяжко заробленими доларами він сіяв ворожнечу між власними дітьми, годував ненаситність, зажерливість, з рідного батька перетворився на постачальника тузексовими бонами, незаробленим правом на добробут. Як жити далі?

Поволі відходив він від могили жінки. Василько чекав біля старої верби, піднявся і подавав йому свіжовирізану сопілочку. — Це я вам зробив, вуйку! — зашепотів Василько, ніби хотів якось розважити незнайомого вуйка. А він сів у кишеню, вибрав долар і, за звичкою, хотів заплатити за те, що йому дають. Хлопчина скрив руки за хребет, почервонів і відмовився взяти гроші. — Це я вам лише так, щоб вам зробити радість, не за гроші... — прошепотів, виправдовуючись, і повів до бабусі...

І Петрові стало боляче, що це не його онук, що він за ніякі долари не може купити собі таку сердечність власних дітей, яку без платіння готовий роздавати Василько, його бабуся, яка серцем відчула, чим може зробити йому найбільшу радість.

Тут, над мискою з татарчаними пирогами, він почував себе справді дома. Але ніяк не міг позбутися думки, що таке почуття викликали не лише оті татарчані пироги...

Пошуки

ФЕДІР ЛАЗОРИК

ПО ДВОХ БОКАХ ПОТІЧКА

Стічна садова й загородня вода вирида в березі за нашою хатою неглибоку яругу. Під тінисту пахучу хабзину над яругою викидували наші всякий домашній непотріб — пляшки, шклянки, горщики, посуд, правда, все вже пошкоджене, розбите. Для мене ота купа габурдя, переважно скляничиння, була місцем зацікавлення, як Каліфорнійські золоті жили для золотокopa. Прикладу я до ока блакитне скельце, і яке диво: все навколо стало приваблишим, зміненим, наче білітній краєвид украсив синюватий сніг. Від фіолетового скелка світ наче посумнів, сад і небо померкли. Все ожило під скельцем яснозеленим. Жовта барва скляної черепини навітть у похмуру погоду природу прояснила. Червона — світ запалила. Так, мабуть, виглядала біблійна Содома і Гоморра, коли з неї втікав Лот з сім'єю. На сонці за хатою ставало жарко. Спека заганяла в прохолоду: під нашим берегом затишний садовий видолинок з затіненим потічком. Сплелися над ним клейкі черешні, розсохаті верби, лапасті липи, свічкасті каштани та кучеряві вільхи. Під їх заслоною світло жовтіє, виглядаючи сонця, зарошене буйне латаття. Зірчасто виблискують

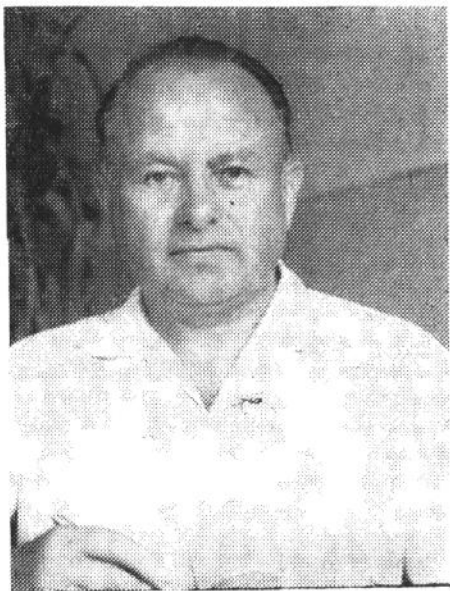
розмаїті дрібонькі квіточки, білопелюсткові, золотисті. Сонечком посередині мріють ніжноблакитні незабуди. В прозорій водичці затишного баюрика прострілюють спокій жваві дрібонькі рибчата. Раптом, наче на чийсь команду, рухливо гуртуються, нетерпляче чогось вичікують, і нагло плит! — немов в атаку: змахнули стрільчастими хвостиками й погналися за мушкою, що впала на поверхню. Одна з рибок нею посмакувала, решта злісно розбіглися. Вже й нишпорять дотиками гострокінчастих голівок край трав'янистого ритвиння, зриваються в намул, з чого знімаються клубасті сколоти. В сонцем прозолочуваному тіністому березі над потічком гребуть курки. Гребне курка пазурками, настромить на щось боком очко, загоргонить хрипло, і раптом дзьоб! з дзьоба звивається посиніла глиста. Часом підбігає інша курка, схватне шматок першій, і задоволено репетуючи, втіки з вкраденим до лопущія! Он де позад банькастих висунених рижків спроквола сунеться закручена хатинка. Я по ній хвать, та на тобі! — болісно заскавулив я, бо лікоть обжалаила сторожка кропива. Трімт-ка сиваста пташка Плиска на мохнастому камені підстрибнула, і регочеться з мене, аж хвостиком тремтить. Я розлючено швирув по

романтичного

СПОГАДИ З ДИТИНСТВА

Плищі брилкою, вода сплеснула, але пташка змахнула в поблизьке халля. На лікті напучнявіли біляві пухирі. Я послинив їх, і вибіг наверх берега по другому боці потічка.

На Поряндиковому обійсті опустіло, тихо. Літо, домашні в полі. Хата сонно дрімає в пополудневій спеці. Я підійшов на ганок. Потис найближчу клямку — двері скрипили. З комірчини дихнуло задушливий сопух. За дверима мене поймав тріткий острах. Я несміливо розглянувся по комірчині. Об стіни сперті навалені чимось міхи. Повні гарабурдя дощані скриньки. На гвіздках по стінах завішені заржавілі коси, серпи, мотки дроту. В опавутиненому задньому віконці тріпочуть і плаксиво дзижчать зловлені в павучі сіті мухи. Внизу на рамі повно наспадуваних і засохлих розмаїтих комах, ос та нічних метеликів. В старій сивастій паперовій коробці наскидане іржаве гвізда, шрубки, кілки, кліпці, молоток, а зверху, — в мене зяєсні очі, — квітасто розмальована, зсередини мов взолочена, консерва. Я хап! — і втіки... Двері лишилися на розтіж. Сад, берег, потічок, і вже в нашому березі та саду поблискую п'ятами, вже за хатою, і вже з тьмяній взад хати дощаній пелевні стукоче в мене

4 липня 1969 року несподівано помер поет і письменник, редактор і громадсько-культурний діяч Федір Лазорик. Раптова смерть застигла його на 56 році життя, в розквіті творчих сил на квіті нашої культури і літератури. Федір Лазорик народився 1 квітня 1913 року в селі Бехерові на Бардівщині. Закінчивши учительську семінарію в Пряшні, він працював в народних школах Закарпаття і Пряшівщини. За весь післявоєнний період Федір Лазорик неперемінно працював в редакціях журналів і газет «Пряшевщина», «Дзвіночок-Колокольчик», «Дукля», «Нове життя» і «Дружно вперед». Він був вірним сином свого народу і всю енергію свого плідного життя віддав йому.

наполохане серце. Я полюбувався ружами на консерві, чогось назвав її «гамерицька», і задоволено заховав її до одного з двох наповнених паперових мішків від муки, які я обережно заховував від непокликаного ока наших домашніх в сухому буроковому листі, що для стайняного стелива під корови. Чим наповнені оті таємничі мішки? — Там мої назбирані дорогоцінніщі: різнобарвні скелка, які урізноманітнюють в мене погляд часом на посірілий світ в ті перші роки світ, іржаві патрони, з мрією, що раз вдасться винохтити мені десь з-за комина на печі шкатулку з сірниками, і розпочати справжню нову війну на вогнищі за нашою хатою. Ото буде стрілянина, — бевх! бевх!.. Були ще в мішках підкови, підківки, осколки з шрапнелів й порожні патронташі. Як видно, переважно матеріал відповідний моему войовничому дитячому настроєві. Майже щодня наслуховуюся я від наших розповідей про десь ще не закінчену війну. Але до мого запалення нового домашнього воєнного страхіття слава богу не дійшло, бо коли я одного разу позав'язував верхки мішків мотузками, і погойдував ними мов піп кадилом, мама несподівано шелеснула взад мене по сухому стеливі, і хапс за мої кадила! — висипала все посеред хати на сміх домашнім і гостям, що походилися в нас на неділяшне пополуднєве посиджіння. Звідти опинилися мої трофеї під хабзою на череп'ю. Така вже доля всякого зайвого капіталу...

НА ЖАБИ!

Яка то була зваба — робити обляви на жаби!

Жили собі жаби своїм раєм в мляці

на цегольні спокійно і мирно. Закохані в себе, весняними вечорами кумкали на місяць і на зорі, славили солодкість кохання, навіть вдень ліпилися одна на одну. А це привело їх до нещастя. Отакі наліплені жаби зацікавили мене та сусідського Ілька Кундратового. Одного разу ми баць! палицями по жаб'ячих спинах. Жаби скапали в мутній мляці, та ми обрушилися на жаб'ячі пацюрки — на перлисте жабуриння. Пляс! пляс! палицями по жабурині, а потім давай його викидати на глинище. Запалав жаб'ячий рай! Ми з Ільком претворилися на справжнє для жаб постраховище. Як тільки жаби заглянули наші полотняні привиди з палицями в руках, блиснули жовтими черевцями до намулу, скаламутили млаку. Даремно ми плескали по поверхні, жаб не виполошиш. Я підняв полу сорочки, Ілько підкотив когавчата і ми, спираючись на палиці, полізли в млаку, як Петро за Христом посеред моря. Занишпорили по клейкому грузкому баговинні босими ногами. Менше вперті жаб'ячі екземпляри спливали сполохано на поверхню млаки. Ми повикидували їх на травник, і знов давай їх періщити та голомшити палицями. Жаби пискливо розскакалися, сикли жаб'ячою рідиною і позаливали нам очі. Жаб'ячий самозахист на напасників подіяв: в лекоті в нас засльозилися очі, ми кинули палиці, і стали витирати очі п'ястуками. Ділу не змогли. Сліпкаючи ми попрямували до неподалекої Дупеївої кринички в саду, повмивали наші покарані очі. В жадобі помсти Ілько вихопив з млаки стару кволу жабу, і немилосердно розіп'яв її на січешних вортах.

Природа легковажно щедра — на муки, і на радість...

Чтверо здорових хлопів нашвидкоруч зразу пообіди ділово засіли. Тоді, коли для рядового жителя «Єднота» зовсім ще закрита. Воно, власне, й розумніше виходить зустрінутись друзям в затишку, щоб не бути терниною в оці недоброзичливців. А що така практика не зовсім по смаку завідуючій «Єдноті» Юлці — це дурниця. Хай би лише спробувала голосу підняти проти артільного начальства! Артільний голова, інакше — мудра голова, любить справедливість і з тоншою критикою змиритись, але, не дай боже, хоч кінчиком чобота ступити на його рішення.

— Правду повісти, хлопці, — розщедрився голова, коли сівши третю «рунду», що замовив рахівник, — я вас дуже всіх просто люблю...

Агроном ситно їкнув, поклав лопасту руку на плече голови, що навпроти сидів, й почав реваншуватись:

— На мою душу, і ми вас, товаришу голова! Дуже вас поважаємо як чоловіка з не хоч якою головою на плечах і з бистрим оком.

— Та чого ти, Петре, мені викаєш? — вітерець задоволення погладив рудорозпалене обличчя голови.

— Яюсь незручно, — скривив рота агроном, — «тикати» представництву. Але коли така воля — вип'ємо перту. Юлко, — гукнув він завідувачу, яка, спершись на прилавок, нігті обгризала. — Іще раз те саме! І з пивом!

Гучне цмокання оживило задимлене приміщення крамниці. Всі четверо друзів з цього моменту стали взаємно величати себе на «ти».

— Отож я не доповів, — вів далі агроном, намочивши рукав у розлиті по столі пиво, — голова у нас — хлоп на своєму місці!

Голова випрямив шию й гмкнув.

— Днесь нам вже не треба чекати з округу, — далі мовив агроном, — аби дали наказ, коли сіяти овес, сіно косити чи бандурки копати. Всі ці агростроки — в малому пальці в нашого розумного голови. Но ні, хлопці?

— Та коби лиш те, — когутячим голосом присипав ягодолиций зоотехнік в зеленому капелюшку з пером з сойки за ним. — Ми трохи

Федір Іванчов

Чоловік без ганчу

ГУМОРЕСКА

собі й родичі з товаришем головою. Правда, стричанику?

— Угму... — муркнув голова.

— То правда, що стричаник — од природи розумний газда. Але ще ота чесність у нього... Пам'ятаєте, як ото недавно наш голова чистив голови всім трактористам. Не задармо, правда. Один із них ланцюжок загубив на полі. А наш голова сам його найшов. Взяв, приніс додому, не до свого дому, а до артільного двору. Та і взяв потім милих трактористів у зубчасте колесо. Зовсім правильно: бо з такого якраз і починається розтринькування спільного маєтку.

Голова погніздився на місці, вже й вказівний палець підвів і хотів було Юлку закликати, але нетерплячий рахівник перебив його.

— Так може вести себе, — поклюючи довгим носом, почав, схожий на мокру нитку, рахівник, — лише обдарований господар. Візьмім, приміром, інший приклад. Чи ви вже виділи нашого голову, щоб він на порожньо гоняв трактор до окружного міста?

— Та де! — хором підхопили друзі.

— Обов'язково, коли не з нас когось, — доповнив агроном, — то хоч свою жінку чи хлопця візьме, щоб задурно не палити артільну нафту.

Голова знову зирнув у бік Юлки за прилавком і, знову підвів вказівний палець, але на цей раз перебив його агроном.

— Та й з окружного міста не гоняє трактор порожнім. Завжди щось привезе додому, чи вже якісь дошки або капусту. Залежить від пори року...

Артільний голова розпливається від задоволення. Міркує, як ото, мовляв, чортові сини все спостерігають. Як все бачать та й як правильно вміють дати характеристику про людину. Високо цінують, що й ланцюга спільного врятував, і порожняком не їду й до тонкості все.

— Юлко, — шукаючи щось в кишені, наказував голова, — інше раз! Те саме, і з пивом!

Між тим, поки Юлка наповняла випорожнену посудину, поклав руку з розщепленими пальцями на голову рахівника й шепнув йому на вухо:

— Ти, хлопе, все значи собі, бо знаєш, які днесь люди! Аби не приписала, босорка.

Ставлячи чарчини й кухлі перед гостей, Юлка трохи нахилилась, ко-

ли ставила перед зоотехніком, на другу сторону столу. Голова використав такої пози і, сміючись, наче втопаючий деміжон, поплескав Юлку пониже пояса. Та озирнулась і рвкнула:

— Дайте спокій, голову, доки не вилляла вам оцей погар на голову!

— Фрас жена! — важко похитав головою артільний голова. — Но, хлопці, вип'ємо за те, що істинну правду говорите. Любіться мені, що знаєте так глибоко вникнути до душі чоловіка!

Задзенькали чарки й кухлі.

— Іще ми не сказали, — смачно зачавкавши, легко захитав головою й став далі кадити, рахівник, — як то наш голова знає старатися про наше спільне добро.

— Но, то знає, — ствердили важкі голови.

— Візьмім, приміром, наприклад: що на якійсь машині, чи вже на тракторі або косилці, чи сівалці хибить якась деталь. То доброму газдові — нашому голові ніч і день нема помістя. Так довго страждає, поки оту деталь не дістане. Хоч би за одним коліщатом, чи одною шрубкою і — до Праги поїде! А принесе...

— Таж не дарма ми товариша Бучка обрали головою! — в один голос підхопили приятелі.

— Юлко, — не витримав голова, — інше раз те саме! По деці! А пиво й не мусить бути.

На столі заблищали «децаки». На цюкання й агроном прокинувся, та вже собі цюкнув. Зоотехнік випив, не піднімаючи від стола чарки, а агроном дотягнув лише до половини й, вертячи рукою над головою, затягнув: «Я парубок з Капушан»...

На турні вже нічну відбило, коли завідувача «Єднотою» злегка потрясаячи за плече, умовляла голову:

— Пане Бучку, час іти домів.

Вставайте! І агроном, і рахівник, і зоотехнік вже давно коло своїх жінок...

— То ти, Юлко? Іще раз те саме! — підвів голова голову, повторив носа від холодно, що приліпився, коли задрімав на тарілці, вирячив очі й задивився в одну точку в куті. — Кажеш, Юлко, що то ти?.. Но, добре...

— Я, я, лише вставайте і йдіть додому, — додала завідувача, тягуючи тягар до вихідних дверей.

Ще лише напрошувався осінній день, коли голова вже завів діалог з жінкою.

— Ти, старий цапе, — заохочує до розмови дружина, — знову вчора п'яний прийшов додому.

— Звідкіля таке дурне береш? — іде в атаку голова.

— Та чого ночував у стайні на сіні?!

— Довго збори були у нас. Кадрові питання вирішували. Не хотів будити тебе. Адже й ти наробився за цілий день...

— А в кухні був!

— Був. Повечеряв і потихоньку пішов на сіно.

— Так, повечеряв... — нарабляє п'ястками жінка перед носом чоловіка, — повечеряв, старий цап: не те, що воду по вмиванню посуду випив, але й рянду на вмивання з'їв!

— Рянду? — губиться голова. — А то не м'ясо було?

— М'ясо... — заокруглює жінка. — Лише чорт знає, хто тебе такого дурного цапа тримає головою!...

Людвіг ГАЛУШКА

■ БАЙКА

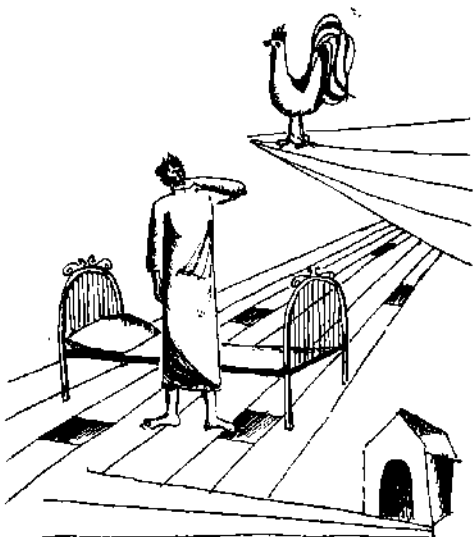
ГОСПОДАР І СОБАКА

Захотілось Господареві поїсти смачного м'яса, спіймав Когута, відрубав йому голову і каже: — Не будеш ти на зорі будити мене!

Бачив це Собака, налякався смерті і зарікся ніколи не безпокоїти Господаря серед ночі своїм гавканням. А злодії подумали, що Собака не дома, залізли у комору і забрали зарізаного Когута.

Помітив уранці Господар крадіжку, взяв рушницю і застрелив Собаку, примовляючи: — Не будеш ти мовчки дивитись, коли злодії лазять у мою комору!

Забув бідний Собака, що у його Господаря до різних слуг різні інтереси і користь від них!

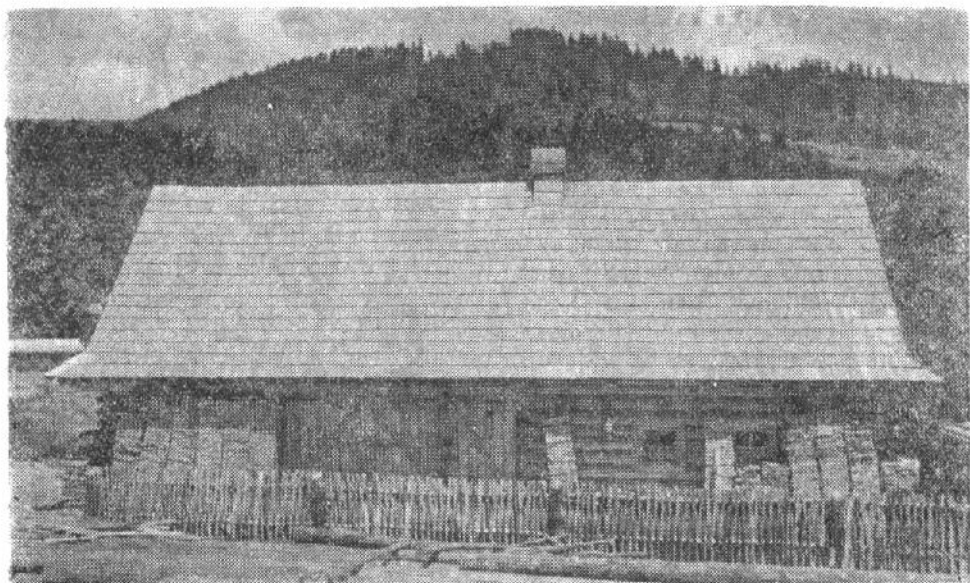
Для майбутніх поколінь

■ Й. МІКЛОШ

Периферія, яка за бувших режимів належала до найвідсталіших ланок капіталістичного ладу, почала оживати з розвитком колективізації села. Індустріалізація Словаччини та колективізація села позначилися і на будівельному русі. Цей важливий факт змусив працівників охорони пам'яток і музеїв роздумувати над охороною народної архітектури, яку згадуване будівництво найбільш пошкодило. Після багатьох досліджень дійшлося до висновку, що єдиною можливістю, як захоронити народну архітектуру, є помістити її експонати в музеях народної архітектури в природі, тобто в сканзен-нах. Думкою створити перший музей

народної архітектури на світі займався вже в 1770 році в Данії швейцарський дослідник Чарлс Віктор де Бонстеттен. В середині 19 століття його думку застосували в Швеції, а пізніше в решті скандинавських країн. Найбільшої популярності зазнав сканзен в Стокгольмі, який був створений в 1871 році.

На Східній Словаччині такий сканзен був створений в чарівному середовищі Бардіївських курортів. До його створення було приступлено ще в 1961—62 рр. Перший об'єкт у сканзені був побудований в 1963 році, якщо не взяти до уваги один з старших експонатів — гарну дерев'яну церковцю з Никльової (Мі-

кулашової) з 18 сторіччя, яку по ініціативі тодішнього курортного лікаря і любителя народної архітектури д-ра Атласа, інстальовали тут ще в 1927 році. Першим з нових перевезених об'єктів у сканзен (в 1963 році) була дерев'яна хата дрібного хлібороба Івана Гудака з Фрички, Бардіївського округу. Об'єкт був інстальований в нижній частині, біля вступної брами сканзену. Він має дерев'яну зрубову конструкцію, причому його передня частина (кімната і комірчина) сполучена з хлівом. Хата походить з другої половини 19 сторіччя і її стріха покрита гонтами (шиндлями). Внутрішня частина хати інстальована меблями, які були в хаті. Це хата карпатського типу.

Дальша побудова сканзену продовжувалась в 1964 році, коли його експонати доповнились полігональною стодою хлібороба Івана Шими з Ганковець. Це об'єкт зрубової конструкції, і він має солом'яну стріху. Над цією стодою інстальований в сканзені найбільший об'єкт (21 × 8 метрів) — хата з Питрової, Бардіївського округу. Це також зрубової конструкція з підвальною комірчиною. В передній частині хати є велика кімната з педом. До цієї хати належить і дерев'яний колодязь з ключою.

В 1965 році збільшилась кількість експонатів в сканзені Бардіївських курортів. Була тут побудована конструкція народної сукновалки з Липтова та свердло для свердління дерев'яних водопровідних труб, яке до 1945 року служило потребам бардіївського міського водопроводу.

26 серпня 1965 року сканзен був відкритий для відвідувачів.

Минали роки, і в сканзені збільшувались експонати. Тут був інстальований дерев'яний зрубовий об'єкт з Грабової Розтоки. Він цікавий тим, що немає комина і покритий

соломою. Далі, це такі експонати, як зрубовий хлівок з Велькропа, Бардіївського округу, курник, покритий соломною, дзвіниця з Немцовець, сипанці з Андрійової і Питрової, дерев'яна брама з Вишнього Орлика і недавно інстальована церковця бойківського типу (1766) з Збою, Гуменського округу. Церковця залишила своє первісне місце точно після двохсот років, щоб бути врятованою для майбутніх поколінь. З церковцею було перевезене у сканзен і внутрішнє устаткування, іконостас і ін.

Для інсталяції вже підготовані дальші об'єкти з Східної Словаччини. Це дуже важка і заслужна праця, бо при розбиранні хати або церковці треба означити кожну дошку або дерево, щоб після перевезення можна було поставити об'єкт в його первісній красі. Правда, раніше кожна частина об'єкту мусить пройти петрифікаційною ванною, кожну частину треба консервувати, а якщо треба, і нагородити новою, з того самого дерева.

Будівництво сканзену в Бардіївських курортах продовжується. В 1968 році тут було проінвестовано лише 150.000 'крон, бо не було потрібних проектів. Але Словацька установа охорони пам'яток і природи в Братиславі вже закінчила план за будови сканзену об'єктами народної архітектури. Таким чином, інсталяційні роботи продовжувались в 1969 році. Вони будуть проходити і в майбутні роки.

Сканзен Бардіївських курортів вишукують любителі народної архітектури не лише нашої батьківщини, але й з-за кордону. Бо, справді, тут вже є що оглянути — в прекрасному природному середовищі Бардіївських курортів інстальовано понад двадцять експонатів народної архітектури.

НАШИМ КУМАМ

— щастя і здоров'я желаю . . .

Десять років передає Пряшівська українська студія Чехословацького радіо бесіди під назвою «Подорожування кумів».

Як виникла ця передача? Нове життя принесло з собою до наших сіл безліч проблем, чи то вже заснування єдиних сільськогосподарських артілей, чи то поступове їх зміцнювання або спеціалізація їх господарювання. Та не лише сільським господарством довелось займатись нашим кумам. На зміну прийшли різні проблеми з наших сіл і міст: національне життя, релігійні теми й радості, турботи з різних ділянок нашого щоденного життя. Думку залучити в недільні передачі «Бесіду кумів» спонукнули нам самі слухачі. Вони почали нам писати, інформувати нас про буденні проблеми.

Коли наближалася 10 річниця «Бесід кумів», ми звернулися до наших слухачів з проханням відповісти нам на такі запитання: «Чому бесіди кумів слухачам подобаються?» «Чи хочуть вони й далі слухати ці бесіди, або їх припинити?» «Що бажають вони кумам Дині і Замішці, кумі Аньці та редакторці цих передач?»

На заклик в нашу студію посипалися щирі відповіді. Всі слухачі, і хоч вони працюють на різних ділянках, згодилися на одному, що «Бесіди кумів» подобаються тому, що несуться в гумористичному тоні, вирішують нескучні проблеми наших сіл і своєю діалектною мовою вони доступні широким колам наших слухачів. Слухачі навіть пропонують деякі «Бесіди кумів» репризувати наступного дня, тобто в понеділок.

А що бажають кумам? Ось кілька з них:

МНК в Ублі бажає кумам багато успіхів в їх дальшій роботі, багато сил, доброго здоров'я і веселого гумору.

З Іювця селяни бажають редакторці передач багато сил, здоров'я, щастя і успіхів в особистому і суспільному житті.

З Андрійової кумам і редакторці передач шлють щирий привіт.

Юрко Колинчак із Старини від Снини вінчує:

Нашим кумам по звичаю —
Здоров'я й щастя желаю,
Щоби в здоров'ї довго жили,
Й надалі нас веселили!

З Закарпаття, з села Червоного, запрошують кумів на солодке вино.

Нехай здійсняться всі ці побажання. І в майбутньому нехай наші куми веселять людей, вирішують проблеми, але щоб отих проблем було все менше й менше. Тоді буде всім нам весело!

Замішка: Кажете, куме, же то уже десять років, як ми почали бесідувати?

Диня: Ей, тадь бесідуєме ми уже довго між собою. Але до радія, та видиге, уже десятку років.

Кума: І за тоту десятку вам пару десяток водосся з голови стратилося.

Замішка: Бо то не фіглі: коли хочеш говорити, інших повчати, мусиш сам много читати!

Диня: А ми двое з кумом перейшли за тоті роки велику народну академію, бо люде ся не раз звертали до нас з своїми наболілими вопросами. А много раз учили зме ся на власних хибках...

Кума: Головно в перших роках закладання друзев.

Замішка: Я хотів порівняти тоті дні, коли зме друства закладали з днешніми, демократичними.

Диня: Ой, куме, радше не припоминайте тоті часи, бо зараз ся мі ніж отварят в кишені!

Замішка: Та зато і хочу говорити, же як нашу демократію спаскудили тоді, коли друства закладали, же нам, газдам, не мож було рота одкрити. А днесь просто хотять вислухати і нашу думку, чи вона буде правильна.

Диня: Ані би сте не повірили, які люде часто нас пересвідчували. До нас не раз приходили в автобусах і такі дівчата, писарки, што, може, ані самі не розпізнавали диню од печарки, або пленицю од вівса.

Кума: Лем каждый хотів мати більше підписів! Ніхто з нами не радився...

Диня: Я думам, же при демократії би їх легше було закладати. Не було би ся людам тівко накривдило...

Замішка: Такі були часи! Люде перестали вірити собі. Або при перенесу народу! Зайшли вам до хати якісь пройдисвіти і поставили перед чоловіка папір і кажуть: «Напиште свою народність! Житє на Словєнську, так ви сте словак». «Ні, пане, я русин. Так мене учили в школі...» І була вам відповідь: «Такей народності нет!» Та хто не хотів пристати на українську народність, русинську му не записали. Автоматично був словаком!..

Кума: Такий несправедливий світ був. Раз вишито було біле, то люди мусили і на чорне казати, же то біле, хоч самі тому не вірили.

Диня: Чи буде в тім даколи порядок, куме? Жеби люде собі більше довірили, більше дружили, більше собі помагали...

Замішка: Я вірю, куме, же тот час не далеко. Але то много залежить од нас. Могьте, по війні які зме були горді, же зме русини. Потім нам тото вишито збили, люде почалися ганьбити за своє слово. Перестали говорити, бо ї невинних судили і до арештів садили... Я вірю, же наші люде, наші українці, русини, руснаки, чи як нас там іще кличуть, будуть раз горді за свою культуру, бо вона є богата. Будуть ся тримати свого, бо як то кажуть, «в чужому домі — не нагрієшся!»

Кума: А наші люде уже доста витерпіли. Як світ-світом стоїть, лем їх фурт хтось пронаслідував.

Замішка: Тадь правду маєте! Я недавно читав таку легенду: Кажуть, же в легендах є много правди.

Диня: Оле, повідajte, што то за легенда.

Замішка: Та то о тім, же чом то в наших лісах там много калини росте?

Кума: Та то тяжко відгадати.

Замішка: Іді як турки і татари наш народ пронаслідували, то люди з рівнин одступили далеко до лісів і там свої села будували. Обкладали їх складами, глиняними валами, жеби віхто і ніколи не міг добратися туди. Але біда людей

не минула, бо тоті турки і татари дізналися, же далеко в горах, є гущульське царство і почали глядати його. В горах вони довго блукали. Раз ціла банда турків вийшла на зруб лісу. Там вони постояли і потім кинулись на худобу, котру пасли Івасик і Маринка. Порубали, посікли тоту худобу і м'ясо поїли.

— Івасику, любий! — сказала дівчинка. — Біжи скоро до села і дай знати, жеби наші на бій приготувалися і сокиря наостріля. —

Поки Івасик ніс смутну новину до села, Маринка затагла, заманила турків у другий бік кичери. Вона вела ворожу банду туди, де росли найгустіші крики і текла холодна вода.

— Чи то ти не брешеш, дівко? — крикнули вороги.

— Ні, панове, подьте скоріше, зразу буде село!

Довго вони іше ішли. Нічка застала їх в лісі. І не так сталося, як турки думали. Маринка завела їх у таке бескиддя, в таку гущавину, жеби ніколи не могли звідтам вийти. А коли добре стемніло, прийшла велика буря з блискавицями. Оразу зробилося велике озеро і всіх турків потопило. А на верку найвищої гори стояла Маринка. Захоронився і султан...

Кума: То єсть, водитель турків...

Замішка: Так. Той султан од злості саблею сляв Маринчину голову. Люде розповідають, же тота кров, як на камінь упала, то калиною стала.

Диня: Так ся не чудуйте, же наші люде живуть лем в таких горах.

Кума: Роки летять так, што тяжко собі уявити. Летять, і не зоставляється!

Диня: Вірте, же і наше життя так скоро мине...

Замішка: Минє, минє, бо мене уже нога болять та болять... Але то не біда, бо холем знам допереду, яка буде по года. І виштікі сусіди подля моєї ноги ся орієнтують. Сусіда лем попозерать

через вікно, а кедь бара хромаю, то знає, же буде зміна погоди.

Диня: А я знаю, куме, іншак погоду передповідати.

Мотьте: Як сонце за червене зарево заходить — то на вітер.

Як курки довго ошупуються — буде дощ.

Ластівка низько літає — на дощ.

Невеликий дощ до скоду сонця — обіцяє красний день.

Скоро і низько над землею ідучі хмари — буде сильне похолодання.

Кума: Ей, куме, ви кажете, што вас нога болять. Тадь ви іще не такі старі! Тівко то ви уже років женатий?

Замішка: Жінка каже, же тридцять, а мені ся видить, же дас сто...

Кума: Смішний ви, куме! Коли вас так нога болять, то чом не зайдете до лікаря? Може би вам дав якусь водичку...

Замішка: Дайте спокій з лікарями. Покидь не видят на нозі таку гірю як голова, то вам дем порошки напишуть. Іши за ними треба до міста йти, час гратити! Недавно мені лікар казав, же то од староби.

Диня: Кеби то був наслідок староби, то боліла би вас і друга нога. Ачей тот лів не молодша?

Кума: А то, куме, ми по світі піше уж ся доста находили. Та й не фіглі, же нас ноги болять! Автобуси не ходили, як тепер. Радіо мало де було... Телевізід не була, та і не було при чім сидіти.

Диня: Та сиділи люде при печу...

Кума: Сиділи і не сиділи. Коли ми молоді були, то в зимі зме на вечурки ходили, театральну гру зме ся учили. Пам'ятаю, раз учитель покликав нас до школи. Розподілив, хто і што буде грати, а потім упранияли гру. Мені треба було навчитися плакати. Я корову доїла і — плакала. Аж то корову намерзило та копнула до жохтаря і

молоко ся виляло. Родичі ламентували, што ся з коровою стало. Я ся не признала, та й корову продали.

Диня: Ой були то у нас заколи зедх і ярмарки, були! Такі ярмарки уже не будуть...

Замішка: З нашої історії ся можете дізнати, же ярмарки були не лише на худобу, але і на людей.

Кума: Ані ся вірити не хоче! А де такі ярмарки були?

Замішка: У Красному Броді, там, де тепер стоять руїни монастиря. Там був колись одпуст, то посходилися парібні і дівки з цілої околиці. Паробок очима пошмаряв по дівках... Котра йому упала до ока, то підійшов до неї і каже: «Кидь ті, дівко, треба хлопа, та погдо пона». Кидь дівка згодилася, то такой пішли до монаха і повінчалися.

Диня: Много того інтересного є в нашій історії! Богата наша історія, богате наше минуле...

Замішка: Дай боже, іши нам здоров'я, то виштко будеме переказувати нашим внукам.

ОЛЬГА КРАТЮК

Історичне оповідання

ЙОЛАНА ГОЛЕНДА

О. Павловича, І. Даниловича-Коритянського, О. Митрака, Є. Фенцика, І. Сільзя та інших, без яких немислима українська література другої половини XIX ст. на Закарпатті.

Як письменник, Анатолій Кралицький утвердився у жанрі прози. Його прозову спадщину складають такі твори: «Образ жизни» (1847), «Пастир в долининах» (1860), «Фелір Петрюк» (1862), «Казнь цеба» (1863), «Князь Лаборець» (1863), «Не ходи, Грицї, на вечорницї» (1865), «Пугачев» (1865), «Сільський учитель» та «Іван» (1868), «Пійвиця» (1869), «Югослованські амазонки» (1891), «Екзекутор» (1892) та інші.

Найбільшу популярність серед читачів письменник досяг оповіданням «Князь Лаборець». Геройка історичного минулого не випадково привабила Кралицького й стала предметом його серйозного вивчення і художнього відтворення.

До історичного краю, зокрема до князювання Лаборця, вперше звернувся в художній літературі Богум Носак-Незабудов, один із відомих представників інтуривської генерації. У 1846 році він публікує в «Oriľ Tatránskom» історичне оповідання «Лаборець», написане в романтичному плані з цікавим, інтригуючим розвитком дії. Для нас важливе те, що оповідання Носака-Незабудова наштовхнуло Анатолія Кралицького на цікаву тему.

І тому у 1863 році на сторінках галицького літературного журналу «Галичанин» письменник друкує оповідання «Князь Лаборець». У передмові до нього Кралицький писав: «Глядаючи слави свого народа в мѣ-

В останній час в українському літературознавстві все більше й більше звертається уваги на вивчення літературного процесу, що відбувався на території бувшої Закарпатської України — нині Закарпатської області, та Пряшівщини Східнослов'янського краю.

Покищо найбільше уваги приділено вивченню спадщини письменників-будителів XIX ст. — О. Духновича, О. Павловича, О. Митрака, менше вже — І. Сільзя, Є. Фенцика, Ю. Ставровського-Попрадова.

Творчість іншого цікавого закарпатського письменника А. Кралицького, що також припадає на другу половину XIX ст., довгий час була забута та й по сьогодні мало досліджена. Він належав до тих небагатьох діячів краю, хто присвятив своє скромне життя служінню знедоленому народу, доповняв у літературі імена О. Духновича,

АНАТОЛІЯ КРАЛИЦЬКОГО

„КНЯЗЬ ЛАБОРЕЦЬ“

нувиціні, хочаби воскресити в пам'яті на-
рода давні перекази за нашу історію...
написав коротке історичне оповідання» (Тут
і далі будемо цитувати оповідання за ви-
данням А. Кралицького, Князь Лаборець,
«Просвіта», Ужгород, 1925, стор. 4).

Таким чином, історичний сюжет твору
автор використовує для втілення ідеї про
необхідність національно-визвольного руху.
Кралицький своїм оповіданням намагається
спростувати всі попередні твердження угор-
ських буржуазних «вчених», доводити, що
Угорська Русь споконвіку є слов'янська зем-
ля.

Оповідання «Князь Лаборець» — ори-
гінальний прозовий твір Анато́лія Кралиць-
кого.

Даючи в експозиції романтичну картину
мандруючого циганського племені, автор на-
миє обриває свою розповідь і переносить
читача в княжий двір Лаборця. Письмен-
ник з гордістю говорить, що «мали і ми
подкарпатські свої колись-то князів», але
далеке минуле «погребло нашу самостій-
ність» (стор. 12, «Князь Лаборець»), і ци-
мля пару словами підкреслює основну думку
твору.

На княжому дворі йде підготовка до
Ради, яку скликає князь. Перша Рада Ла-
борця, на якій князь сповіщає своїм під-
леглим про насування половців (мадьяр),
що несуть «меч» та «ковані», є зав'язкою
твору. Присутні на Раді журати, крайни-
ки, полководці не приходять до одностай-
ної думки. Найстарший Драгутяч ратує за
союз з уграми, щоб задаремно не проливати
кров, але йому заперечує Славолюб, при-
криваючись релігійною ширмою, він не мис-
лить мир християн з поганам-уграми.

Тут автор звертається своєю розповіддю
до 895 року і підкреслює, що Панонія,
до складу якої входила і Угорська Русь,
була християнська держава, тоді як Київська
Русь прийняла християнство лише в 988
році. На це вказував і російський історик
Є. Голубинський, твердячи, що київський
князь Володимир не раз запрошував пропо-
відників і вчителів грамоти із Болгарії та
Угорської Русі.

Як твердить Лелекач, на схід від князів-
ства Салана знаходилося Біхорське князів-
ство Марота. Мадьярські орли, підкоряючи
слов'янське населення, іноді залишали князя
в його володінні. Тоді ж вони ставали їх
союзниками в їхніх наскоках на Захід. Так
сталося і з князем Маротом, який приєд-
нався до мадьяр. Аналогічним до Марота
є введений у творі Кралицького образ
Українця, що також знаходиться у воро-
жому таборі.

Не прийшовши до кінцевої думки, князь
Лаборець відкладає Раду. Розгортаючи дію,
автор переносить читача у ворожий табір.
Не знайшовши жодного опору, угри зупи-
нилися на Мукачівській рівнині. Тут пись-
менник робить ліричний відступ і майстер-
но розповідає про заснування Мукачівсько-
го замку: «Горесна била то праця: воду,
каміння, дерево і прочіі запаси на раменах
требало ташати на високу скалу з великим
трудом; і от того-то труду, по їх языку
шпика — груд, нарекли місце то Мупкасг.

Поступово напружуючи дію, автор веде
свого читача в маленьку хатинку над Свір-
жавою, де відбувається зустріч Славолюба
з посланцем угрів. Настя, господарка хатин-
ки над Свіржавою, внутрішньо відчуває зра-
ду Славолюба і тому серед ночі поспішає

попередити про зустріч дочку князя Віру. Із таємної ради Славолюба автор переносить розповідь знову на княжий двір, де він зриває маску дворушницької політики Славолюба і вустами Віри та Насті викриває зрадника. Найвищого кульмінаційного загострення набирає героїчний захист замку дружинниками Лаборця та остаточне підкорення замку завойовниками. З великим патріотичним почуттям говорить автор, що проти загарбників піднялися всі, — від малого до великого. «Діти, жінчини таскають камені, приносять кипяток та силляють на голови наїзників». Боротьба йшла за незалежність і тому кожний розумів своє місце. Та сили були нерівні. Вороги перемогли, хоч кожний закарпатець ясно усві-

домлював, що це не остаточна перемога, бо дух народу не легко здолати. Відчувши симпатію до єдинокровних закарпатців. Українець, посланець угрів, допомагає Лаборцю і Вірі врятуватися. Але не довга їх радість, бо Славолуб, який врятувався від гніву людського, з уграми переслідують втікачів. Лаборця полонять і жорстко розправляються з ним. Така розв'язка твору.

У творі чітко виступають два табори: патріоти-закарпатці та угри-завойовники з зрадником Славолубом. До першого табору належать: князь Лаборець, його донька Віра, Настя, дружинники, Українець; до другого — Альмус, жрець, угри-завойовники та Славолуб.

У центрі оповідання образ напівлегендарного руського князя Лаборця. Місце Лаборця в образній системі твору визначається історичною концепцією Кралицького, його розумінням ролі руського князя Лаборця. Місце Лаборця в образній системі твору визначається історичною концепцією Кралицького, його розумінням ролі руського князя в боротьбі проти угрів. Письменник, з одного боку, з симпатією відносився до Лаборця, як слов'янського князя, але, з другого боку, засуджує його нерішучість у вирішальний момент. «К общему несчастью Лаборець нерешимостью... больше вредил, чем рада своим несогласием», — роздумує автор над подіями. На думку Кралицького, в такій ситуації потрібна людина спроможна «взволнованным умам дати направление». Тобто, в критичні моменти потрібна сильна, централізована князівська влада, яка б могла мобілізувати всі сили на захист своєї незалежності.

Автор не дає портрету Лаборця і лише декількома словами підкреслює, що він був вже старий, немічний. З князем зустрічаємось вперше на Раді. Лаборець вислуховує думки своїх підлеглих, але про його думку ми так і не дізнаємось. Лаборець «добрий» і «м'який» князь, люблячий батько і патріот. Серце князя переповнене болем за долю батьківщини. Коли він дізнається про наближення угрів та зраду Славолюба, стає більш енергійний. Він розуміє, що

вирішується остаточно доля Панонії. Психологічного насичення набирає картина появи Віри на княжій Раді. Вона повна гніву і зневаги до зрадника народу Славолюб. І хоч очі князя дивляться трохи суворо на улюблену дочку, але серце сповнене гордістю за Віру. Лаборець при допомозі Українця втікає із обложеного замку, але його доганяють і вішають на вербі над річкою Свіржавою, яку потім назвали Лаборцем.

Крім головної діючої особи Лаборця, в оповіданні Кралицького неабияке місце займають і жіночі образи, що тіби доповнюють собою патріотизм князя. Це образи Віри та Насті. Віра, дочка князя Лаборця, — це патріотичний образ. Змальовуючи її з великою симпатією, письменник наділяє Віру найкращими рисами: вона прекрасна, ніжна, проста, а не випестована княгінська горлячка. Віра поважає стару Настю, хоч за соціальним станом вона їй не рівня. Їх, перш за все, єднає любов до батьківщини та страх за її майбутнє. Патріотичні почуття не дають Вірі мовчати і вона разом з Настею викриває зрадництво Славолюб. Вона звертається до Ради, до батька-князя винести найсуворіше покарання: «возложити на него, вместо брачного венця, — путя!»

Кралицький порівнює Віру з полум'яною Діаною. Вона, переодягнена у молодого рицаря, приходить до Українця, щоб сповістити йому про зрадництво Славолюб. Почувши руську мову, розповідь про Дніпро, Густа відчуває серцем, що Українець не може бути ворогом її народу і відноситься з симпатією до нього, а тому відверто каже, що молодий рицар — це княгінська дочка Віра. «Довгі жовті кучері розсипались по плечам; зметала все одіяніє: наперсник, зброю да все, що не было йому єї власного — и перед Українцем стала діва у всій ніжній красоті». Віра з мечем у руках готова захистити старого батька, коли замок з усіх боків оточений ворогами і вже чути на мурах ворожі голоси. Скориставшись нагодою, Українець через північні ворота допомагає втекти Лаборцю та Вірі з палаючого замку, щоб потім далі продов-

жувати боротьбу. В кінці оповідання Віра єдина залишається жити, вона одружується з Українцем і це не стільки інтимне поєднання цих двох люблячих сердець, як політичне. Погляди Кралицького звернені на Схід до слов'янських єдинокровних братів, без яких, безперечно, немислиме життя знедоленого закарпатського народу.

Українець — син східнослов'янського народу. Ще у другому розділі автор розповідає, що Альмус, вождь угрів, посилає до Лаборця Українця, який має домовитись про мир та союз. Та Українець потрапляє до користолюбного Славолюб, який пропонував на Раді війну, а перед посланцем «непреклонность к союзу». Свою появу у ворожому для слов'ян таборі він пояснює

Насті: «Ой прийшли, бо видиш, нене мій любий, ви християни... а у нас ще не розпрострилось повсюду християнство. Сам Олег ще поганин».

Суперечливим залишається лише прізвище «Українець». Однак, можна гадати, що Крालицький, як історик, знав про російського дипломата під таким прізвищем. Він використав його як прототип для свого образу, яким письменник намагається ніби підтримати в народі віру в своє визволення, що прийде обов'язково з-за високих Карпат. У цьому образі Крालицький вміло поєднав події IX століття з подіями недавнього минулого, які ще яскраво жили в спогадах народу.

Не другорядне місце займає і образ Насті в оповіданні. Вона в минулому була служницею у замку Лаборця. Її любила княгиня Дарина, а ще більше любила Настю Віру, яку Настя не раз пестила. Та часи змінились: Дарина померла, а Настю прогнали із замку. Будучи ще молодою, вона кудила у рибалок собі хатинку над Свіркавою.

Роки йшли і дівоча коса стала сивіти. Настя часто приходила до Віри, яка відчувала в ній свою старшу подругу, порадиницю дівочих таємниць і материнську ласку. Довідавшись про таємну раду Славолюба з посланцем ворогів, Настя вночі йде до Віри. Гаряче люблячи Віру, вона розуміє, що цією звісткою ранив дівоче серце, бо Славолуб наречений Віри, разом з тим Настя переконана в тому, що її улюблениця не може пов'язати своє майбутнє життя з таким, як Славолуб. Щоб мачою, переконалась у дворушництві нареченого, Настя запрошує Віру прийти в її оселю і, сховавшись, почути розмову зрадника.

Славолуб платить Насті за мовчання «золотим грошем», обіцяє зробити її ключницею у замку. Та чесну Настю не можна купити за гроші, а тим паче, коли йдеться про долю батьківщини. Образ Насті — це втілення патріотизму переважної більшості захарпаських жінок з народу.

Позитивними рисами наділені і народні маси. У розумній письменника народ-за-

хисник землі слов'янської, а не «зграв розбійників».

Свої позитивні образи Крालицький протиставляє негативним, які мають дуже скупо, але влучно. Центральне місце тут займає образ Славолюба. Славолуб — одяг із наблещених князя Лаборця. Він користюлюбива, «лукава», егоїстична людина, яка дбає, перш за все, за князівське місце на троні, про що яскраво говорять і його прізвище. Славолуб — той, хто любить лише славу. Автор сам коментує, що немає вже спасіння, коли в людині живуть лише «високопарні думи, славолюб'я». У князівську родину його веде не щире кохання до Віри, а прагнення влади.

Славолуб — дворушник. На першій Раді Лаборця він виступає за війну проти поганів-угрів, у той час як на таємній раді з посланцем пропонує союз. Цим самим Славолуб хоче скористатись моментом, щоб стати у пригоді уграм, заслужити в них повагу. На другій Раді крайники пропонують кандидатуру Славолюба бути вождем-воєначальником, але він, перш ніж погодитись, вимагає в нагороду Віру. Та Віра відмовляється від зрадника і викриває його підлість. Зрадника заковують у кайдани й відводять у темну в'язницю. Картина у в'язниці психологічно насичена. Автор розкриває внутрішню суть персонажу і засуджує його: «Тісна в'язниця, маленьке заграбоване віконце... ніт спасення!... Вмісто княжого скипетра... оковий». Навіть тут, приреченого на страту, зрадника не покидають думки про княжий престол. Чи збудеться мрія Славолюба: «В ім'я покороженого народу зложу вам свою союзницьку присягу, полюбзю ноги Альмуса, и вы мене вивовете князем Ужгорода», — говорять він Українцю. Сповнені ненавистю до зрадництва, героїчні захисники замку жорстоко розправляються із Славолубом, якому, на їх думку, не слід стояти на тій священній землі, що полита гарячою кров'ю батьків, матерів, братів та сестер-захисників землі слов'янської. Розлючені, вони скидають зрадника з стін замку, та доля не

дала загинути цій підлій людині. Востаннє з Славолобом читач зустрічається вже в кінці оповідання. Славолоб став вже Губою: «Губою своєю он загубив род свій. слов'янское плем'я», — з гнівом говорить письменник.

Закінчує Кралицький оповідання цікавим епілогом, в якому розповідає про щасливе життя Віри з Українцем та про ужгородський замок, пов'язуючи його з подіями, що сталися через десять століть, в якому «молоді літороскі Угорської Русі труждаються, якими поднести руську народність на Угорском под-Карпате».

Композиційне навантаження несе в творі і пейзаж, який надає описуваним подіям художнього забарвлення.

Пейзаж, подскення назв «Паннонія», «Мукачєво» надають оповіданню своєрідного колориту, стають інтродукцією до подій.

Героїчні образи Віри, Насті, України та

і самого Лабора закликали брати приклад з предків і з зброєю в руках виступити проти національного поневолення. Причину національного відставання Закарпаття Кралицький вбачав у тисячолітньому іноземному пануванні. Однак, письменник не бачив і не міг бачити, в силу своїх переконань, ще одну важливу причину — соціально-економічний гніт.

В оповіданні автор намагається пробудити народні мрії про краще майбутнє, він закликає свято зберігати прадідівську культуру і пишатись своїм слов'янським походженням.

І нехай оповідання «Князь Лаборець» Кралицького з боку художньої майстерності не досягло найвищого рівня, однак воно мало велике пізнавальне-виховне значення для трудящих Закарпаття аж до його визволення і воз'єднання. Саме в цьому його історико-літературна вартість.

БАЙКА

Л. ГАЛУШКА

КАРТОПЛИНА І ГОРІХ

Збирав хлопчик картоплю за плугом і знайшов одну дрібненьку.

— Дивіться, яка вона, мов Горіх! — гукнув він до мами.

— Нічого, дитино, дай її у міх, вирішила мама.

Але дрібненькій Картоплині було це не по смаку.

— Коли я Горіх, то не буду між вами, — сварилась вона з великими сусідками. — Пустіть мене на волю, не хочу я вашої долі!

І вертіла собою, вертіла, доки не знайшла дірки та не покотилася якраз під гілки старого Горіха.

— Ледве я не задихалася між дурними Картоплями! — поскаржилася вона Горіху. Тут знайду я своїх братів.

— Яка ти смішна! — засміявся Горіх. — Мої сини на сонці жовтіють, а ти позеленієш! Тримайся тих, з ким ти росла під землею, бо без них пропадеш без сліду.

Та Картоплині було не до таких порад. Не того вона рвалася до Горіхів, щоб повернути назад у міх з Картоплею. Чекала вона, чекала, коли її позбирають разом з Горіхами, доки її мороз не заморозив.

Яка шкода, що на людських перевертніях не приходять Мороз кожної осені!

■ АФОРІЗМИ

Хто передбачає хід життя, той не стане з ним у конфлікт.

*

Життя без батьківської любові — небо без місячного сяйва. Життя без матері! — день без сонця.

ПО СЛІДАХ

Готичні вітари, що знаходяться в церквах і церковцях Східної Словаччини, є справді чудовими експонатами високої художньої вартості. Якраз завдяки готичі наш край став справжнім європейським музеєм середньовічного мистецтва. З пам'ятками готичного періоду вузько пов'язане ім'я великого митця-різьбяр, майстра Павла з Левочі.

Особистість майстра Павла завуалена таємницями. «Хто був майстер Павел, звідки він прийшов, що все він створив?» — такі і подібні питання вже довгі роки бентежать істориків мистецтва. Завдяки збереженням грамотам і іншим джерелам вдалось хоч би частково відкрити таємницю про майстра Павла. Передбачається, що до Левочі він прийшов приблизно в 1500 році та що до того він співпрацював з славним різьбярем Вітом Ствосом, який діяв в Кракові і Нюрнбергу. Про його діяльність в Левочі свідчать ці факти: текст на епітафі сім'ї кам'яря Мартина Урбановича, який поміщений

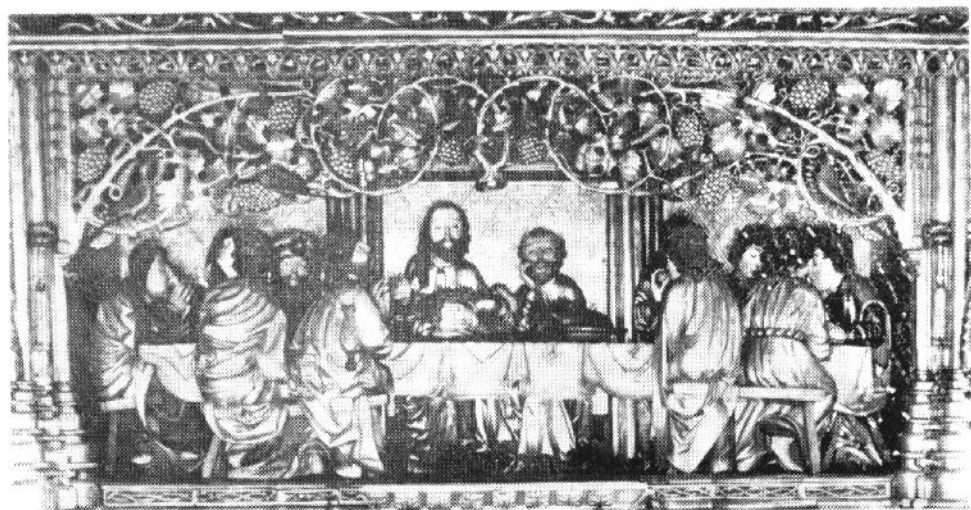
МАЙСТРА

ПАВЛА

на східній стіні південного емпорія левочського приходського костьола та який був виявлений в сімдесяті роки 19 сторіччя препоштом Павлом Стіллом, між іншим, говорить: «Dominus Paulus sculptor, qui supremum altare ecclesiae huius seuprit».

Цей епітаф ясно визначає майстра Павла різьбярем головного вітаря левочського храму св. Якуба, який з різьбярського боку був закінчений в 1508 році та зроблений золотою поліхронією в 1517 році. Цінні дані про діяльність майстра Павла в Левочі

Остання вечера на головному вітарі в храмі св. Якуба в Левочі.

дають і чотири короткі повідомлення, які згадують Павла Шніцера, тобто Павла різьбяр. Перше з них наведене в протоколі «Братства Христового тіла» і прозраджує, що майстра Павла в 1515 році обрали в представництво цього релігійного товариства лаїків. Друге повідомлення є в листі левочського майяра Теофіля Штанцеля, який був написаний до Бардієва 1 серпня 1523 року та в якому згадується майстер Павел. Третя згадка про нього є в Гайновій хроніці, де він згадує майстра Павла-різьбяр як левочського громадянина в 1525 році. В податковому списку жителів Левочі з 1542 року згадується вдова після Павла-різьбяр (Witwe Paul Schnitzer), яка живе в першому кварталі і платить 60 золотих. З цих даних випливає, що майстер Павел жив в Левочі в 1515–1525 роках та що в 1542 році він вже не жив.

Найвизначніший твір майстра Павла — головний вітвар в храмі св. Якуба в Левочі, належить до найкращих і пізніх готичних дерев'яних вітварів на світі. Його висота, а саме від стола-жертвника по фіялу, 18,62 метри, широкий він понад шість метрів. В його розділ майстер Павел вкомпонував «Останню вечерю». Тут, між апостолами, при пластиці Якуба-старшого, який різьбидь, бачити постать чоловіка в шапці, яку носили середньовічні майстри. Легенда говорить, що це автопортрет майстра Павла. В головній вітварній скриньці є чудові статуї Мадонни з Ісусом, св. Якуба-старшого і Яна. На плечах св. Яна поміщене єдине означення майстра Павла на цілому вітварі. Бічні крила вітваря — на внутрішній стороні, мають багато поліхромовані рельєфні образи з життя святих, а на зовнішній стороні — вісім образів з Розп'яття Христа. Шість з них намальовані за дереворізами Лукаша Гранаха, а дві за дереворізами Л. Шеуфелайна з 1507–1509 років. Генеральна реставрація вітваря відбулась в 1952–1954 роках і зробили її брати Франтішек, Карел, Герман і Йозеф Котрбові з Брна.

Праці майстра Павла здебільшого знаходяться в левочському храмі св. Якуба. Але з його творами можемо зустрінутись і в

Св. Йосиф з косяла св. Якуба в Левочі.

Спиській Новій Весі, Спиській Соботі, де також є чудові статуї «Останньої вечері». В Сабинові знаходимо твір майстра Павла, а саме так зв. «Докторський вітвар», в храмі св. Мікулаша в Пришеві пластику Архангела Гавриїла та статую «Сидячого Христа» в сакристії. Красні праці майстра Павла є в храмі св. Єлїди в Бардієві, головню його «Кальварія», в домі св. Альжбети в Кошицях, в Ломницьі, Стражках, Полоні, Грабушинах і Старій Лесній. Його твори можна знайти і в деяких косялах середньої Словаччини (в Банській Бистриці).

Це невмирущі твори, а саме такі твори, які обдиляє весь світ.

—ЙМ—

З галереї наших великанів

Михайло Андрійович Балудянський

У кожного народу є свої великі, визначні люди, які прославили його ім'я. Народ гордиться такими, шанує їх, вивчає їх діяльність і ставить як зразок для нових поколінь. Коли ми поглянемо в наше минуле, бачимо, що і у нас, карпатських русинів, було порівняно немало визначних діячів, які не лише дома, але і далеко за межами краю прославили ім'я своє і ім'я свого народу.

Закарпатське українське населення на початку XIX століття дало кілька висококваліфікованих наукових працівників угорцям, австрійцям, болгарам, а також росіянам. Тоді багато талановитих закарпатських русинів-українців виїхало в Росію, де вони зайняли високі посади головним чином в області освіти. Їх імена: Гуца-Векелін, Орлай, Кукольник, Лодій, Дурович, К. Павлович, Білевич. У 1804 році туди поїхав і молодий професор д-р юридичних наук Михайло Андрійович Балудянський.

Балудянський походить з села Вишньої Ольшави, колишньої Земплинської жупи, теперішнього Свидницького округу. Бідний хлопчина вийшов з-під солом'яної стріхи і своїми здібностями, широким розумом звернув на себе увагу як передових людей Австрії і Угорщини, так і Росії. Кошиці, Відень, Будапешт, Великий Варадин, Петербург стали місцями його кипучої діяльності, як професора і державного діяча. Родився Михайло Балудянський в 1769 році. В рідному селі він засвоїв перші знання сільської школи і поступив у середню школу в Новому Місті — Шаторалйауйгелі, яке було тоді столицею Земплинської жупи. В місті, напевно, ще й досі залишились старовинні будинки, в яких

учився молодий Балудянський. Сама назва міста говорить, що угорці були там новими поселенцями, меншістю серед корінного українського слов'янського населення. Місто разом з широкою рівниною було колись вотчиною руського князя Кор'ятовича.

Вже в другій половині навчального року Балудянський став одним з найкращих учнів школи і таким зістався він аж до кінця всіх своїх студій. Після закінчення Новоміської середньої школи Балудянський поїхав у Кошицьку королівську академію, де вивчав права і філософію. Закінчив він свої студії на юридичному факультеті Віденського університету.

В Австрії, а разом з тим і в Угорщині, в той час відкриваються нові

вищі учбові заклади. Таким учбовим закладом була тоді і новостворена Великоварядинська королівська академія. На місця її вчителів було виписано конкурс, і молодий двадцятирічний Балудянський на підсудній конкурсній був обраний та імператорським патентом призначений на кафедру політичних наук згаданої академії. Наукова праця вже в 1796 році принесла вченому титул доктора прав. Не диво, що його невдовзі було запрошено на угорський столичний філософський факультет в Пешті, де він став завідувачем кафедрою юридичних наук. Це була епоха великого розквіту наук на Заході. Молодий професор вивчив кілька чужих мов — англійську, французьку, італійську, німецьку і угорську. Був добре ознайомлений з окремими галузями науки західних країн і увесь свій науковий досвід вже тоді готував перенести до своїх слов'янських братів в Росію.

Перед молодим вченим рисувалася неймовірно висока кар'єра в Австрії та взагалі в Європі, а він все-таки вирішує пожертвувати всім і піти в далекий край — на Схід, і роздати свої знання братньому російському народові.

Що заставило Балудянського поступити так, а не інакше?

Тут, мабуть, в першу чергу, зіграв свою роль міцний потяг закарпатців до своїх близьких, рідних братів, але і стремління підняти відсталу російську державу в науковому відношенні на рівень західних європейських країн.

Наукова праця Балудянського була оцінена і тим, що на юридичному факультеті Пештського університету його було обрано деканом. Цим було виявлено велике довір'я до нього та велика пошана до його наукової діяльності. Відомо, що і сам великий державний діяч Австрій-

ської імперії Меттерніх дуже шкодував, коли дізнався, що Балудянський вирішив поїхати в Росію. В Європі Балудянський дійсно міг зробити, на думку Меттерніх, далі більше в розвитку науки, ніж в Росії, де в науковому відношенні в той час треба було багато чого наздоганяти.

У нашого народу увесь час жила мрія про возз'єднання з міцним слов'янським братом на Сході. І почуття і розум нам підказували, що тільки в єднанні з братами на Сході ми зможемо вийти з своєї ізольованості та вступити на шлях рівноцінних, рівноправних, свободних народів світу. Ця іскра, напевно, жила і в Балудянському і вона привела його в тодішню столицю Росії — Петербург.

Про діяльність великого сина наших Карпат з'явилось кілька наукових праць. Писали про Балудянського Недзельський, Фатєєв, появи-

лось багато статей і брошур, але, мабуть, найбільшу дань віддав нашому земляку, як науковому працівнику, угорський вчений Тарди Лайош, який в 1954 році видав про нього дуже солідну книжкову працю у 256 сторінок. Шкода, що до тепер не вдалось ще ні одному з наших істориків або юристів зацікавитись Балудянським та глибше вивчити діяльність цього нашого великого земляка і повністю наблизити нам його творчість. Про Балудянського ще й тепер згадують внуки або й правнуки тих, які його знали у Вишній Олышаві. Але ж він належить не однім лише олышавчанам, а всім нам, які повинні вивчати свою традицію, своє минуле, переоцінити його і на добрих прикладах з минулого якнайліпше будувати наше сучасне і майбутнє.

Балудянський ніколи не забував про мізерне, недостойне людини життя своїх земляків. Він завжди боровся проти темноти, нещастя. Вишукував спілки й товариства, які боролись за повалення монархістського державного ладу в Австро-Угорщині. Був прихильником реформ, за які боролись європейські народи під впливом французької революції. У Великому Варадіні приходилося йому відстоювати поширювані ним між молоддю тези, що закони не даються богами, як тоді ще вчилися, але їх створюють люди. Ставився проти вчення, нібито Мойсею сам бог дав десять заповідей, не погоджувався з твердженням, що пророка наставляв на шлях правди архангел Гавріїл. Його широкий розум не міг ніяк погодитися з такого роду псевдонаукою. А за це його було переслідувано. Він, однак, не відступав від своїх поглядів, вишукував нові способи й методи боротьби за права людини. Вступає в ілєгальне товариство демократів, які боролись про-

ти австрійського засилля, за незалежність країни, за її демократизацію. Товариство працювало за зразком ідей французької революції, від яких так побоювались урядові кола тодішньої Австрійської імперії. Товариство було викрито, багатьох його членів страчено, заарештовано і дано під підіцейський догляд. Підозрілий в діяльності ілєгального товариства був і Балудянський, однак йому вдалось захоронитись від переслідувань. Не виключено, що, мабуть, й тому він поспішав зі своїм виїздом в Росію.

Тяжко переносив Балудянський такі жорстокі удари. Але він не відмовився від дальшої боротьби за кращу долю людства. Як освічена людина, він бачив, що якраз наука повинна знайти вихід з такого скрутного становища та забезпечити людині повні права, дати їй свободу і довести її до щастя.

З такими поглядами на життя Балудянський прибув у 1804 році в Росію. Вже в перші роки своєї діяльності він знаходить тут, в Петербурзі, гуртки, які також шукають шлях, як усунути російський абсолютизм і дати країні новий демократичний устрій. Пильно виконує він свої педагогічні обов'язки і поряд з тим готує проекти, плани, пише наукові трактати, де вказує на нові форми державного управління. В освічених колах передових людей Росії він знаходить багатьох, які разом з ним вивчають методи боротьби з абсолютизмом, методи його повалення. Балудянський стає довіреним другом великого російського реформатора Сперанського. В педагогічній діяльності Балудянський також іде вгору, шанують його, уповноважують важливими завданнями в організації шкільної справи. Таким чином, невдовзі він стає першим ректором Петербурзького уні-

верситету. Водночас з Сперанським вивчає і пише наукові праці, як провести державні реформи, щоб Росія стала великою не лише неосяжними просторами, але великою також ідейно — справедливою формою демократичного управління. Реакція, однак, не спить, і коли цар не одважився ствердити сміливі плани державного реформатора Сперанського, а звільнив його від державних обов'язків, почалися напади також на Балудянського. Його звільнено з посади ректора університету і призначено все-таки знову на високу посаду в міністерство внутрішніх справ країни. Знайомий з царським двором, Балудянський до кінця життя зібрав улюбленим і шановним вченим, до якого часто зверталися високі державні діячі при вирішуванні важливих справ держави. З'являються знову заздрісники! Граф Блюдов, бувший учень Балудянського, сам хоче зайняти високу посаду стат-секретаря та місце голови законодавчої комісії, що їх очолює Балудянський. Блюдов просить

царя послати в пенсію старого вченого. На це, за словами доньки Балудянського, цар з обуренням відповів Блюдову: «З вашого дозволення, граф, я і Балудянський до смерті будемо виконувати свої службові обов'язки».

Так і зістався Балудянський в службах держави до останніх днів свого життя. Вмер він 3 квітня 1847 року. Похоронено його в Троїцько-сергіївському монастирі близько Ленінграда.

Кілька разів Балудянський приїжджав у рідні краї. Лікувався в Карлових Варах, побував і в інших країнах Європи. Востаннє побував він в Пешті у 1845 році. З великим натхненням зустріли там його колишні друзі-революціонери, які хотувались підняти на боротьбу народи країни проти віденського абсолютизму. Наближався історичний 1848 рік, революційний рік народів поневоленої Європи...

Підготовлював його своєю науковою працею і наш земляк Михайло Андрійович Балудянський.

АР

Олександр Васильович Духнович

В місяці апрілі щороку відмічаємо день народження найбільшого нашого патріота, будителя Олександра Васильовича Духновича. До його творчості треба нам завжди повертатись. Не потрібно, мабуть, вже знову і знову нагадувати, в яких тяжких обставинах працював Духнович за щастя свого народу. Соціальний занепад, національна байдужість, культурна відсталість — були нивами, на яких приходилося працювати будителю. Були то тяжкі роки середини минулого століття. Але Духнович не побоювався бра-

тись за роботу на такому занедбаному полі, не рахувався з перешкодами, не відраджували його од праці сумнівні перспективи піднесення свого народу. Крок за кроком він провадив велику справу відродження русинів, аби так забезпечити і для них світле місце серед культурних народів Європи.

Духнович організував школи, видавав шкільні підручники, об'єднував письменників. Так він вніс нову струю в життя закарпатських русинів. До його спадщини ми ще довго будемо повертатися, аби не зійти

нам з того морального путі, по якому вчив нас ходити наш будитель.

Духнович любив свій народ, вірив в його моральну силу та в його світлу будучність.

В тім повинен бути для нас завжди прикладом, особливо днесь, коли русини легко підпадають під чужі впливи, зневажають свій народ та легковажно ставляться до своєї культури.

З думок Духновича:

Хто своє не любить,
А за чужим прагне,
Той своє загубить,
Чуже не досягне!

Правда, же свині всі разом захищаються проти ворога. Але і то правда, же досить підкинути їм косточку, то вони почнуть гризтись. Так воно буває і між людьми. Ми боремося за спільну справу, але досить показати нам на якусь вигоду, то кидаємо спільну справу і жемемося за своїм добром.

Мисливець любить собаку і ділить з ним добуте м'ясо, хвалить його, держить в кім-

наті. Коли ж собака постаріє, коли вже не може спіймати звіра, пан не дасть йому ані куска хліба. Так собака або вмирає, або стріляє його сам пан. Так буває і з нами: поки ми сильні, працюємо на наших панів, а як постаріємо — ненавидять нас і кидають стару людину.

Люби свій народ не тому, що він слов'яний, а тому, що він твій. Хто стидається за свій народ, той сам себе стидасться.

Ми не маємо нічого свого, крім честі. Відступити від неї — значить перестати бути людиною.

Духнович любив свій народ, готовий був зробити для нього все, аби був щасливим, свободним. Але того він бажав і іншим народам. Де треба, помагав також словакам. Яскраво про то говорить також випадок, який мав місце в місті Пряшеві. Було то на початку 50-их років минулого століття. Тоді в Пряшівській державній гімназії вчилось багато слов'янської, переважно словацької молоді. Австрійський цісарський уряд, аби не давати слов'янам належної освіти, перестав давати потрібні гроші для школи та для професорів. Так хотів гімназію пошкодити і перетворити її лем на чотирикласну нижчу середню школу. Тоді Духнович зорганізував колектив професорів-патріотів, котрі зобов'язались безплатно учити дітей у вищих класах гімназії. Так було захоронено Пряшівську гімназію і навіть поширено її з шестикласної на восьмикласну. Сам Духнович безплатно вчив в гімназії латинську і руську мови, русин Віктор Добрянський вчив мову грецьку, Йосиф Шолтес — закон божий католиків і греко-католиків, а єпископ Гаганець дав можливість школярам позичати книжки з єпархіальної бібліотеки. Свого часу в «Історії Пряшівської гімназії» було висловлено глибоку подяку Духновичу за його самовіддану працю при захороні гімназії. Духнович підтримував також учнів Пряшівської протестанської колегії, яким помагав при розгортанні літе-

ратурної та культурно-національної діяльності.

Не забував наш будитель про освіту руського села. Від сільського учителя вимагав вірно і невтомно служити народу. Запровадив недільні школи, організував сільські бібліотеки, театральні гуртки, дбав про садівництво, бджолярство, про ремесла, гігієну народу. Написав багато статей до тих практичних питань. Тісно співпрацював в культурній області також з словацькими визначними народними діячами — Андрашиком, Келлером-Гостінським, Яном Моравчиком. Сюди треба зарахувати також братів Богдана та Богумила Носаків-Незабудових.

От картина, як повинні братні народи помагати один одному!

З поезії Духновича:

ПІСНЬ ЗЕМЛЕДІЛЬЦЯ ВЕСНОЮ

Літай, літай, жаворонку,
В воздуху кружи,
Заспівай мні і легонько
Щебечь до душі.

Возносься надо мною
К солнечним лучам,
Мое сердце за тобою
Взлетитъ к небесам.

Пой, любезный пташку польный,
Богу в висоті,
Що он дав сей живот вольный
Мені і тобі.

Прославляй его за дари,
Що нам тут сослав,
За той дощ із теплих хмар,
Що ранком упав.

І моли его смиренно
О всю благодать,
Няй дарить он каждоденно
Нашу землю-мать.

Пой, молись, а я посію
Здорове зерно,
Чорно-землею накрию —
Не сгибне оно.

А як буйно нам повсходить
І в дородний час,
Щедро поле бог зародить,
Поділимся враз.

Так літай же, жаворонку,
Веселись, співай,
Доколя нашу родиноньку
Видиш в житті Май.

Бо не довго — і нас скриють,
Як зерна ось-ті,
Чорно-землею зарпють
В глухій самоті.

Но не ровня буде доля
Між нами тогда:
Мене жде там лучша роля,
З тебе ні сліда.

Дух мой, як ядро зерняти,
Здере земну пліснь,
І там будем прожмнати,
Де безсмертна жизнь.

ПІСНЬ ПРОСТОНАРОДНА

Ой гаю мні, гаю,
По зеленому гаю,
Я собі гуляю,
Як рибка в Дунаю.

Я собі співаю,
Весело іграю.
По цвітах літаю,
Як пчола по раю.

Ходжу по Бескиді,
Не знаю о біді,
При сухом обіді
Не знаю о кривді.

Цвігочки збираю,
Бервінок зриваю,
Зелений бервінок,
І уплету вінок.

Ой вінок мой, вінок,
Жолто сніпій цвіток,
Кому же ти дати,
Кому дарувати.

Коли хоче мати,
Щобся видавати?
Хоче мене мати
Замуж уже дати,
Я не хочу знати,
О том ні слухати.

Каже: бо тобі уж
Іти донько замуж,
Бо ти уже дужа,
Тобі треба мужа.

О мамко, не хочу,
Рядні сі подскочу,
По зеленом полі
Граю по волі.

Вийду вон з покою,
З пташками закою,
Не знаю нікого,
Де їм, за кого?
А хлопці фальшиві
І несправедливі,
Не мож їх визнати,
Як же вибирати?

Казала мені мамка
Оддатись за Іванка,
Я не хочу, бо Іван
Такий чорний як циган.

Раїла, крім Івана,
Данька, Панька, Стефана,
Да Панько не багатий,
А Данько пелехатий.

Андрій біда беззуба,
У Юрка нос як труба,
Михайло все гнівливий,
Стефан дуже лінивий.

Антон був би, но хромий,
А Петриско лакомий,
Осиф дурний, сировий,
А Павел нездоровий.

Василь хлоп неперядний,
А Микита парадний.
Раїла мі і Гриця,
Або Грицько п'яниця.

Лукач був би, но скупий,
Олекса дуже глухий.

І так що уже ділати,
Тут не є ні чим вибирати.
І так, хто перший прийде,
Той мі мужем і буде.

КООМ ГЕЕР!

Ішов бідний русин
Хліба заробити,
Бо лежати дома,
Не мож ніч добути.

Приключилась йому
Товна дівок і жен,
На чужу роботу,
На кусьбу, на вижен.

Іде він як то вожда,
Тече всім з чола пот.
З роботи вертають,
К дому на оборот.

Бідні чужестранці
В родинній вігчезні
Блукаються бідно
Для убогої жиєні.

По за Тісу, Бодрог,
По мадлярськом краю
Тяжко работати
Во власнім їх раю.

Посідали споку
На зелений горбок,
Беруть із горбинки,
Що їм наділив рок.

Овсяного хлібця,
Часнику, цибулі,
Бо то їх був застрак,
На чужому полі.

Худий то був їх пир,
Но їм все по волі,
Дай боже все такий,
Ляш би було солі!

Сідають весело,
Тицяють до солі,
Бо вертають домою
Як вечером бджоли.

Сидять і кушають
Под тінію дечки,
Місто пива, вина
Нап'ються водички.

Сидять всі весело,
На дом помишляють,
Родними думами
Ся розвеселяють.

Хоть худое брашно,
Бодро-здоровий дух,
Дума їх родний край,
Зелений ліс і дуг.

Уж і повставали,
Каждий уж своє бер,
Приходить к ним вояк
І закричить: KOOM ГЕЕР!

Іванко вставає,
Низько ся поклонить,
Що пан вояк велить?
Просить, що ізволять?

А вояк наремно,
Злосно нападає,
Свої торби йому
На хребет складає.

Стался крик напрасний,
Баби заревали,
Но і помагали
Не мож, бо боялись.

По своєму хажда
Стала нарікати,
Но то все напрасно,
Не мож помагати.

І що тут робити?
Не речі ні слова.
Розкаже пан вояк,
О бідна голова!

Так скотину женуть,
Сили додає бич.
Не спори, но роби,
І не говори ніч.

Так покорний русин,
Іванко здоровий
На все пристає,
Он на все готовий.

Бере торби бідак,
На хребет складає,
Бо то му пан вояк
Так повеліває.

Торбина на хребті,
На плечі винтовка,
Іванко заплакав:
О, моя головка!

Що робити? Несе,
Вояк поганяє,
За добрим пішаком
Ледве постигає.

Жінчовки до янску:
Гой, пане вояче,
Не беріть Іванка,
Но то не іначе.

Вояк підняв палку,
І заревів: марш, марш,
Ферфлухтер керл, форверс
Фінф унд двандіг ам ариш.

Жеке перед собою
З торбинами на зал.
А бідний Іванко
Іде чи рад не рад!

Що було робити
На широком полі,
Не мож утікати
До нещасної долі!

Несе і лиш несе
Спорим кроком, хоть сам
Пів умилий, так же
Вояк кричить: лангсам!

Не минув один час,
Уже був в Токаю
З торбами при Тісі,
Лиш сперся на краю.

Вояк ся улибує,
Тоз іст айи бравер керл,
А Іванко страхом
Добрі що не умер.

— —

Іванко вертає
Назад сильно бігом,
І своїх стрічає,
Хвалиться восторгом:

Що то значить: KOOM ГЕЕР!
То я уже знаю,
То значить: Торби бер,
Неси до Токаю.

AP

Юрій Іванович Венелін-Гуца

(1802 — 1839)

До 130-річчя з дня смерті вченого

28 березня 1839 року вмер Юрій Іванович Венелін-Гуца. Його поховали на кладовищі Данилівського монастиря в Москві. Через кілька років на могилі вченого з'явився пам'ятник, на постаменті якого були викарбовані слова любові і подяки: «Юрию Ивановичу Венелину одесские болгары 1841 — Родился 1802, скончался — 1839 — Напомнил свету о забытом, но некогда славном могущественном племени болгар, и пламенно желал видеть его возрождение».

Ю. І. Венелін належав до плеяди українських вчених і викладачів, вихідців з Карпатської Русі, життя і діяльність яких тісно пов'язана з розвитком науки і освіти Росії в першій половині XIX століття. Він товаришував з І. Мольнаром, був пов'язаний з І. С. Орлаєм, П. Д. Лодієм, М. А. Балудянським, був знайомий з А. І. Дудровичем. Особливі симпатії він мав до Івана Семеновича Орлая. Як Орлай, так і він гордо називав себе «карпаторосіянином», під його впливом почав вивчати минуле, літературу і мову, так званої Карпатської і Галицької Русі, під його впливом захопився медициною. Саме йому він присвятив одну з перших своїх книжок «Древние и нынешние словены в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам» — «Памяти его превосходительства доктора философии, хирургии и медицины Ивана Семеновича Орлая посвящается именем сочинителя».

Ю. І. Венелін народився 22 квітня 1802 року в селі Велика Тибава Бережанського округу (на Закарпатті) в сім'ї Анни і Івана Гуців. За походженням він був закарпатським українцем або, згідно з тодішньою термінологією, угорським русином, карпаторосом. Проживши якийсь час у Великій Тибаві в діда, сім'я Гуців переселилась в Синій Вир, де батько Венелін одержав місце священника. На все життя запам'ятались Венеліну картини його дитинства. Один з друзів його пізніше згадував:

«Часто розповідав він від повної душі всякому, хто хотів його слухати, про те, як жив він у верхній Русі, в Синьому Вирі, місці його першого дорілого віку і вчення. Він весело згадував той народний празник, коли, за старинним звичаєм, збирались в батька його селяни після жнив, і поміщик сидів спільно з ними, а на столі стояв сніп знов нажатого хліба».

Роки навчання його проходили в Ужгороді, Сатмарі і Львові. У Львові він займався на філософському факультеті університету. Присвячуючи велику увагу вивченню історії, він робив, за словами І. Мольнара, «... дуже багато виписок і підготовлював матеріали для майбутніх праць. Дух

дослідництва розвинувся в ньому з повною силою: історія полонила всі його думки». У Львові Венелін рішуче відмовився від перспективи стати священиком. Намагаючись покінчити з своєю залежністю від Ужгородської семінарії, стипендіатом якої він був, і оминаючи підстриження, яке готували католицькі монахи, він міняє своє прізвище з Гуци на Венеліна та залишає границі Австрійської держави. Спільно з своїм двоюрідним братом І. Мольнаром без паспортів вони перейшли австрійсько-російську границю в Карпатах та через Черновиці і Хотин прибули в Кишинев.

В 1825 році Ю. І. Венелін приїжджає в Москву і завдяки клопотанню І. С. Орлая поступає на медичний факультет Московського університету. І. С. Орлай звертається з проською до попечителя університету А. А. Писарева: «Двох карпаторуських студентів Венеловича і Мольнара, які бажають вчитись в Московському університеті, прошу покірно удостоїти покровительства свого як хлопців безпомічних і в чужій країні, але єдиноплемінних». На медичному факультеті Ю. І. Венелін вчився на протязі 1825—1829 років і закінчив його з «добрими успіхами», потім якийсь час працював лікарем в Московському військовому госпіталі, але все-таки, не дивлячись на диплом, лікарем не став. За роки студентства у Венеліна не вгас інтерес до історії — він з захопленням працює над візантійською історією, пише цілий ряд статей з інших питань, і, нарешті, в 1829 році виходить з друку його перша книжка «Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении их к россиянам». З цього моменту молодий вчений віддає весь свій час, всі свої сили, знання і талант вивченню історії, літератури і мови слов'янських народів, передусім болгарів і росіян. Немаловажне значення він надавав дослідженню деяких питань минулого і мови Карпатської і Галицької Русі з точки погляду походження населення Карпатської Русі і південної частини Росії, українського правопису і його відносин до російської і усної народної творчості. Увага вченого сконцентровується на область славістики, де він виявив себе незвичайним лінгвістом, фольклористом, етнографом і істориком. Йому належить пріоритет у вивченні багатьох питань слов'янознавства. Він видав першу книжку, присвячену історії болгарського народу, написав один з перших нарисів з історії нової болгарської літератури, здійснив одну з перших подорожей по території європейської Турції, написав першу граматику болгарської мови, був одним з перших збирачів болгарської і української усної народної творчості, опублікував перший свого роду збірник стародавніх слов'янських грамот. З великою любов'ю він ставився до далекого минулого слов'янських народів і захоплювався їх творчістю. Він захоплено писав: «Душа, геній народу, виражаються і заключаються в його мові, сила думки, сила його життя проявляється в його творчості», «... почуття і думки народу відзеркалюються в його літературі, а саме почуття в народній його поезії, а думки в його прозі». Венелін вважав слов'ян одними з найосвіченіших народів Європи, мова яких незвичайно милозвучна, багата на словотворіння, пристосована «до вищих мистецтв музики, співу і віршування».

«... Повний словник народної мови є система його філософії. Це я називаю філософією мови. Зрозуміло, у нас, слов'ян, нема поіменних Аристотелів, Платонів, Зенонів, Емпедоклів; але, що за нужда, у нас є величезний словник: розкриваю його і навчаюсь».

Ю. І. Венелін був представником слов'янського романтизму і в його творчості віддзеркалились найбільш характерні риси цього напрямку.

В 1830—1831 роках Венелін здійснив наукову подорож по території північно-східної Болгарії, Валахії і Молдавії. 3 травня 1830 року, напередодні свого від'їзду з Москви, він написав в дневнику:

«... спогади минулого, яка це обережність від майбутнього. Я досадував, що кинув медицину і насущний на час, пустився в дослідження, яких кінця передбачити не можна, і які в цей час так мало ціняться... Не знаю, куди піду. Стиснення в грудях, міцне відчуття самотності на чужині, де не зігрієшся ні бездоганною дружбою, ні відвертістю заохочення... Нічого робити, піду туди, куди кидає мене доля для послуг народу, якого так гаряче любив, і якому ця любов є тягарем...» Невидлячись на ці настрої невіри і песимізму, а також складні умови, в яких відбувалась поїздка, Венелін добився значних результатів. Вся його дальша дослідницька діяльність будувалась на матеріалах, зібраних під час подорожі, але головним дослідництвом його було видання «Влахо-болгарських або дако-слов'янських грамот» і рукописна «Граматика нинішнього болгарського діалекту». Велику підтримку надавали в справі вивчення історії та літератури Болгарії і відомі діячі болгарського відродження — Априлов, Палаузов, Райно Попович, Крушевич, Васкидович, Неофіт Рильський і багато інших. Вони помагали збирати матеріали, розповсюджувати твори Венеліна, переводити їх на болгарську мову.

В 1834 році Ю. І. Венелін зробив спробу одержати місце професора на кафедрі «історії і літератури слов'янських діалектів» і з цією ціллю, за дорученням ради Московського університету, він склав «Конспект викладання історії слов'янської мови і літератури». І хоч справа закінчилась неуспішно, все-таки сам конспект являє собою великий інтерес, оскільки був першою спробою подібного роду. Конспект є першою програмою викладання славістики не лише в Росії, але й у слов'янських країнах взагалі. В 1836 році Венелін одержав місце інспектора класів московських училищ ордену св. Єкатерини і Олександровського, де працював останні роки свого життя, пов'язуючи педагогічну і дослідницьку діяльність.

Ю. І. Венелін вніс значний вклад в розвиток слов'янознавства в Росії в період, коли ця наука знаходилась в стадії свого початкового розвитку і становлення. Всі свої сили він віддав вивченню слов'янських народів — росіян, болгарів, поляків, чехів, словаків, сербів і інших, ніколи не забуваючи про долю свого малочисельного племені, що живе в Карпатах.

Закарпатський будитель О. Павлович, високо оцінюючи заслуги свого земляка, присвятив йому вірш «Прощай родина — Тибава»:

Прощай родина — Тибава,
Тьмою pokryта земля,
Твой сын — народа слава,
Прославил твое племя!

Тамара БАЙЦУРА

Іван Вагилевич

В середині минулого століття в Галичині визначну роль зіграв на культурному полі русинів-українців історик та фольклорист Іван Вагилевич. Разом з Шашкевичем та Головацьким він був одним з організаторів так званої «Руської трійці». Ця трійця прославилась особливо своєю патріотичною збіркою «Русалка Дністровая», яку треба вважати початком народження нової української літератури в Галичині. «Русалка Дністровая» вийшла з друку у 1837 році. Довгий час вона затримувалась у цензорів, які ніяк не могли погодитися з її виданням, поки, накінець, вдалось їй обійти галицьких австрійських цензорів і побачити світ в угорському Будині. В цей час знову посилились відносини між галицькими і закарпатськими русинами, яких суворо розмежувала австро-угорська адміністративна політика, що побоювалась зміцнювання руського впливу в монархії й тому не дозволяла утримувати близькі стосунки між угорськими та галицькими українцями, тобто, між українським населенням теперішнього Прикарпаття і Закарпаття.

В Галичині русини-українці жили тоді під австрійсько-польським утиском, а русини-українці Закарпаття під владою угорських поневолювачів. І в цій тяжкій атмосфері національного безправ'я появились як у нас, на Закарпатті, так і в Галичині, сміливі патріоти, народні діячі, які будили свій народ до нового життя, до боротьби за свої права, за культурне і національне відродження. Перш за все ці кращі сини народу вивчають своє минуле, збирають історичні пам'ятки, записують народну творчість, виступають проти

тих, які б хотіли ополячити чи мадяризувати русинів-українців. Хоч ці будителі виховувались в більшості випадках не в своїх, а в чужих їм школах, на чужих мовах, згодом вони усвідомили, що вони є українцями, а не поляками, німцями чи мадярами, і як такі повинні служити своєму народу, посилити його культурне життя та піднести його на вищий рівень. Таким розвитком пройшли і згадувані члени галицької «Руської трійці» Маркіян Шашкевич, Яков Головацький та Іван Вагилевич.

Цікаво, що і наш найбільший народний будитель на Закарпатті Олександр Духнович виховувався також не в своїх руських-українських школах, а в чужих — мадярських та німецьких. Навіть і писав свої перші вірші по-мадярськи. Тільки пізніше він усвідомив, що він, як русин, повинен ознайомитись з культурою свого народу, помагати йому, вивчити його мову і боротись за його культурні та національні права. Так само і галицькі будителі виховувались не в своїх руських школах. В Галичині в період діяльності Івана Вагилевича панували австрійці і поляки, тому й школи там, особливо вищі, крім деяких церковних початкових і напівруських семінарій, були лише німецькі та польські. Таким вихованням пройшов і Вагилевич. Гімназію він закінчив в Станіславі, а духовну семінарію у Львові. Займався також філософією, історією та етнографією. Набувши вищу освіту, він став писати вірші по-польськи. Тільки пізніше, коли познайомився з визначними галицькими українськими патріотами — Шашкевичем та іншими свідомими українськими культурними діячами,

він вступив в їх гурток, і прибравши собі за їх тодішню патріотичною звичкою старослов'янське ім'я Далибор, став ходити в народ, почав вивчати народні звичаї, розшукувати історичні пам'ятки бувальщини та записувати народні пісні.

Вагилевич скоро став переписуватись із чеськими та російськими вченими — Шафариком і Погодіним, помістив багато етнографічних розвідок особливо в чеських часописах. Коли він 28-річний закінчив теологію, то його ім'я вже було звісне не тільки вдома, в Галичині, але знали його вже також в Празі, Москві, Варшаві.

Як вже було згадано, Вагилевич був одним з організаторів «Руської трійці», яка і всупереч заборони складала та видала славетну «Русалку Дністрову». І якраз з появою цього

твору почалось відродження нової української літератури як в Прикарпатті, так до певної міри також на території Закарпаття.

За появу «Русалки Дністрової» авторам твору були роблені усякі перешкоди. Таким чином і Вагилевич попав під нагляд поліції. Закидували йому і те, що він дописувався з російськими вченими і письменниками. За те довго не було дозволено вислати його у священники. Та й не довго довелося йому бути священником. Скоро залишив попівство. Став протестантом і усе своє життя присвятив публіцистиці. У «Русалці Дністровій» він надрукував передову до розділу «Народні руські пісні», впорядкував розділ «Обрядові пісні» та тут же опублікував власну поему «Мадей» та віршовану казку «Жулин і Калина». Щоб вказати на славе минуле руського народу, у своїх творах велику увагу приділяв статтям про героїчну історію Київської Русі, історії князів, бояр і королів та взагалі історії «Руської землі». Він першим в Західній Україні переклав прозою відомий історичний твір «Слово о полку Ігоревім». Дав історичний огляд розвитку української літератури від часів Київської Русі аж до Шевченка. Жив Вагилевич в дуже тяжких матеріальних обставинах і не раз доводилось йому навіть голодувати. Вмер цей рідкісний самовідданий культурний діяч середини минулого століття 10 травня 1866 року. Залишив по собі вдову і двоє дрібних дітей в найбільшій нужді.

У своєму творі «Мадей» письменник Вагилевич згадує трагічні бої гуцулів з угорцями, які часто нападали на руські землі Прикарпаття.

Мрачно, скучно по майдані,
Пітьма ся чорніє,
Огні горять по шалашах,

Легкий вітер віє.
Мадей велів чатувати
Густою деброю.
Гомін далеко клекоче:
«Вертаймо, Мадею!
З верх Бескида глухий дупот
Бором ся шибає,
Тьмою вихром їдуть угри,
Дебр ся улягає».
— «Ніт, вертатъ ся сив Мадею
З соромом до дому,
Глухов пушов темнов ночов
Блудити по лому;
З безчестними оченьками
Ясне сонце зрїти,
З безчестними губоньками
Богу ся молити.
Кіньми з'орю долиноньку,
Засїю стрілами,
Передомлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!»
Вилетіла зозуленька,
Сїла на тополі,
Закувала жалібненько:
Мадей у неволі!
Ой, зозуле сивенькая,
Не кувай сумненько,
Не задавай серцю туги —
Й так мені тяженько!
Ноги залізо зриває
І в руки ся в'їло,
Кровцїв груди обкипіли,
Тїло почорніло.
Мої друзі білогруді
В Бескидах дримають,
А ворони чорні кричуть,
Кровцю попивають!
Моїх вірних легіників
Кості ся біліють,
Сірі вовки стікають ся,
Трупи рвуть і виють!
Ой, полети куваючи
За темненькі звори,
На зеленій лївадонці
Біліють ся двори.
Не кажи рідному сину,
Що мня закували,
Лише мене на весілля
Насилу призвали.

З студеної криниченьки
Медом напоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили.

Про історичне минуле свого на-
роду Вагилевич написав:

Народ руський — одне з головних
поколінь слов'янських. Між ними
знайшов він своє місце на родючих
просторах земель від Бескидських
гір аж по ріку Дон. Він найкраще
дотримує свої звичаї, створив багато
гарних пісень, казок, приказок, до-
тедних прислів'їв. Все це він зба-
гачує, як велику цінність, що йому
залишили його предки. Коли інші
слов'янські племена змушені були
кров проливати у війнах з чужинця-
ми, Русь заступлена була Бескида-
ми, що ся на низу ланцями пов'я-
зали, і огорнена була густими і ве-
ликими ріками, що як сестриці по-
чіплялись за руки. Гори як велетні,
ріки як сяги стерегли покій русинів
і серед чужих нападів й тому народ
їх в піснях поминає і величає. Свя-
тая Русь була місцем райських
птиць, ясні небеса чисто зодягали
її природу, все дихало любов'ю, по-
розумінням, руський народ був ве-
ликий і славний, любив природу,
панувала між ним згода, мир і вза-
ємна любов. Його вожді говорили
бесідою власного народу, не були
гордовиті, не ставали панами, а пе-
ред сотнями літ жили з людьми мов
отець з дітьми, були їм друзями,
поділяли з людьми смуток і радість
під їх низькими стріхами. Світ яс-
ний всякими барвами буйно розкві-
тав. Навколо різні рукодільні става-
ли, зростали ремесла, утримували
стосунки русини з іншими народа-
ми, вся Русь була наповнена різни-
ми багатствами. Руська земля честь
і славу мала.

Але настали сварливі князі, вна-
слідок чого Русь дробилась і пада-

ла. Стали орди набігати на руські землі і кінськими копитами орати її. І райські птиці сполошені улітали далеко, а з ними улетів і мир, добробут, радість і спокій. Згодом і татари загноїлись на руській землі. Русин не мав спокою, страждав, скривався по лісах і дебрях, попадав у полон і гинув.

Руська земля гноїлась кістками дідів та рідних батьків. Покрилися поля замість золотою пшеницею могилами близьких і рідних. В таких обставинах руський народ зберіг в своїх піснях згадку на щасливе життя і на труднощі, коли йому прийшлося боротись, розбивати тугу, зміцнювати надію, що настануть ще ліпші часи. Про радісне і тяжке минуле говориться в народних думах. В цих народних думах із Запорозж'я вилітають лицарі і по цілій Русі мстять за кривди, заподіяні народів. Русин по усій своїй землі від Бескида аж по Дон все, що видів, що терпів і що діяв, впливав в слова і робив це з повної душі. Так родилась його дума, так передавалась з уст в уста історія його минулого. І як не зберігати цю драгоценність народну, як не записувати її й передати в народну скарбницю як найкращий вияв чистої народної творчості.

В трудних часах народного життя Вагилевич розгортав багатогранну

діяльність разом з іншими своїми сучасниками-патріотами, щоб довести свій народ до повного розквіту. І як бачимо, їх праця не була даремною. Доказом цього є і такий епізод.

В період діяльності Вагилевича в Львові відбувалось посвячення в єпископи Василя Поповича. На церемонію посвячення, крім львівських церковних представників — архієпископа і єпископів, прибули також гості з Ужгорода і Пряшева, між ними — згадуваний майбутній ужгородський єпископ Василь Попович, прясівський каноник Олександр Духнович та інші. Після церковних церемоній, як і належить, для гостей було зроблено урочистий обід. Тут, починаючи архієпископом, нового єпископа Поповича вітали і поздоровляли галицькі представники по-польськи, а ужгородські привітали його лише по-мадярськи. В місті колишнього руського князя Льва не знайшлося тут людини, яка б осмілилась виступити на цьому обіді з руським-українським словом! Щоправда, новий ужгородський єпископ Попович на здивування усіх присутніх сміливо подякував за поздоровлення по-руськи.

Так було сто років тому! А нині? В стародавньому місті Львові знову запанувала своя українська правда!

АР

НА ІНШУ ХВИЛЮ

Дідусь спить у кріслі, голосно посвистуючи носом. Онук крутить гудзики на його піджаку.

- Що ти робиш? — запитує бабуся.
- Хочу спіймати іншу станцію.

РІШУЧИЙ КРОК

- Татку, я вважаю, що Джек має намір зі мною одружитися.
- Чому ти так вважаєш?
- Вчора він застрелив свою дружину.

ЕКОНОМІЯ

Після закінчення навчального року другокласник Петрик прибіг додому і радісно закричав:

- Тату, мамо, я зробив для вас економію!
- Яку економію?
- Вам не доведеться цього року купувати мені підручники!
- Чому?
- Я залишився ще на рік у другому класі.

ВЕРХОВИНЕЦЬ У МІШКУ

Одного разу заблукав я до Кульшової хати.

Кульпиха на припічку терла картоплю. Старший за мене її син Петро грався за столом бляшаною коробкою. Вертів нею як дзигною, вона фурконила по дошці столу, потім черкотливо спадувала. Коробка звичайна, від боксу. Вона відразу мені сподобалася. На віку коробки був намальований на позадді стрімких смerek верховинець в гуні та баранячій шапці, з козою. Верховинцеві чоботи та козячі ратиці вилискували від боксу — то була реклама.

В мене раптом зродився план, як загарбати шкатулю.

Ніби тільки так собі, я повільно вийшов з хати у сіни, розчинив там настіж дверцята, що вели на двір. Розчиненими залишив і хатні двері, коли повернув у хату. Підійшов до столу, де Петро зосереджено закручував шкатулю.

Закручена коробка гуркітливо вер-

тілася по столу. Коли стала повільно присідати, я хап рукою, і наче блискавка, змахнув крізь порозчинювані двері. Колесив ноженятами швидше, як сусідський хлопчина, коли мати наганяла його з мішком у руці, бо взад у йому звисала невитиснена з кишок глиста.

— Шкатулку! Шкатулку давай! — почув я позад себе одчайдушний крик у погоні за мною.

Я заховався в нашу пелевню, і Петро мене не знайшов.

Помалу перестало дупкати мені у вухах, я заспокоївся.

Виглянув з-за пелевні, та навколо було порожньо і спокійно. Я повернув у пелевню, покохався малюнком на шкатулці, і впхав верховинця з козою в новий мішок від муки, щоб зреставрувати знову мій знісчений скарб...

Чим же іншим було забавлятися? — Іграшок в мене не було.

ПІДСНІЖНИК І КРАПИВА

Над смітником підняла свою кучеряву голівку Крапива і помітила пов'ялого Підсніжника в купі сміття.

— Так тобі треба, — злорадно засичала Крапива. — Скоро ти поспішив на білий світ, мовляв, людям на радість, а вони тебе у смітник кинули.

— Я на смітнику сьогодні, а ти, може, вже завтра теж тут будеш, — відповів Крапиви Підсніжник. — Обоє ми з землі вирости, обоє тут закінчимо свій життєвий шлях, але

я встиг побувати в теплих рученнях дитини, в дорогій кристалевій вазі на почесній середині стола, а тобі шкода і мріяти про це.

В той час підійшла до смітника дитина, помітила Крапиву, вирвала її з корінням і кинула у смітник до Підсніжника.

— Але я встигла ужалити її пальчики, — торжествувала Крапива.

Різкими метами життя обдарувала природи Підсніжника і Крапиву. Але не лише їх...

Людвіг ГАЛУШКА

„ЖАРТИ”

МОРСЬКИХ ВЕЛЕТНІВ

Це сталося кілька років тому. Новий підводний атомний човен США «Морський дракон» вирушив у своє перше плавання. Йшли ходові випробування. Судновий реактор було розігнано на граничну потужність. У цілковитій темряві виключалася можливість візуального спостереження. Тому довірилися чутливим приладам. Але невідомі корабель сильно струснуло. З корми донісся страшний гуркіт. Увігнулася обшивка лівого борту.

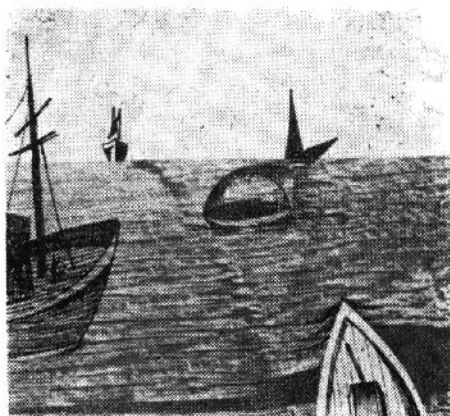
В аварійному стані, не пробувши в морі й доби, човен повернувся на базу. Причиною аварії був кит.

Напади китів на судна не рідке явище. Наприклад, у березні 1963 року в Тихому океані три морських велетні атакували радянський дизель-електрохід «Ярославль». Кити накинулися на судно і нанесли кілька ударів по корму. Про силу їх можна було судити по тому, що швидкість судна збільшилася з 15 до 18 вузлів.

Влітку 1965 року американський пасажирський лайнер «Маріноза» був атакований китом. Через серйозні пошкодження судно втратило керування. Капітан змушений був звернутися по допомогу до рятувальників.

Відомо багато випадків, коли морські велетні таранили судна і, пробивши обшивку, створювали аварійне становище. Так затонуло кілька японських риболовецьких траулерів.

Часто морські ссавці чи то з пустотливості, чи з агресивності нападають на океанські судна. Така пригода трапилася з радянським танкером «Амшат» в Атлантиці в 1965 ро-

ці. Спочатку кити йшли паралельно курсу танкера. Але раптом, ніби по команді, розвернулися і стали один за одним пірнати під судно. Воно здригалося кожний раз, коли тварини наптовхувалися на корпус. Це тривало доти, поки змагання «хто спритніший» не виявилася для одного з китів смертельним.

Ще цікавіший випадок стався з французьким експедиційним судном «Каліпсо», яким командував океанолог Жак Кусто. Ось як про це розповідає його супутник Жюль Дарен.

«... Несподівано один з китів пересік наш курс. Дуже сильний поштовх — «Каліпсо» наскочив на 50-тонну тушу. Дзенькнув метал, у дріакі розлетілося сидло штурманської рубки. Удар, мабуть, приголомшив ссавця. Він більше не пірнав і почав відставати від стада. Тоді два кити підійшли до нього і стали допомагати йому пливти. Надівши наушники радіолокатора, Кусто

почув тоненький миначий диск — голос таарини. В товщі води рознісся сигнал біди. Із усіх кінців морського царства на допомогу почалися сходити кити.

Вже 27 велетнів оточували раненого. І серед них незграбно скували два малюки — ні дати ні взяти, діти, що тільки-но навчилися ходити. Один із малюнків поплив у наш бік. Сталося нове зіткнення. Другий механік Рене Робіно доповів: «Вийшов з ладу другий двигун!» Вода за кормою стала червоною. Гострі лопаті гвинта розрубали сидну китеняти. Напружуючи всі сили, воно стало дотанити стадо. Деякий час це йому вдавалося. А в напрямку «Каліпсо» вже йшов величезний самець, ватажок зграї. Біля самого борту він на третини своєї довжини піднявся над водою. Здавалося, що кит став на хвіст. Блиснули його очі, розглядаючи судно. Нарешті він упав у воду, здійнявши хвилю, що захитала судном. Морський велет пересік курс. «Каліпсо» на цей раз ухилився від зіткнення. Тоді ватажок почав віддалятися. За ним пішли і інші. Мабуть, він вирішив, що малюка не врятувати, і дав наказ своїм підлеглим відходити, поки не сталося нової біди.

Така поведінка найбільших мешканців моря являє неабиякий науковий і практичний інтерес.

Англійські гідрографи проводили вже в 1962 році дослідження біля узбережжя Землі Грема. Побойючись нападу китів, вони почали думати, як би поволохати морських велетнів, що знаходилися поблизу експедиційного бота. З'ясувалося, що кити не переносять звуку з частотою коливань 15.000—60.000 герц. І коли на цих частотах почав працювати судновий ехолот — кити зникали.

Природа наділила китів дуже досконалим апаратом — ехолокатором. Він допомагає їм знаходити їжу, орієнтуватися в темряві підводного царства. Пославши звуковий сигнал і одержавши відбиту хвилю, кити «дізнаються» про підводні скелі, косяки риб, зкупчення планктону тощо. Але не відомо, чи виявляють їхні ехолокатори металевий корпус корабля.

Чому кити нападають на судна? Що це? Жарт чи пряма агресія? Відповіді поки що немає.

Р. Гаун, вчений з Британського адміралтейства, щоб визначити силу удару кита, провів ряд експериментів. Виявилось, що синій кит завдовжки 33 метри і вагою 120 тонн при швидкості 20 узлів повинен розвивати потужність не менше 320 кілосиль. Коефіцієнт дії роботи м'язів кита дуже високий. Завдяки формі свого тіла цей велетень витрачає дуже мало енергії на подолання опору води. Тому сила удару при зіткненні величезна. Але що примушує китів «свідомо» йти на вірну загибель, учені досі не знають.

Дивує властива китам здатність пірнати на великі глибини. Один кашалот занутився в телефонному кабелі на глибини більше 1000 метрів. Незрозуміло, як їх легені, заповнені повітрям, не розчавлює великий тиск.

Є багато й інших загадок. Як забезпечують себе ці велетні їжею? Адже для відновлення втраченої енергії кит повинен одержувати приблизно 400 кілограмів планктону на кожні 10 тонн своєї ваги. Інше питання: чи може кит втратити орієнтацію? У 1966 році кит раптом з'явився в Рейні. Пробувши деякий час у річці, він повернувся у Північне море. Іноді кити потрапляють на мілини або розбиваються об прибережні скелі. Таке траплялося неподалік від Каліфорнійського міста Марафон, де загинуло 12 савців.

Проте не тільки морські велетні можуть призвести до аварії суден. У листопаді 1962 року японська шхуна, яка займалася промислом тунця в районі Маршаллових островів, була потоплена меч-рибою. Потрапивши у невід і намагаючись вирватися на волю, вона кількома ударами пробила обшивку 39-тонної шхуни. Зусилля екіпажу врятувати судно виявилось марним. Траплялося дуже багато випадків, коли меч-риба пробивала навіть сталеву обшивку.

Отже, деякі мешканці морів мають не дуже покладистий характер. Кити, меч-риби — саме ті морські тварини, що часто підносять кораблям найнесподіваніші сюрпризи.

Відповіді на загадки

(Див. стор. 104).

1. Луч сонця або місяця. 2. Сонце. 3. Місяць. 4. Небо, земля, вода, вітер. 5. Земля. 6. Грім. 7. Сніг. 8. Сніг. 9. Вітер. 10. Роса. 11. Дуга. 12. Сніг. 13. Вода по під лед. 14. Стром. 15. Кривого. 16. Оріх. 17. Терен. 18. Трава. 19. Диня. 20. Морков. 21. Бамбурки. 22. Фізоля. 23. Чеснок. 24. Цибуля. 25. Бодак. 26. Мак. 27. Корова. 28. Осел. 29. Когут. 30. Савик. 31. Цап. 32. Дикі гуски. 33. Слямак. 34. Пчола. 35. Жаба. 36. Людський вік. 37. Чоловік. 38. Людський вік. 39. Очі. 40. Зуби, язик. 41. Груди. 42. Смаркель. 43. Дитина в колісці. 44. Хліб. 45. Сіль. 46. Яйце. 47. Стіл. 48. Огень в печу. 49. Решето. 50. Сито. 51. Коляска. 52. Мітла. 53. Кочерга в печу. 54. Лампа. 55. Свічка. 56. Годинник. 57. Годинник. 58. Ігла. 59. Комки. 60. Замок. 61. Плут. 62. Борони. 63. Як зерно

покосять. 64. Коса. 65. Лаштук. 66. Колеса. 67. Човник. 68. Машини. 69. Як корова доїтся. 70. Шустер. 71. Пліт. 72. Дорога. 73. Колесо. 74. Підкова. 75. Машини. 76. Письмо. 77. Книжка. 78. Гушлі. 79. Церков, дорога. 80. Порох. 81. Тінь. 82. Сон. 83. Бог. 84. Жону. 85. З новом. 86. Видиме його, в церкві через голови людей. 87. Ані еден не вийде, бо горох треба насипати до жидля. 88. Ані раз, бо лем скаче. 89. Бо м'яса не має. 90. Бо лис не іде до неї. 91. Ані едну. 92. Сліпий. 93. Ярец, бо баюся має. 9. Горшки до пеца. 95. Нашол жолуд і розбил го. 96. Грушка і чоловік. 97. Кітка розбила горнець, газдиня побил кітку. 98. Миш ся просила пверчка, чи дома кіт. 99. Хлопів було н'ять, баб — дві, дітка — една. 100. 9⁵ = 59,049.

3 іноземного гумору

СПОСІБ

У зв'язку з війною у В'єтнамі в Сполучених Штатах мобілізують все більше призовників. Тільки син містера Брауна вже втретє одержує відстрочку.

— Як вам це вдається? — спитав у містера Брауна один з його приятелів.

— О, це дуже просто! — відповів Браун. — Я укладаю парі з головою призовної комісії на 3 тисячі доларів, що мій син цілком здоровий і придатний до військової служби. І, уявіть собі, я щоразу програю!

НЕ МІЙ СТОЛИК

Відвідувач звертається до офіціанта:

— У вашому місті завжди цілими днями сльота?

— Охоче б вам відповів, але ваш столик я не обслуговую.

І НЕ ПИТАЙТЕ

Пацієнтка говорить лікаресі:

— Здається, лікарю, що так ви діагност

не поставите. Ви мацаєте пульс, вислухуєте, простукуюте і жодного разу не спитали, як я себе почуваю.

— Як же ви себе почуваете?

— Ой, краще не питайте!

ПРИЧИНА

У бесіді з відомим автором детективних романів журналіст спитав:

— Чим ви можете пояснити, що детективки пишуть переважно чоловіки?

— Дуже просто, — відповів письменник, посміхаючись. — Жінка ніколи не змогла б до кінця роману зберегти в таємниці, хто вбивця.

ПОВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У невеликому французькому місті одна сусідка запитує іншу:

— Це правда, що ваш син одружується з дочкою власника магазину, розташованого навпроти?

— Так, ми взагалі все беремо у нього.

З М І С Т

Календарна частина	2
Д-р Ф. Ковач, Більше оптимізму	26
Пісня. У горах, Карпатах	28
Федір Іванчов. Однаковою міркою	29
Ангеліна Урам. Ленік близький і до- рогий	32
Вірш. З ім'ямем Леміна	35
9 травня — День Перемоги	36
Міністорія найбільшої війни	37
Доля родини Пугачова	41
Андрій Ковач. Кажеш, сину, же і ти підеш?	42
В. Гайний. Час випередив самого себе Як запобігли диверсії проти Великої Трійки?	43
Іван Винат. Чи допоможе нам істо- рія?	44
Людина і погода	46
Марко Бараболя. Продукція язиків	50
Михайло Дубай. Ікони наших дере- в'яних церквочок	51
Людина і погода	53
Андрій Ковач. Перепис людей, помів і квартир	56
Ф. Лазорик. В житті спостережене	57
Ладислав Немець. Горі на поляні, долу на долині	59
Цікаве і смішне	60
Ян Амос Коменський	65
Людвіг Галушка. Байки	66
Андрій Чума. Як стара наша школа?	69
Людина і погода	70
Андрій Дунар. 75 років учительської семінарії	74
Корній Михалів. Щирість	75
Юрій Железняк. Про роботу Дослід- ного інституту	77
Федір Лазорик. В житті спостережене	78
Андрій Дунар. 20 років педагогічних шкіл	80

Олександр Товт. Фестиваль драми і художнього слова	86
Василь Капішовський. Чому ми ху- добніші?	88
Юрій Бача. Хочемо творити своє	92
Йосиф Фельбаба. УНТ перед визнач- ним ювілеєм	94
Юрій Кундрат. По слідах української видавничої справи	98
Федір Лазорик. Афоризми	101
Микола Мушинка. Хто відгадає?	102
Павло Явор. Дзвони належать до життя	105
Михайло Гиряк. Про бідного і бага- того брата	108
Чи можна запрограмувати щастя?	112
Йозеф Міклош. Краса в дереві	113
Людвіг Галушка. Татарчані пироги	116
Федір Лазорик. Пошуки романтичного	120
Федір Іванчов. Чоловік без ганчу	123
Людвіг Галушка. Байки	125
Йозеф Міклош. Для майбутніх по- колінь	126
Ольга Кратюк. Нашим кумам — щастя і здоров'я желаю	128
Йолака Голєнда. Історичне оповідан- ня «Князь Либорець»	132
По слідах майстра Павла	138
Андрій Рудловчак. З галереї наших великанів	140
Тамара Байцур. Юрій Іванович Венелін-Гуца	148
Андрій Рудловчак. Іван Вагилевич	151
Федір Лазорик. Верховинець у мішку	155
Людвіг Галушка. Підсніжник і кра- пива. Байка	155
«Жарті» морських велетнів	156
Відповіді на загадки	158
З іноземного гумору	158
Зміст	159

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР

УПОРЯДНИК І ВІДПОВІДАЛЬ-
НИЙ РЕДАКТОР — ОЛЕКСАНДР
ТОВТ

ХУДОЖНЄ ОФОРМЛЕННЯ —
МИХАЙЛО ПАСТОРАК

ГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ —
ФРАНТИШЕК КАГАН

ФОТОГРАФІЇ КАЛЕНДАРНОЇ
ЧАСТИНИ — ЯРОСЛАВ ШУР-
КАЛА

КОРЕКТОР — ЛЮДВИГ ГАЛУШ-
КА

ОБКЛАДИНКИ —

ПЕРША СТОРІНКА: М. ПАСТО-
РАК. ТАНЦЮРИСТКИ.

ДРУГА СТОРІНКА: ІНЗЕРАТ.

ТРЕТЯ СТОРІНКА: Ю. МУШКА.
НА ПОЛІ. ПАСТЕЛЬ. (1966).

ЧЕТВЕРТА СТОРІНКА: М. ГА-
ЛАНДА. МАТИ. ОЛІЯ. (1933).

ВИДАВ ЦК КУЛЬТУРНОГО СО-
ЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДЯ-
ЩИХ, ПРЯШІВ.

НАДРУКУВАЛИ СХІДНОСЛО-
ВАЦЬКІ ДРУКАРНІ В ПРЯШЕВІ
ТИРАЖ: 5.000 ПРИМІРНИКІВ
ЦІНА: 9,— КЧС

Ціна: 9 Кчс